

Ministerstwo Gospodarki

Departament Analiz i Prognoz

Koniunktura gospodarcza w wybranych krajach w okresie kryzysu finansowego

Warszawa, styczeń 2011 r.

*Misją Ministerstwa Gospodarki
jest stworzenie najlepszych w Europie warunków prowadzenia działalności gospodarczej*

*Opracowano
w Wydziale Analiz Makroekonomicznych
Departamentu Analiz i Prognoz*

Tomasz Chałupa

*Akceptowała Aneta Piątkowska
Dyrektor Departamentu*

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
I. Państwa członkowskie Unii Europejskiej	7
Austria	8
Belgia	10
Bułgaria	12
Republika Czeska	14
Dania	16
Finlandia	18
Francja	20
Grecja	22
Hiszpania	24
Irlandia	27
Litwa	30
Łotwa	32
Malta	34
Niderlandy	36
Niemcy	38
Polska	41
Portugalia	44
Rumunia	46
Słowacja	48
Słowenia	50
Szwecja	52
Węgry	54
Wielka Brytania	56
Włochy	58
II. Państwa kandydujące do Unii Europejskiej	60
Chorwacja	61
Turcja	63
III. Pozostałe kraje nie będące członkami Unii Europejskiej	65
Chiny	66
Japonia	67
Rosja	69
USA	71

Wstęp

Odradzająca się po okresie kryzysu finansowego 2008/2009 globalna gospodarka, bogatsza o nowe doświadczenia, wchodzi obecnie w fazę stabilizacji. Silnie osłabiona przez szereg popytowych oraz podażowych szoków gospodarczych musi stawić czoła kolejnym wyzwaniom w nowo ukształtowanej rzeczywistości ekonomicznej. Skuteczność procesu dostosowywania się mechanizmów rynkowych do nowych trendów gospodarczych zależeć będzie w dużej mierze od reakcji gospodarki na implementowane dotychczas środki pobudzające jej aktywność. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zbiorczej analizy nt. sytuacji gospodarczej poszczególnych krajów w świetle źródeł narastania negatywnych tendencji oraz na tle podejmowanych przez nie działań antykryzysowych.

Globalny kryzys, którego źródłem było załamanie na rynku kredytów hipotecznych podwyższonego ryzyka w Stanach Zjednoczonych, z racji wielopoziomowego schematu zależności międzynarodowych stosunków gospodarczych, w bardzo krótkim czasie objął swoim negatywnym działaniem niemalże całą światową gospodarkę. Wbrew powszechnym opiniom nie był on jednak głównym źródłem narastania nierównowag makroekonomicznych, których nasileniem charakteryzował się przełom 2008 oraz 2009 roku. Kryzys ten pogłębił występujące już od dłuższego czasu kontrproduktywne procesy gospodarcze, będące w dużej mierze wynikiem słabej skuteczności systemów nadzorczych działających w skali makro. Element ten był szczególnie widoczny na płaszczyźnie sektora bankowego. Mimo niepewności jaką niesie za sobą niezrównoważony rozwój instytucji bankowych dla całej gospodarki – na co dowodem był kryzys gospodarczy 2008/09 – sektor ten nie został objęty adekwatnym do ryzyka nadzorem. Narastające nierównowagi dotknęły prawie każdą sferę realnej gospodarki, a ich efektem były znaczące deficyty bilansów płatniczych zarówno wschodzących, jak i rozwiniętych gospodarek.

Podejmowane w mniejszym lub większym zakresie działania antykryzysowe w skali globalnej miały bardzo różnorodny charakter. Z jednej strony uzależnione były one od intensywności oddziaływania negatywnych skutków kryzysu, z drugiej natomiast od samej struktury gospodarek. Pomimo, że każda z analizowanych gospodarek posiada system automatycznych stabilizatorów koniunktury, których zadaniem jest antycykliczne wygładzanie negatywnych trendów makroekonomicznych, to przy tak głębokiej w skali globalnej recesji ich skuteczność była mocno ograniczona. Najczęściej stosowaną płaszczyzną, z której kierowane były impulsy stymulujące aktywność gospodarczą, była luźna dyskrejonalna polityka fiskalna. Ekspansywna polityka fiskalna przybierała różne formy zarówno pod względem podmiotowym jak i przedmiotowym. W kwestii jej beneficjentów część rządów skupiła się na wsparciu tylko jednej sfery aktywności gospodarczej np. rynku pracy, inne zdecydowały się na całościowe stymulowanie gospodarki i wykorzystanie wynikających z tego efektów synergii. Przedmiotowo działania fiskalne uzależnione były w dużej mierze od wspomnianych wcześniej struktury gospodarki oraz charakteru jej zakłóceń. Istotnym elementem działań antykryzysowych była również leżąca w gestii banków centralnych polityka monetarna. Kształtowanie poziomu podaży pieniądza w czasie kryzysu, którego źródłem był właśnie brak płynności, w większości krajów w dużym stopniu decydowało o efektywności programów pomocowych.

Patrząc z perspektywy pierwszych, bardzo pesymistycznych przedkryzysowych prognoz, bieżąca sytuacja gospodarcza oraz oczekiwania co do jej dalszej poprawy każą postrzegać zainicjowane w okresie 2008-2010 antykryzysowe działania za pomocne w przewyżczeniu kryzysu. Realna ocena ich skuteczności jest jednak zdecydowanie bardziej złożona. Wynika to nie tylko z faktu, że część środków przetransferowanych w formie różnego rodzaju wsparcia do gospodarek charakteryzowało się długookresowym horyzontem oddziaływania. Głównym tego powodem jest przede wszystkim brak pewności co do trwałego charakteru obecnych trendów, a także dalszego ich kierunku oraz tempa zmian.

Każde zachwianie równowagi zarówno w skali mikro- jak i makroekonomicznej generujące koszty dla gospodarki rodzi pytanie o ewentualne możliwości im przeciwdziałania. Powodem kryzysu gospodarczego 2008/2009 były narastające nierównowagi w zdecydowanej większości wynikające z niedostatecznego poziomu regulacji sektora finansowego. W związku z tym w celu ograniczenia ryzyka powtórzenia się sytuacji z roku 2008, wydaje się zasadnym przede wszystkim implementowanie odpowiednio skonstruowanych narzędzi nadzorczych. Ich istnienie nie powinno zaburzać prawidłowego funkcjonowania mechanizmów rynkowych, a raczej wprowadzać na rynek element zaufania oraz pożądanej przewidywalności. Instrumenty te powinny być także zbieżne co do celów na poziomie międzynarodowym. W ten sposób zapewniona zostałaby ich maksymalna skuteczność działania. Tego typu rozwiązanie miałyby stanowić podstawę dla prawidłowego współdziałania rządów oraz rynków na płaszczyźnie gospodarczej.

Należy również zastanowić się nad innymi rozwiązaniami ograniczającymi ryzyko wystąpienia tego typu szoków gospodarczych w skali międzynarodowej. Najważniejszym jest jednak to aby mechanizm redukcji nierównowag obejmował jak największą część aktywności gospodarczej państw i w jak największym stopniu zintegrowany był na płaszczyźnie międzynarodowej. Tylko taki system będzie w stanie w przyszłości w drodze synergii ograniczyć koszty niedoskonałości rynków oraz zwiększyć wzajemne zaufanie podmiotów gospodarczych.

Niniejsze opracowanie obejmuje analizę bieżącej sytuacji gospodarczej oraz działań antykryzysowych wybranych krajów. Wśród nich znajdują się państwa członkowskie Unii Europejskiej (poza Cyprem, Estonią oraz Luksemburgiem¹), kraje kandydujące do tej organizacji (poza Macedonią¹), a także trzy największe gospodarki świata oraz Rosja. Źródłem wszelkich prezentowanych danych dotyczących wskaźników makroekonomicznych, jak i prognoz jest Komisja Europejska². W związku z tym należy zaznaczyć, że wszystkie te indykatory obliczane są na podstawie metodologii unijnej. Z kolei działania antykryzysowe przedstawione zostały w oparciu o informacje przekazane przez Wydziały Promocji Handlu i Inwestycji RP. Plany konsolidacji finansów publicznych na podstawie informacji udostępnionej przez Ministerstwo Finansów. Dane, które pochodzą z innych źródeł niż wyżej wymienione zostały oznaczone w tekście za pomocą odniesień.

¹ Brak w opracowaniu tych krajów wynika z niedostatecznej ilości danych nt. implementowanych działań antykryzysowych.

² Prognozy Komisji Europejskiej na podstawie *European Economic Forecast – Autumn 2010*

I. Państwa członkowskie Unii Europejskiej

Austria

Austriacka gospodarka, utrzymująca się w średniookresowym horyzoncie czasowym na ścieżce trwałego wzrostu gospodarczego (przeciętny przyrost PKB w latach 1997-2007 wyniósł 2,5%), w 2009 r. znalazła się w recesji. Znaczący spadek zainteresowania eksportem, głównie ze strony Niemiec³, skutecznie ograniczył możliwości kreowania wartości dodanej w gospodarce (spadek eksportu w 2009 r. wyniósł 16,1% r/r). Negatywne tendencje będące ściśle powiązane z redukcją podaży dóbr i usług bardzo szybko uwidoczniły się na pozostałych płaszczyznach realnej gospodarki. O ile wzrost bezrobocia w 2009 r. nie stanowił dużego problemu, to ograniczona podaż pieniądza znalazła swoje odzwierciedlenie w bardzo niskim, nienotowanym w ostatnim dziesięcioleciu poziomie inflacji (HICP).

Obecnie sytuacja wydaje się stabilizować. Dzięki znaczącemu impulsowi ze strony powracającej do dobrej kondycji niemieckiej gospodarki, oraz przy postępującej odbudowie inwestycji krajowych, już trzeci kwartał z rzędu notowane jest dodatnie tempo zmian PKB w skali roku (I kw. 0,1%, II kw. 2,2%, III kw. 2,5%).

Tab. 1 Austria - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	3,7	2,2	-3,9	2,0	1,7
Konsumpcja prywatna	0,7	0,5	1,3	0,9	0,8
Konsumpcja publiczna	2,1	4,0	0,4	0,8	0,0
Nakłady brutto na środki trwałe	3,9	4,1	-8,8	-2,6	-2,7
Stopa bezrobocia	4,4	3,8	4,8	4,4	4,2
Inflacja (HICP)	2,2	3,2	0,4	1,7	2,1
Eksport	8,6	1,0	-16,1	9,0	6,3
Import	7,0	-0,9	-14,4	6,4	5,6
Deficyt sektora general government*	-0,4	-0,5	-3,5	-4,3	-3,6
Dług sektora general government*	59,3	62,5	67,5	70,4	72,0

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Światowy kryzys gospodarczy, który doprowadził austriacką gospodarkę do najgłębszej od II wojny światowej recesji, bardzo szybko wymusił zainicjowanie radykalnych kroków prewencyjnych. Działania te opierały się w sumie na pięciu elementach tj. dwóch planach antykryzysowych, dwóch pakietach wsparcia rynku pracy oraz przeprowadzonej redukcji podatku dochodowego. Ich głównym celem było podtrzymanie pożądanego poziomu dochodów do dyspozycji gospodarstw domowych oraz przedsiębiorstw. Duży nacisk położono także na zagwarantowanie dostępności głównych źródeł dochodów. Po stronie konsumentów dotyczyło to rynku pracy, a po stronie producentów z jednej strony siły nabywczej konsumentów, z drugiej natomiast dostępu do pieniądza kredytowego.

³ Niemcy są głównym partnerem handlowym Austrii.

Jednym ze sposobów na osiągnięcie zamierzonych celów było ograniczenie obciążeń fiskalnych. Antykryzysowa polityka obniżania podatków opierała się głównie o redukcję podatku dochodowego płaconego przez najmniej zarabiających (po stronie pracowników) oraz zwolnienie z opodatkowania pierwszych 10 nadliczbowych godzin pracy w miesiącu (po stronie pracodawców). Pakiet antykryzysowy obejmował również podniesienie wysokości emerytur/rent, czasowe zawieszenie płatności czesnego na austriackich uczelniach oraz redukcję podatku obrotowego w handlu farmaceutykami, co miało przyczynić się do stymulacji konsumpcji. Dodatkowo wprowadzony został również system premii (w wysokości 1500 euro) za złomowanie starego samochodu, pod warunkiem zakupu nowego. Przysługiwała ona każdemu właścicielowi złomowanego auta mającego więcej niż 13 lat. Koszt programu szacuje się na ok. 22,5 mln euro.

W sferze zabezpieczenia oszczędności klientów indywidualnych rząd federalny zdecydował o zwiększeniu gwarancji na depozyty bankowe do kwoty 50 tys. euro.

Ponadto Federalna Agencja Nieruchomości wsparła gospodarkę poprzez intensyfikację inwestycji budowlanych w zakresie remontów oraz generalnego wykonawstwa budynków będących własnością państwa tj. szkół, sądów itp. Dodatkowe środki przeznaczone zostały na działania mające na celu promocję renowacji systemów ogrzewania mieszkań prywatnych oraz budynków będących własnością firm prywatnych. Wartość całego programu inwestycyjnego w ramach podjętych działań antykryzysowych szacuje się na ok. 1,7 mld euro.

Środki przetransferowane w 2009 r. do austriackiej gospodarki z funduszy publicznych w ramach wsparcia fiskalnego osiągnęły wartość 1,5% PKB. Zgodnie z EERP⁴ w 2010 r. wartość dyskrecjonalnej polityki rządu, ukierunkowanej na dalsze łagodzenie skutków kryzysu, wyniesie kolejne 1,8% PKB. Zarówno w 2009 jak i w 2010 roku udział wydatków przeznaczonych na wsparcie dochodów gospodarstw domowych wyniósł ok. 70% ogółu środków.

Należy tu jednak podkreślić, że dzięki niewielkiemu rozmiarowi oraz otwartej strukturze gospodarki, część kosztów globalnego kryzysu udało się pokryć dzięki efektom zewnętrznym pakietów antykryzysowych zastosowanych przez partnerów handlowych Austrii. Nie pozwoliło to jednak uniknąć przekroczenia dopuszczalnej przez kryteria konwergencji granicy zadłużenia i na koniec 2009 r. dług sektora instytucji rządowych i samorządowych w Austrii wyniósł 67,5% w relacji do PKB. W celu zbilansowania dochodów i wydatków budżetowych (od 2 grudnia 2009 r. Austria objęta jest *Procedurą Nadmiernego Deficytu*) na lata 2011-2014 wprowadzono limity wydatkowe obejmujące niemalże 80% wydatków ogółem. Drugim elementem działań na rzecz konsolidacji finansów publicznych jest reforma prawa budżetowego ustanawiająca od 2009 r. konieczność przygotowywania budżetu wieloletniego, a od 2013 r. m.in. prowadzenie budżetu w formie zadaniowej oraz zmianę federalnego systemu rachunkowości.

⁴ *European Economic Recovery Plan*, czyli uchwalony 26 listopada 2008 r. przez Komisję Europejską, a następnie zaakceptowany na poziomie Rady UE przez państwa członkowskie plan odbudowy potencjału gospodarczego Unii Europejskiej. Jego zadaniem było ograniczenie negatywnych skutków kryzysu gospodarczego poprzez skupienie wysiłków na odbudowie popytu wewnętrznego oraz przywróceniu zaufania na rynku. W dłuższej perspektywie plan miał służyć poprawie konkurencyjności unijnej gospodarki.

Belgia

Po okresie silnego spowolnienia gospodarczego w 2009 r., w kolejnych latach oczekuje się znaczącej poprawy nastrojów panujących w belgijskiej gospodarce. Utrzymujący się od IV kw. 2008 r. ujemny trend dynamiki PKB w skali roku został ostatecznie przełamany. Dzięki temu zarówno w I, jak i w II kw. 2010 r. zanotowano poprawę wyników w ujęciu realnym (odpowiednio wzrost PKB na poziomie 1,7% oraz 2,6%). Przewiduje się, że na koniec 2010 r. popyt krajowy oraz popyt zagraniczny wykażą się dodatnim wkładem we wzrost gospodarczy.

Mimo oczekiwanego wzrostu gospodarczego w 2010 r., w kolejnych okresach belgijska gospodarka nadal znajdować się może pod silnym wpływem negatywnych skutków kryzysu. Głównym źródłem niepewności będzie m.in. kierunek rozwoju sytuacji na rynku pracy, gdzie w okresie 2008-2011 przewiduje się przyrost stopy bezrobocia o 1,8 pkt. proc. Dodatkowym źródłem ryzyka jest także element jednostkowych kosztów pracy. W związku z wysoką inflacją w 2008 r. oraz wynikającą z tego indeksacją płac, wskaźnik ten w belgijskiej gospodarce w 2009 r. rósł szybciej niż średnio w całej Unii Europejskiej (3,2% w Belgii, 2,9% w UE). Oczekuje się jednak, że oba czynniki stanowiąc będą jedynie krótkoterminowe obciążenie dla wyników gospodarczych. W średnim horyzoncie czasowym ich negatywne oddziaływanie, wraz z prognozowanym szybszym przyrostem produktywności pracy, znacząco straci na sile.

Tab. 2. Belgia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	2,9	1,0	-2,8	2,0	1,8
Konsumpcja prywatna	1,8	1,5	-0,3	1,4	1,3
Konsumpcja publiczna	2,1	2,3	0,6	1,4	1,2
Nakłady brutto na środki trwałe	6,5	2,9	-5,3	-1,1	2,6
Stopa bezrobocia	7,5	7,0	7,9	8,6	8,8
Inflacja (HICP)	1,8	4,5	0,0	2,3	1,9
Eksport	4,4	1,7	-11,6	9,6	5,7
Import	4,7	3,0	-11,1	8,5	5,5
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-0,3	-1,3	-6,0	-4,8	-4,6
Dług sektora <i>general government</i>*	84,2	89,6	96,2	98,6	100,5

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Niewielka, w dużej mierze narażona na szoki zewnętrzne, belgijska gospodarka bardzo boleśnie odczuła skutki kryzysu gospodarczego. Znaczący spadek popytu zagranicznego z jednej strony oraz silnie ograniczona akcja kredytowa z drugiej były głównymi kanałami transmisji negatywnych skutków globalnego spowolnienia gospodarczego. Działania belgijskiego rządu, wpisujące się w kierunki nakreślone dla całej UE przez Europejski Plan Naprawy Gospodarczej (*European Economic Recovery Plan*), skupiły się w dużej mierze na ekspansji fiskalnej. Dotyczyły one m.in. pakietu wsparcia dochodów konsumentów (reindeksacja płac zakładająca ich wzrost o 125 i 250 euro odpowiednio w 2009 i 2010 r.) oraz czasowego ograniczenia opłat podatkowych dla przedsiębiorstw (głównie w sektorze budowlanym, gdzie okresowo zredukowano stawkę podatku VAT do 6%).

Szeroko zakrojony został również plan zwiększenia pomocy socjalnej (zdecydowano się na czasowy przyrost wartości najniższych rent i emerytur) oraz przyspieszenia realizacji inwestycji publicznych. Dodatkowo zapowiedziano wsparcie dla najuboższych gospodarstw domowych poprzez tzw. 'czeki energetyczne'. Ich wartość została zwiększona do 105 euro w przypadku elektryczności, gazu i ogrzewania olejem. Podniesiony został również pułap dochodowy uprawniający do skorzystania z pomocy państwa, z 23 tys. euro do 26 tys. euro rocznie.

Działaniami antykryzysowymi, na podstawie Nowego Układu Międzybranżowego (*The New Interprofessional Agreement 2009-2010*) będącego częścią rządowego programu stymulacji gospodarki, objęty został także rynek pracy. Na tej płaszczyźnie władze implementowały szereg instrumentów prawnych ukierunkowanych na wprowadzenie możliwości okresowego skrócenia dziennego czasu pracy, bądź też czasowego zawieszenia stosunku pracy⁵. Narzędzia te z jednej strony miały powstrzymać wzrost bezrobocia, z drugiej natomiast ograniczyć ewentualne przyszłe koszty ponownej rekrutacji, które będą musiały ponieść przedsiębiorstwa przy poprawie koniunktury.

Działania pomocowe skierowane zostały również do sektora finansowego. W 2008 r. wartość wsparcia udzielonego bankom oraz instytucjom finansowym wyniosła ok. 20 mld euro. Ponadto zdecydowano się na zwiększenie górnej granicy środków znajdujących się w depozycie banków objętych gwarancją państwa do 100 tys. euro. Dotyczyło to zarówno depozytów klientów indywidualnych jak i lokat międzybankowych. Ponadto w związku z wysokim poziomem inflacji w II i III kwartale 2008 roku (średnia inflacja HICP wyniosła w tym okresie w skali roku 5,3%) postanowiono wprowadzić system obserwacji cen. Jego celem było zapobieganie wzrostowi cen żywności i energii będących źródłem nadużyć i zμών cenowych.

Wartość antykryzysowych działań, podjętych w ramach EERP w belgijskiej gospodarce w latach 2009 oraz 2010, szacuje się na 1,1% PKB w każdym z nich. O ile w 2009 roku zdecydowana większość (ok. 45%) środków przeznaczona została na wsparcie dochodów gospodarstw domowych, to w 2010 r. gro wysiłków skupiono na podtrzymaniu popytu na pracę (ok. 45% całości wydatków w danym roku). Transfery na rzecz zwiększenia siły nabywczej konsumentów w 2010 ukształtowały się na poziomie 30% wydatków antykryzysowych ogółem. Niepokojącym zjawiskiem, powiązanim w dużym stopniu z realizacją dyskrecjonalnej polityki fiskalnej w czasie kryzysu, jest szybkie tempo przyrostu belgijskiego długu publicznego. W okresie 2008-2010 przewiduje się wzrost zadłużenia sektora general government o 10 pkt. proc, a rok później przekroczenie progu wartości równej PKB kraju (2 grudnia 2009 r. Belgia została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*). W celu przeciwdziałania znaczącemu obciążeniu sektora finansów publicznych planowane jest przeprowadzenie reform rynku pracy oraz systemu zabezpieczeń społecznych.

⁵ Wprowadzono mechanizm tzw. 'czasowego bezrobocia z powodów ekonomicznych', które zakładało możliwość zwolnienia pracownika z obowiązku świadczenia pracy na z góry ustalony okres. Pracownik objęty tym rozwiązaniem otrzymywał część swojego wynagrodzenia (max. 75% zarobków- w przypadku gdy jest jedynym żywicielem rodziny, max. 70% - dla dwojga żywicieli rodziny, jednak nie więcej niż 2,206 euro miesięcznie), które finansowane było ze środków Krajowego Urzędu Pracy (*National Labour Office*). W przypadku gdy okres przebywania na 'czasowym bezrobociu' przekroczy sześć miesięcy, maksymalny poziom świadczenia ustalono na 2,056 euro miesięcznie, a po roku na 1,921 euro miesięcznie. Ponadto specjalnymi, dodatkowymi świadczeniami finansowanymi przez pracodawcę objęto czasowo bezrobotnych z sektora budowlanego.

Bułgaria

Borykająca się z wysokim, strukturalnym bezrobociem⁶ - przy stale utrzymującej się znacząco ponad unijną średnią inflacją (HICP)⁷ - pierwsze, negatywne skutki globalnego kryzysu finansowego bułgarska gospodarka odczuła relatywnie późno. Jeszcze w 2008 r. osiągnęła jeden z najsilniejszych przyrostów PKB w skali całej Unii Europejskiej⁸, co więcej przewyższający średnie tempo wzrostu gospodarczego Bułgarii w ostatniej dekadzie.

Skutkiem przesuniętej w czasie transmisji niekorzystnych światowych trendów ekonomicznych do bułgarskiej gospodarki było stosunkowo późne rozpoczęcie procesu jej 'wychodzenia' z kryzysu. Zarówno w I, jak i w II kw. 2010 r. notowano spadki PKB (odpowiednio o 0,8% oraz 0,3% r/r). W związku z utrzymującą się na niskim poziomie produkcją przemysłową, przy słabnącym popycie konsumpcyjnym (sprzedaż detaliczna w poszczególnych miesiącach w ujęciu rocznym spada od stycznia 2009 r.), w całym 2010 r. prognozowana dynamika realnego PKB nie przekroczy poziomu z 2009 r.. Oczekuje się, że wraz z odbudową popytu wewnętrznego, przy poprawie koniunktury na rynkach międzynarodowych, trwałe przyspieszenie wzrostu gospodarczego nastąpi dopiero w 2011 roku.

Tab. 3. Bułgaria - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	6,4	6,2	-4,9	-0,1	2,6
Konsumpcja prywatna	9,0	3,4	-3,5	-3,6	2,2
Konsumpcja publiczna	0,3	-1,0	-6,5	-2,4	0,6
Nakłady brutto na środki trwałe	11,8	21,9	-29,0	-9,8	3,7
Stopa bezrobocia	6,9	5,6	6,8	9,8	9,1
Inflacja (HICP)	7,6	12,0	2,5	2,9	3,2
Eksport	6,1	3,0	-10,3	10,5	5,6
Import	9,6	4,2	-21,5	0,7	4,9
Deficyt sektora general government*	1,1	1,7	-4,7	-3,8	-2,9
Dług sektora general government*	17,2	13,7	14,7	18,2	20,2

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Forma działań podjętych przez bułgarskie władze, z nastawieniem na ograniczenie negatywnych skutków globalnego kryzysu gospodarczego, nie odbiegała znacząco od tych implementowanych przez pozostałe kraje członkowskie UE. Podtrzymanie popytu na pracę zgłaszanego przez przedsiębiorstwa, poprzez poprawę ich kondycji finansowej, było podstawowym celem jaki postawiono sobie na płaszczyźnie polityki gospodarczej kraju w okresie 2008-2010 r.

⁶ Przed akcesją do Unii Europejskiej, w latach 2000-2007 stopa bezrobocia w Bułgarii wyniosła średnio 13,2% rocznie.

⁷ Średnia inflacja (HICP) dla UE w latach 2000-2007 wyniosła 2,1% rocznie, dla Bułgarii 6,6%.

⁸ W 2008 r. w UE szybciej od Bułgarii (zmiana PKB o 6,2%) rozwijała się tylko Rumunia (zmiana PKB o 7,3%).

W ramach wsparcia rynku pracy w 2009 roku przyjęto Narodowy Plan Działania na rzecz Zatrudnienia (*The National Action Plan (NAP) for Employment 2009*), który dostosowuje regulacje obowiązujące na bułgarskim rynku pracy do prawodawstwa unijnego. Ponadto w kwietniu 2009 r. wprowadzono program ochrony zatrudnienia w przedsiębiorstwach dotkniętych skutkami kryzysu. Zgodnie z jego założeniami firmy, które utrzymają miejsca pracy, mogą liczyć na wsparcie ze środków publicznych. Ocenia się, że dzięki temu instrumentowi udało się utrzymać zatrudnienie dla 100 tys. pracowników.

Ponadto wycofywanie się z bułgarskiego rynku kapitału zagranicznego - głównie inwestorów portfelowych, w związku z rosnącym ryzykiem inwestycyjnym - w dość znaczący sposób zredukowało możliwości kreowania wartości dodanej w gospodarce po stronie samych przedsiębiorstw. Będące skutkiem tej tendencji szybko kurczący się portfel zamówień nie był jedynym problemem bułgarskich przedsiębiorstw. Największą ich bolączką w okresie silnego ograniczenia popytu zewnętrznego było ograniczenie możliwości pozyskania finansowania bieżących projektów inwestycyjnych.

Odpowiedzią na ten problem było wprowadzenie szeregu instrumentów mających za zadanie zapewnienie przedsiębiorstwom odpowiedniego stopnia płynności z jednej strony, oraz wsparcie ich portfela zamówień z drugiej. W tym celu władze zdecydowały się m.in. na podniesienie kapitału Bułgarskiego Banku Rozwoju dla zwiększenia akcji kredytowej dla małych i średnich przedsiębiorstw (wartość wsparcia to ok. 520 mln lewów tj. ok. 1,1 mld PLN), podniesienie limitu kredytów dla Bułgarskiej Agencji Ubezpieczeniowej oraz zwiększenie kapitału funduszu FLAG, który wspiera samorządy w działaniach ułatwiających absorpcję funduszy unijnych. Zmiany objęły również sektor banków komercyjnych. W celu zwiększenia możliwości kredytowania podmiotów gospodarczych banki otrzymały dostęp do 1% swoich rezerw zdeponowanych w Banku Centralnym. Dodatkowo w poczet obowiązkowych rezerw minimalnych zdecydowano się zaliczać nie 100%, a 50% stanu kasy w gotówce banków. Skarb państwa podniósł również granicę gwarancji na depozyty dla klientów indywidualnych do 50 tys. euro. Ponadto poprawie kondycji bułgarskich przedsiębiorstw służyć miały zwiększone wydatki na infrastrukturalne inwestycje publiczne (głównie w sferze poprawy efektywności energetycznej).

Ocenie i bardzo szerokiej krytyce poddawane są kolejne systemowe zmiany wprowadzone na przestrzeni ostatnich kilku lat, w tym m.in. podatek liniowy, który – zdaniem części analityków – powinien być zastąpiony podatkiem progresywnym. Ekonomiści biją na alarm, że w przypadku braku działań ukierunkowanych na zmianę modelu gospodarczego kraju, w okresie najbliższych 10-15 lat tempo rozwoju bułgarskiej gospodarki znacząco odbiegać będzie od średniej unijnej - dane Komisji Europejskiej plasują Bułgarię na ostatnim miejscu wśród krajów członkowskich UE wg PKB *per capita* w 2009 r. (41% średniej unijnej). Ponadto niepokój wśród zagranicznych obserwatorów budzi narastająca nierównowaga w sektorze finansów publicznych, która w przyszłości może przełożyć się na silne ograniczenie możliwości prowadzenia efektywnej dyskrecjonalnej polityki fiskalnej państwa.

Środki przeznaczone na stymulację realnej gospodarki w Bułgarii w ramach EERP w 2009 r. wyniosły 0,3% PKB i 1% PKB w roku 2010 (z czego 60% wydatków skierowanych zostało na wsparcie rynku pracy). Mimo znacznego obciążenia strony wydatkowej wskutek implementowania szeregu działań antykryzysowych, bułgarski system finansów publicznych pozostaje w bardzo dobrej kondycji. Dług publiczny, którego relacja do PKB w ostatniej dekadzie została zredukowana niemalże pięciokrotnie, pozostaje jednym z najniższych w całej UE (13 lipca 2010 r. Bułgaria została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*).

Republika Czeska

Silnie uzależniona od stanu koniunktury u swoich najważniejszych partnerów handlowych gospodarka Republiki Czeskiej⁹ w dużym stopniu odczuła skutki kryzysu finansowego. Zmniejszony popyt na dobra i usługi oferowane przez krajowych przedsiębiorców (produkcja przemysłowa w najcięższym dla branży styczniu 2009 r. zmniejszyła się w skali roku o 20,1%, podczas gdy w całym 2009 r. zmalała o 13,1%) automatycznie przełożył się na wzrost stopy bezrobocia. Dodatkowym kontrproduktywnym impulsem dla gospodarki było ograniczenie podaży pieniądza. Z jednej strony znalazło to swoje odzwierciedlenie w zmniejszonym popycie inwestycyjnym, z drugiej natomiast w znaczącym spadku inflacji (w ciągu roku o 5,7 pkt. proc.).

Oczekuje się, że w 2010 r., w związku z odwróceniem negatywnych trendów w międzynarodowej wymianie handlowej, czeska gospodarka wróci na ścieżkę wzrostu. Potwierdzają to m.in. wyniki PKB w pierwszych dwóch kwartałach 2010 r. (zmiany odpowiednio o 1% oraz 2,4% r/r). Poprawa aktywności gospodarczej widoczna jest obecnie głównie w przedsiębiorstwach z branży przemysłowej (średni przyrost produkcji po pierwszych dziesięciu miesiącach 2010 r. wyniósł 9,7% r/r). Z racji bardzo ciężkich warunków atmosferycznych słabsze od zeszłorocznych wyniki osiąga natomiast sektor budowlany (po dziesięciu miesiącach 2010 r. produkcja spadła realnie o ponad 10,1%).

Tab. 4. Republika Czeska - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	6,1	2,5	-4,1	2,4	2,3
Konsumpcja prywatna	5,0	3,6	-0,2	1,3	1,1
Konsumpcja publiczna	0,5	1,1	2,6	0,6	-2,2
Nakłady brutto na środki trwałe	10,8	-1,5	-7,9	-1,8	3,1
Stopa bezrobocia	5,3	4,4	6,7	7,3	7,0
Inflacja (HICP)	3,0	6,3	0,6	1,2	2,1
Eksport	15,0	6,0	-10,8	12,1	7,3
Import	14,3	4,7	-10,6	12,0	6,3
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-0,7	-2,7	-5,8	-5,2	-4,6
Dług sektora <i>general government</i>*	29,0	30,0	35,3	40,0	43,1

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

W początkowej fazie kryzysu gospodarczego czeski system finansowy pozostawał w relatywnej izolacji wobec jego negatywnych skutków. Jednakże w związku z nasilającym się ograniczeniem aktywności gospodarczej w Unii Europejskiej, będącym odzwierciedleniem globalnych tendencji, również w Czechach kanały transmisji skutków kryzysu w kolejnych okresach zaczęły generować coraz silniejsze napięcia na rynku.

Zgodnie z założeniami 'Pakietu Antykryzysowego' (przyjęty 25 września 2009 r.), wprowadzone zmiany miały pozwolić na zredukowanie prognozowanego deficytu sektora *general government* w 2010 r. Ograniczenie ujemnego salda budżetu państwa miało nastąpić

⁹ Wartość czeskiego eksportu w relacji do PKB wynosi ok. 70%.

wskutek zastosowania szeregu modyfikacji po jego stronie dochodowej tj. m.in. zwiększenia stawki podatku VAT o 1 pkt. proc. (do 20%), zwiększenia podatku akcyzowego na paliwa oraz alkohol i wyroby tytoniowe, ograniczenia wysokości ryczału określającego maksymalny poziom kosztów, które można odliczyć od dochodu oraz zwiększenia stawki podatku od nieruchomości. Ponadto zdecydowano się na zwiększenie pułapu, do którego płacone będzie ubezpieczenie społeczne z 48 do 72 krotności średniego wynagrodzenia. Pracodawcy w 2010 roku mieli płacić za ubezpieczenie chorobowe 2,3% wynagrodzenia brutto.

Pomoc dla przedsiębiorców dotkniętych kryzysem obejmowała wprowadzenie dopłat do złomowania starych samochodów, przyspieszenie amortyzacji nieruchomości, stosowaniu niższych stawek ubezpieczenia społecznego przy niższych wynagrodzeniach, umożliwienie przedsiębiorcom odliczenie VAT przy zakupie samochodów osobowych, likwidację ksiąg ewidencji przebiegu pojazdu w zamian za ryczałt rozliczeniowy oraz zniesienie zaliczek na podatek dochodowy dla przedsiębiorców zatrudniających do 5 pracowników. Mimo to, że tylko część z zapowiadanych działań zostało zrealizowanych, wsparcie rządowe uznano ogólnie za korzystne dla przedsiębiorców (nie wprowadzono m.in. zapowiadanych dopłat do złomowania starych samochodów). Najwięcej korzyści dla przemysłu czeskiego miały dopłaty do złomowania starych samochodów wprowadzone w innych państwach europejskich, importujących nowe samochody z Republiki Czeskiej, głównie w Niemczech.

Wartość antykryzysowych działań podjętych przez rząd w ramach EERP w 2009 r. szacuje się na 2,3% PKB. Niemalże połowa tych środków przeznaczona została na wsparcie rynku pracy, 30% stymulację aktywności przedsiębiorstw, a 17% stanowiły wydatki inwestycyjne. W 2010 roku na działania antykryzysowe rząd czeski przewidział środki na poziomie 1,2% PKB, z czego zdecydowana większość, bo aż 55% w różnej formie pomocy do krajowych przedsiębiorstw.

Po stronie finansów publicznych na przełomie ostatniej dekady zanotowano dwukrotny przyrost długu publicznego w wartościach względnych. Oczekuje się, że do końca 2010 roku zadłużenie czeskiego sektora *general government* wzrośnie do 40% w relacji do PKB. 2 grudnia 2009 r. Czechy zostały objęte *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Dania

Duński popyt inwestycyjny, utrzymujący się w latach 2000-2008 na relatywnie wysokim poziomie (średnio 2,9%), w 2009 r. wskutek coraz silniejszej awersji do ryzyka uległ gwałtownej redukcji (o 14,3% r/r). Czynnikiem ten był głównym źródłem ograniczenia produkcji przemysłowej (w 2009 r. o 15,1% r/r) oraz wzrostu stopy bezrobocia do najwyższego od dwunastu lat poziomu 6%.

Po spadku PKB w I kw. 2010 r., w kolejnych dwóch kwartałach odnotowano wzrost gospodarczy w ujęciu rocznym (odpowiednio -0,9% oraz 3% i 3,1%). Głównie dzięki fiskalnemu odciążeniu - w ramach antykryzysowej polityki rządu - rozporządzalnych dochodów gospodarstw domowych oraz pobudzeniu aktywności przedsiębiorstw, oczekuje się, że duńska gospodarka zakończy 2010 rok wzrostem PKB. Czynnikiem negatywnie wpływającym na konkurencyjność duńskiej gospodarki pozostają nadal wysokie jednostkowe koszty pracy. Tendencja ta jest efektem przedkryzysowego wzrostu płac przy niższej dynamice produkcji w gospodarce. W dłuższej perspektywie, w rezultacie poprawy kondycji finansowej przedsiębiorstw, przewiduje się stopniowe ograniczanie bezrobocia. To z kolei przyspieszy odbudowę popytu konsumpcyjnego, który w horyzoncie prognozy ma największy wkład we wzrost gospodarczy.

Tab. 5. Dania - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	1,6	-1,1	-5,2	2,3	1,9
Konsumpcja prywatna	3,0	-0,6	-4,5	2,0	1,9
Konsumpcja publiczna	1,3	1,6	3,1	1,6	-0,1
Nakłady brutto na środki trwałe	0,4	-3,3	-14,3	-3,8	2,3
Stopa bezrobocia	3,8	3,3	6,0	6,9	6,3
Inflacja (HICP)	1,7	3,6	1,1	2,2	2,1
Eksport	2,2	2,4	-10,2	6,4	5,0
Import	2,6	3,3	-13,2	6,6	5,3
Deficyt sektora general government*	4,8	3,2	-2,7	-5,1	-4,3
Dług sektora general government*	27,3	34,1	41,5	44,9	47,5

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Duński rząd bardzo wczesnie uruchomił programy mające na celu łagodzenie skutków kryzysu oraz stymulowanie rozwoju gospodarki. W początkowej fazie kryzysu przedsięwzięcia te w dużej mierze skupiały się na działaniach mających na celu ograniczenie obciążeń budżetów gospodarstw domowych (m.in. zawieszenie na cały 2009 rok konieczności uiszczania obowiązkowej składki ubezpieczeniowej¹⁰). W późniejszym etapie działania te objęły także rynek finansowy oraz wsparcie dla przedsiębiorstw.

Dla zapewnienia stabilności systemu finansowego w kraju, zarówno na poziomie budżetu centralnego, jak i samych przedsiębiorstw, zdecydowano się na zastosowanie szerokiej gamy

¹⁰ Szacunkowo rozwiązanie to miało przynieść konsumentom indywidualnym zagregowane oszczędności na poziomie ok. 0,25% PKB.

instrumentów z zakresu wsparcia rynku kapitałowego i pieniężnego. Wśród nich należy wymienić przede wszystkim wprowadzenie rozszerzonego systemu rządowych gwarancji i poręczeń oraz możliwość wystąpienia duńskich instytucji finansowych do władz centralnych o wsparcie finansowe. W okresie, w którym rząd duński pełnił będzie rolę pożyczkodawcy indywidualne instytucje kredytowe, będące stroną porozumienia kredytowego z rządem, zobowiązały się do odliczenia od podatku maksymalnie 50% wartości zarobków uzyskiwanych przez kadre zarządzającą. Ponadto w notatce dołączonej do rocznego sprawozdania finansowego instytucje te musiały ujawnić sumy co do których dokonano odliczeń podatkowych (notatka ta zawierać musi opinię audytora zewnętrznego). Wprowadzono także obostrzenia w podziale udziałów między członków kadry zarządzającej.

Dodatkowo w zamian za udzieloną pomoc, władze zdecydowały się na wprowadzenie instrumentów zobowiązujących instytucje finansowe do ujawniania informacji nt. wymaganych środków niezbędnych do utrzymania pożądanego stopnia wypłacalności. W celu zwiększenia przejrzystości na rynku bankowym, Komisja Nadzoru Finansowego otrzymała zgodę na przeprowadzanie raz w roku tzw. 'przeгляdu płynności' obejmującego wszystkie instytucje kredytowe, z wyłączeniem tych najmniejszych. Od 1 października 2010 r. pokrycie depozytów bankowych przez Duński Program Gwarancji Depozytów wzrosło do kwoty 750 tys. DKK i objęło dodatkowo zgromadzone w bankach środki przeznaczone na płatności w formie zasiłków społecznych.

W ramach wsparcia przedsiębiorstw Duński Fundusz na Rzecz Rozwoju Przemysłu (*Danish Fund for Industrial Growth*) otrzyma w latach 2009-2011 gwarancje rządowe na kredyty w wysokości 500 mln DKK z przeznaczeniem ich na wsparcie aktywności podmiotów gospodarczych. Dla działań mających na celu wsparcie międzynarodowej konkurencyjności duńskiej gospodarki, a co za tym idzie i duńskiego eksportu, został opracowany program pożyczek eksportowych. Środki na realizację zadań tego programu pochodziły z Duńskiego Funduszu Kredytowania Eksportu (*Danish Export Credit Fund*).

Oceniając efekty działań antykryzysowych rządu duńskiego można stwierdzić, że skutki podjętych uprzednio decyzji zaczynają przekładać się na coraz lepsze wyniki gospodarcze. Zwiększenie wydatków publicznych oraz nakładów na inwestycje w okresie kryzysu pozwoliło na powstrzymanie spadku aktywności w sektorze prywatnym. Cała operacja poważnie wpłynęła na budżet państwa – prognozowany deficyt sektora finansów publicznych w 2010 r. wyniesie 5,1% PKB i będzie najwyższy od 25 lat. W związku z powyższym, rząd duński zaplanował na lata 2011-13 jedynie nieznaczny wzrost wydatków publicznych.

Wartość transferów publicznych przeznaczonych na realizację działań antykryzysowych realizowanych w oparciu o EERP w latach 2009-2010 w formie dyskrecjonalnej polityki gospodarczej rządu wyniosła odpowiednio 0,7% oraz 1,5% PKB. Wynikające z tego obciążenie strony wydatkowej budżetu państwa, przy mniejszych wpływach i wyższych środkach przeznaczonych na działanie automatycznych stabilizatorów koniunktury, doprowadziło do znacznego przyrostu zadłużenia publicznego kraju. Z racji kontynuowania ekspansywnej formy prowadzenia polityki fiskalnej w roku 2010, władze Danii zapowiedziały rozpoczęcie procesu konsolidacji systemu finansów publicznych od 2011 r.

Finlandia

Głównym kanałem transmisji negatywnych skutków kryzysu do fińskiej gospodarki było bardzo wyraźne ograniczenie popytu zewnętrznego. Efektem tego były spadki produkcji przemysłowej oraz budowlanej, które w 2009 r. wyniosły odpowiednio 18,1% oraz 13,1%. Z drugiej strony należy podkreślić, że w relatywnie dobrej kondycji w czasie kryzysu pozostawał system finansowy kraju.

Mimo 8% spadku PKB w 2009 r. ogólna ocena fińskiej gospodarki, jako posiadającej solidne fundamenty¹¹, sprzyjające szybkiemu powrotowi na ścieżkę trwałego wzrostu gospodarczego, nie zmienia się. Potwierdzają to pierwsze trzy kwartały 2010 r., w których obserwowano wzrost PKB (średnio o 2,5% r/r). Oczekuje się, że w całym 2010 r. fińska gospodarka osiągnie przyrost PKB rzędu 2,9%.

Tab. 6. Finlandia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	5,3	0,9	-8,0	2,9	2,9
Konsumpcja prywatna	3,5	1,7	-1,9	2,4	2,4
Konsumpcja publiczna	1,1	2,4	1,2	0,4	0,6
Nakłady brutto na środki trwałe	10,7	-0,4	-14,7	0,4	4,8
Stopa bezrobocia	6,9	6,4	8,2	8,3	7,8
Inflacja (HICP)	1,6	3,9	1,6	1,6	2,1
Eksport	8,2	6,3	-20,3	6,5	6,1
Import	7,0	6,5	-18,1	5,1	5,8
Deficyt sektora general government*	5,2	4,2	-2,5	-3,1	-1,6
Dług sektora general government*	35,2	34,1	43,8	49,0	51,1

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Oceniając efekty działań antykryzysowych z perspektywy półtora roku wdrażania instrumentów wsparcia należy przede wszystkim zaznaczyć, iż fińska gospodarka w bardzo dużym stopniu ucierpiała wskutek globalnego kryzysu finansowego. Silnie umiędzynarodowiona, w dużej mierze uzależniona od eksportu fińska gospodarka doświadczyła w analizowanym okresie silnego pogorszenia koniunktury. W tej sytuacji strategia rządu opierała się o stymulowanie gospodarki kosztem zadłużenia publicznego, co miało na celu łagodzenie skutków społecznych kryzysu oraz podtrzymanie konsumpcji wewnętrznej. Choć za prowadzenie takiej polityki Finlandia wielokrotnie była krytykowana przez np. ekspertów OECD, w wymiarze społecznym Finlandia wyszła z kryzysu obronną ręką. Szeroko zakrojone pakiety osłonowe dla pracowników, świadczenia socjalne wypłacane dla zwalnianych czy przymusowo urlopowanych pracowników pozwoliły na podtrzymanie pozytywnych nastrojów konsumentów oraz na utrzymanie popytu wewnętrznego, który okazał się zbawienny dla fińskich przedsiębiorstw.

¹¹ Jednym z najważniejszych elementów fińskiej gospodarki, poza jej wysoką innowacyjnością, jest elastyczny rynek pracy. Mimo ograniczenia w okresie kryzysu popytu na pracę stopa bezrobocia utrzymała się na poziomie niższym od długookresowej średniej (w latach 1999-2009 średnia stopa bezrobocia wyniosła 8,5% rocznie).

Działania antykryzysowe, które pomogły fińskim przedsiębiorcom w czasach kryzysu, kosztowały budżet państwa, wg wstępnych prognoz, 4,4 mld euro w 2009 oraz 2,4 mld euro w 2010 roku. Obejmowały one nie tylko wsparcie dla przedsiębiorców, ale również w dużym stopniu dla pracowników. Z racji ograniczenia akcji kredytowej, będącego efektem znacznego przyrostu kosztów pozyskania kapitału na rynku międzybankowym, rząd fiński wprowadził do dyspozycji przedsiębiorstw dodatkowe środki z przeznaczeniem zarówno na gwarancje kredytowe, jak i gwarancje eksportowe. Oba instrumenty, wraz z dokapitalizowaniem banków, miały służyć zwiększeniu podaży pieniądza na rynku, a tym samym ułatwieniu pozyskiwania go w skali mikro.

Po stronie pracowników rząd wprowadził głównie rozwiązania redukujące koszty pracy takie jak cięcia podatków czy też redukcja obowiązkowych składek emerytalnych uiszczanych przez przedsiębiorców. Ponadto w poprawkach do budżetu na rok 2009 nacisk położono na działania wspierające zatrudnienie takie jak inwestowanie w infrastrukturę transportową oraz budownictwo. Dodatkowe sektory wsparcia to edukacja oraz sektor B&R (zwiększenie ilości miejsc kształcenia zawodowego oraz przekazanie dodatkowych środków na badania i rozwój). Bezpośrednim efektem pakietu wsparcia rynku pracy miało być stworzenie rocznie 18 tys. miejsc pracy. Dodatkowo inwestycje w infrastrukturę drogową miały wygenerować 4,3 tys. miejsc pracy rocznie. Poza tym duży wpływ na rynek pracy miało wprowadzenie szeregu ulg podatkowych. Budżet na 2009 rok zawierał specjalnie dopasowaną do bieżącej sytuacji gospodarczej redukcję podatków, ukierunkowaną na wsparcie zatrudnienia: korekta inflacyjna zarobków, cięcia podatków dochodowych od zasiłków, czasowe ustępstwa na rzecz podatków dochodowych w sektorze sprzedaży drewna, oraz redukcja podatku VAT na towary spożywcze od 1 października 2009 r.

Utrzymanie działalności produkcyjnej dla wielu przedsiębiorstw było możliwe także dzięki popytowi pochodzącemu z rynku zewnętrznego. Znaczenie wsparcia dla eksportu jest o tyle istotne, iż w przypadku Finlandii eksport w praktyce zależy od 25 największych firm, które są motorem całej gospodarki. Wzrost eksportu, który nastąpił w 2010 r. był po części skutkiem poprawy sytuacji gospodarczej w skali globalnej przy utrzymującej się deprecjacji euro spowodowanej przez kryzys grecki.

Obciążenie budżetu państwa w związku z wydatkami antykryzysowymi wzrosło w 2009 r. o 1,6% PKB, a w 2010 o 2,7% PKB. W obu przypadkach środki skierowane zostały przede wszystkim na wsparcie dochodów gospodarstw domowych (63% wydatków ogółem). Koszty tychże działań wraz ze zmniejszonym wpływami z podatków oraz zmianami w kosztach obsługi długu przełożyły się na przyrost zadłużenia sektora *general government*. Przewiduje się, że w okresie 2008-2010 dług publiczny wzrośnie o 14,9 pkt. proc. 13 lipca 2010 r. Finlandia została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Francja

Globalne spowolnienie ekonomiczne, z racji rozmiaru oraz silnie rozbudowanych powiązań międzynarodowych francuskiej gospodarki, w dużym stopniu ograniczyło aktywność gospodarczą tego kraju. Ponadnarodowe korporacje, głównie z branży motoryzacyjnej oraz finansowej, na których opiera się siła francuskiej gospodarki, w związku ze spadkiem popytu zagranicznego zmuszone zostały do redukcji inwestycji oraz zatrudnienia. To z kolei przełożyło się na kondycję całej gospodarki. W ostatnich dwóch kwartałach 2009 r. dodatni wkład eksportu netto we wzrost gospodarczy nie zdołał zrekompensować ujemnej kontrybucji popytu wewnętrznego, co doprowadziło do 2,6% spadku PKB w całym roku.

Obecnie stopniowo poprawiające się perspektywy w zakresie inwestycji przedsiębiorstw, jak również wzrost konsumpcji gospodarstw domowych są głównym źródłem optymizmu przy ogólnej ocenie klimatu działalności gospodarczej. Przedsiębiorcy z branży przemysłowej prognozują dalszy wzrost zamówień na towary, zgłaszany zarówno w kraju, jak i zagranicą. Po spadku o 12% w 2009 r. produkcja przemysłowa we Francji zwiększy się według wstępnych danych w roku 2010 o 6%.

Od początku 2010 r. obserwuje się wygaszanie negatywnych trendów we francuskiej gospodarce. O ile w I kw. 2010 r. (zmiana PKB o 1,1% r/r) popyt wewnętrzny nadal negatywnie wpływał na PKB, to w II i III kw. oddziaływał już *in plus* (zmiana PKB odpowiednio o 1,6% i 1,8% r/r). Oczekuje się, że tendencja ta podtrzymana zostanie w całym horyzoncie prognozy i zarówno w 2010, jak i 2011 roku francuska gospodarka odnotuje 1,6% wzrost gospodarczy.

Tab. 7. Francja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	2,4	0,2	-2,6	1,6	1,6
Konsumpcja prywatna	2,6	0,5	0,6	1,5	1,4
Konsumpcja publiczna	1,5	1,7	2,7	1,5	0,4
Nakłady brutto na środki trwałe	6,0	0,5	-7,1	-1,7	2,4
Stopa bezrobocia	8,4	7,8	9,5	9,6	9,5
Inflacja (HICP)	1,6	3,2	0,1	1,7	1,6
Eksport	2,5	-0,5	-12,4	9,5	5,9
Import	5,6	0,6	-10,2	8,2	5,7
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-2,7	-3,3	-7,5	-7,7	-6,3
Dług sektora <i>general government</i>*	63,8	67,5	78,1	83,0	86,8

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Działania antykrzysowe podjęte przez rząd Francji w mniejszym stopniu miały charakter doraźny, a zdecydowanie bardziej nastawione były na długookresowe wzmocnienie wzrostu gospodarczego. Ich kluczowym elementem było wsparcie inwestycji w czterech strategicznych dziedzinach tj. inwestycje infrastrukturalne, szkolnictwo wyższe oraz badania naukowe, obronność i bezpieczeństwo publiczne oraz utrzymanie majątku państwowego. Wg wstępnych szacunków wartość nakładów w ww. sektorach miała wynieść ok. 4 mld euro. Podobna kwota przeznaczona została również na posiadające niższy priorytet przedsięwzięcia

w sektorach kolejowym, energetycznym oraz pocztowym. Do sierpnia 2010 r. na realizację założeń *Planu Ożywienia Gospodarki (Plan de Relance)* francuski rząd przeznaczył 36,7 mld euro. Wartość globalna POG na lata 2009-2010 wynosi 38,8 mld euro.

Celem jaki postawiły sobie władze w ramach stymulacji podaży na pracę było stworzenie 80-110 tys. nowych miejsc pracy. Wśród narzędzi, które miały służyć realizacji tego celu były m.in. częściowe bezrobocie¹² (*chômage partiel*) oraz rozszerzenie zakresu stosowania tzw. kontraktów przekwalifikujących¹³ (*CTP – Contrats de transition professionnelle*). W ramach ograniczenia przyrostu bezrobocia, oraz pośrednio utrzymania konsumpcji indywidualnej, zdecydowano się także na wprowadzenie rekompensaty kosztów zatrudnienia dodatkowego pracownika dla przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 10 pracowników oraz jednorazowego świadczenia w wysokości 200 euro dla 3,8 mln gospodarstw domowych o najniższych dochodach.

Program anty kryzysowy realizowany był m.in. poprzez rozszerzony program preferencyjnych pożyczek dla MŚP (możliwość wprowadzenia dodatkowych gwarancji i poręczeń), szybszy zwrot podatku VAT, przyspieszoną amortyzację (wzrost współczynnika amortyzacji o 0,5 pkt. proc.) czy też zwiększenie zaliczek w ramach zamówień publicznych.

W dużym stopniu preferencjami rządowymi objęty został przemysł samochodowy. Wprowadzono m.in. dodatek w wysokości 1 tys. euro przy wymianie samochodu mającego co najmniej 10 lat na nowy (emitujący mniej niż 160g CO₂), wsparcie kredytów na zakup samochodów (pomoc w formie oprocentowanej pożyczki dla oddziałów bankowych), wsparcie produkcji samochodów ekologicznych (pomoc przeznaczona na B+R wyniesie 400 mln euro) oraz utrzymanie systemu premiowania zakupu pojazdów ekologicznych wprowadzonego w grudniu 2007 r. (ekologiczny bonus w wysokości 5 tys. euro obowiązywał przy zakupie aut emitujących do 60 g CO₂/ km - od 2009 r. bonus ten obejmuje także samochody dostawcze) Podjęto też decyzję o utworzeniu sektorowego funduszu inwestycyjnego, który będzie wspierał konsolidację branży (w ramach funduszu planowano przeznaczenie 150 mln euro na szkolenia dla pracowników).

Ponadto rząd francuski przyjął pakiet działań na rzecz poprawy sytuacji na rynku nieruchomości. Na jego podstawie zaplanowano m.in. wybudowanie lub nabycie 100 tys. mieszkań socjalnych lub przejściowych oraz podwojenie pożyczek bez oprocentowania przeznaczonych na sfinansowanie zakupu nowych mieszkań.

Efektom ekspansji fiskalnej związanej z realizacją założeń *Planu Ożywienia Gospodarki* było stopniowe pogarszanie się sytuacji w zakresie długu publicznego i deficytu budżetowego. Szacuje się, że na koniec 2010 r. zadłużenie publiczne wyniesie 83% PKB i będzie w dalszym ciągu wzrastało, osiągając poziom 86,8% w 2011 r. 27 kwietnia 2009 r. Francja została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

¹² Mechanizm działania tego instrumentu jest w założeniach podobny do tego zastosowanego w ramach belgijskiego pakietu działań anty kryzysowych. Polega on na współfinansowaniu przez państwo pensji pracownika przebywającego, na postawie umowy z pracodawcą, na bezrobociu.

¹³ Bezrobotni, którzy zostali objęci programem kontraktów przekwalifikujących (nie objął on wszystkich sektorów gospodarki) otrzymywali przez okres roku czasu 80% dochodów brutto. W tym czasie zobowiązani są oni do uczęszczania na szkolenia zawodowe. Pierwotnie instrument ten stosowany był tylko w przedsiębiorstwach zatrudniających powyżej 1000 pracowników. Jednakże w czasie kryzysu rozszerzono go na cały sektor przedsiębiorstw.

Grecja

Średni 3,8% wzrost gospodarczy Grecji notowany w ostatniej dekadzie opierał się w dużej mierze na bardzo niestabilnych fundamentach. Niskie stopy procentowe wraz z ograniczeniem ryzyka kursowego po wprowadzeniu euro, doprowadziły do nie zrównoważonego przyrostu wartości kredytów, na których bazowały zarówno inwestycje, jak i konsumpcja. Kryzys ekonomiczny oraz ujawnienie informacji nt. nie w pełni obrazujących rzeczywistą sytuację gospodarczą kraju oficjalnych statystyk w dość krótkim czasie zrewidowały potencjał greckiej gospodarki.

Dodatkowym obciążeniem dla gospodarki były od dawna utrzymujące się jej strukturalne problemy tj. trwale nie zrównoważony system finansów publicznych oraz sztywny rynek pracy. W związku z tym efekty mnożnikowe, które w czasie dobrej koniunktury generowały wartość dodaną dla całej gospodarki, w okresie kryzysu działały w odwrotnym kierunku niemalże ze zdwojoną siłą. Powodowały one jeszcze głębsze osłabienie pozycji konkurencyjnej Grecji oraz były źródłem wycofywania się z kraju kapitału zagranicznego zarówno w formie bezpośredniej, jak i portfelowej.

Oczekuje się, że utrzymujący się od początku 2009 r. trend ujemnej dynamiki PKB w poszczególnych kwartałach w ujęciu rocznym z dużym prawdopodobieństwem kontynuowany będzie w całym 2010 r. Grecka gospodarka na ścieżkę wzrostu powróci nie wcześniej niż w 2012 r.

Tab. 8. Grecja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	4,3	1,3	-2,3	-4,2	-3,0
Konsumpcja prywatna	3,1	3,2	-1,8	-4,1	-4,3
Konsumpcja publiczna	9,2	1,0	7,6	-9,0	-8,5
Nakłady brutto na środki trwałe	5,3	-7,6	-11,4	-17,4	-7,5
Stopa bezrobocia	8,3	7,7	9,5	12,5	15,0
Inflacja (HICP)	3,0	4,2	1,3	4,6	2,2
Eksport	5,8	4,0	-20,1	0,6	5,1
Import	9,8	4,0	-18,6	-12,0	-6,4
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-6,4	-9,4	-15,4	-9,6	-9,4
Dług sektora <i>general government</i>*	105,0	110,3	126,8	140,2	150,2

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Pakiet antykryzysowy, przygotowany jeszcze przed pojawieniem się oficjalnych informacji nt. rzeczywistego stanu greckiej gospodarki ulegał kilkukrotnym modyfikacjom. Instrumenty w nim zawarte miały bardzo szeroki charakter przedmiotowy, co było bezpośrednim efektem znaczącej intensywności negatywnego oddziaływania kryzysu na sferę realną działalności gospodarczej w Grecji.

Po stronie budżetu państwa rząd grecki podjął działania racjonalizacji zarówno strony wydatkowej, jak i dochodowej, przy jednoczesnym zwiększeniu transferów do gospodarki pozbawionej wycofującego się z kraju kapitału (cierpiący na brak płynności sektor bankowy,

w zamian za akcje uprzywilejowane - w ramach gwarancji wykupu akcji oraz emisji rządowych obligacji - otrzymał pomoc na poziomie ok. 30 mld euro). W kwestii konsolidacji finansów publicznych zdecydowano się m.in. na ograniczenie zatrudnienia we wszystkich sferach sektora publicznego za wyjątkiem zdrowia i edukacji, nałożenie obowiązku ścisłej współpracy wszystkich resortów z Sekretariatem Generalnym rządu w celu podjęcia w trybie natychmiastowym działań zmierzających do likwidacji lub scalenia organizacji i przedsiębiorstw sektora publicznego, ograniczenie wydatków elastycznych wszystkich ministerstw o 10%, ścisłe wdrażanie planu reform sektora publicznego przez ministerstwa nadzorujące przedsiębiorstwa państwowe.

Wsparciem objęte zostały najuboższe grupy społeczne (wypłata dodatkowych zasiłków socjalnych), a także strategiczne sektory gospodarki tj. turystyka (zwiększenie wydatków publicznych na reklamę, preferencyjne kredyty oraz przyspieszony zwrot VAT dla przedsiębiorstw z branży), rynek samochodowy (czasowa redukcja o 50% podatku akcyzowego od zakupu nowych aut), rynek budowlany (gwarancje państwa na kredyty na zakup nieruchomości, podniesienie z 20% do 40% ulgi podatkowej na zakup nieruchomości pow. 200m² i do kwoty 350 tys. euro) oraz wszelka aktywność eksportowa (m.in. dodatkowe środki w wysokości 9 mln w 2008 i 16 mln euro w 2009 r. dla Greckiej Organizacji Promocji Eksportu HEPO).

Odmienne charakter działań rząd Grecji stosował w dalszych okresach rozprzestrzeniania się negatywnych skutków kryzysu, niejako dostosowując je do bieżącej sytuacji gospodarczej w kraju. Kolejnym krokiem ukierunkowanym na stymulację gospodarki oraz utrzymanie stabilności systemu finansów publicznych było przejście do silnie dyskrejonarnej restrycji fiskalnej, ograniczającej stronę wydatkową budżetu centralnego. Opierała się ona głównie o przyrost stawek podatkowych dla najbardziej zamożnych grup społecznych (dodatkowe opodatkowanie łodzi rekreacyjnych, samochodów osobowych – w zależności od pojemności silnika), likwidację ulg związanych z sektorem hazardowym oraz wzrost akcyzy na benzynę.

Wraz z ujawnieniem rzeczywistego stanu greckiej gospodarki, rząd podjął rozmowy z MFW oraz EBC w sprawie udzielenia Grecji pomocy finansowej z przeznaczeniem na utrzymanie płynności systemu finansów publicznych. W zamian za dostosowanie się do bardzo rygorystycznych wymogów stawianych przez eurogrupę oraz MFW, w maju 2010 r. pomoc tą zatwierdzono. Wartość pakietu pomocowego wynosi ok. 110 mld euro i będzie wypłacona do końca 2012 r.¹⁴. W celu zrównoważenia finansów państwa rząd Grecji zobowiązał się m.in. do zmniejszenia kosztów związanych z administracją publiczną, wprowadzenia progresywnej skali podatkowej dla wszystkich rodzajów dochodów, wzrostu stawki podatku od nieruchomości czy też podwyższenia podatku akcyzowego na papierosy i alkohol.

¹⁴ Zgodnie z przedstawianymi przez Komisję Europejską raportami nt. przywracania równowagi greckiej gospodarki, wszystkie krótkoterminowe cele zostały osiągnięte. Przedstawiciele KE podkreślają, że konsolidacja budżetu przeprowadzona w pierwszej połowie 2010 r. została przeprowadzona wzorowo, a pakiet reform strukturalnych oraz fiskalnych wykroczył nawet poza wymagane ramy. Wśród nadal występujących ryzyk wymienia się m.in. wyższą od oczekiwanej inflację, która z dużym prawdopodobieństwem w całym roku przekroczy zakładany w pierwotnej prognozie poziom 4%, możliwe przejściowe problemy zapewnieniem pożądanego stopnia płynności na rynku finansowym oraz niedotrzymanie stopnia wykonania budżetu.

Hiszpania

Hiszpańska gospodarka, dysponująca dużym rynkiem wewnętrznym (ok. 9,2% całej unijnej siły nabywczej), w ostatnim dziesięcioleciu wspierała swój wzrost gospodarczy głównie silną ekspansją kredytową. Z jednej strony spadający koszt pozyskania finansowania na rynku bankowym umożliwił hiszpańskim przedsiębiorstwom realizację wielu projektów deweloperskich, z drugiej natomiast zapewnił konsumentom możliwość zdobycia środków na zakup budowanych nieruchomości. Schemat ten, poza stymulowaniem wzrostu cen nieruchomości (w samym 2004 r. wyniósł 15%¹⁵), generował również popyt na pracę, głównie na specjalistów z zakresu budownictwa.

Dodatkowo utrzymujący się przyrost cen nieruchomości gwarantujący wysokie stopy zwrotu skupił na sobie dużą część dostępnych w kraju środków inwestycyjnych. Poza dalszym napędzaniem wartości rynku budowlanego, wywołało to bardzo niekorzystną dla całej hiszpańskiej gospodarki tendencję ograniczania napływu kapitału do bardziej efektywnych sektorów produkcji. W średnim okresie efektem tego było osiągnięcie najniższego średniego przyrostu realnej produktywności pracy w całej Unii Europejskiej¹⁶.

W procyklicznym oddziaływaniu sektora budowlanego na całą gospodarkę, angażującego dużą część siły roboczej (ok. 12%) - przy małej jego elastyczności na zmiany poziomu podaży pieniądza kredytowego - należy doszukiwać się głównych impulsów dla gwałtownego pogorszenia się sytuacji gospodarczej kraju w okresie kryzysu. Spadek produkcji budowlanej, którego początek nastąpił już w 2007 r.¹⁷ pociągnął za sobą ogromnych rozmiarów falę zwolnień, co automatycznie przełożyło się na redukcję konsumpcji. Oczekuje się, że stopa bezrobocia na koniec 2010 r. w Hiszpanii przekroczy poziom 20% (z 8,3% w roku 2007).

Tab. 9. Hiszpania - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	3,6	0,9	-3,7	-0,2	0,7
Konsumpcja prywatna	3,7	-0,6	-4,2	1,1	0,9
Konsumpcja publiczna	5,5	5,8	3,2	0,0	-1,3
Nakłady brutto na środki trwałe	4,5	-4,8	-16,0	-7,9	-3,1
Stopa bezrobocia	8,3	11,3	18,0	20,1	20,2
Inflacja (HICP)	2,8	4,1	-0,2	1,7	1,5
Eksport	6,7	-1,1	-11,6	9,1	5,5
Import	8,0	-5,3	-17,8	4,5	1,4
Deficyt sektora general government*	1,9	-4,2	-11,1	-9,3	-6,4
Dług sektora general government*	36,1	39,8	53,2	64,4	69,7

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

¹⁵ Źródła narastania akcji kredytowej w warunkach integracji walutowej – przyczyny boomów kredytowych w Irlandii, Hiszpanii i Portugalii, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa, wrzesień 2010 r.

¹⁶ W latach 1997-2007 średni przyrost wskaźnika realnej produktywności pracy liczonej na jednego zatrudnionego w hiszpańskiej gospodarce wyniósł 0,1% rocznie, przy 1,4% dla całej Unii Europejskiej.

¹⁷ W 2007 r. spadek produkcji budowlanej wyniósł 4,3%, w 2008 r. 16,3%, a w 2009 r. 11,3% w skali roku.

Uzależnienie tempa rozwoju gospodarczego od koniunktury w budownictwie¹⁸ doprowadziło również do znacznej utraty konkurencyjności cenowej hiszpańskiej gospodarki. Niski wzrost produktywności przy stale rosnących wynagrodzeniach pogłębił narastającą nierównowagę bilansu handlowego. Dodatkowym elementem utrudniającym zrównoważenie wewnętrznej sytuacji gospodarczej był także spadek podaży pieniądza (w 2009 r. wystąpiło zjawisko deflacji). Wynikał on zarówno z rosnącej awersji do ryzyka, windującej koszt pozyskania pieniądza na rynku międzybankowym, jak i ze słabej kondycji hiszpańskich banków. Skurczenie się popytu na nieruchomości - wymuszające ograniczenie ich cen - doprowadziło finalnie również do utraty części bankowych aktywów, głównie niespłaconych kredytów zabezpieczonych nieruchomościami.

Prognozowana dynamika PKB Hiszpanii w 2010 r. drugi rok z rzędu osiągnie wartość ujemną. Wraz z poprawą globalnej koniunktury gospodarczej, przy sprzyjających wzrostowi reformach strukturalnych oraz konsolidacji finansów publicznych, hiszpańska gospodarka ponownie wejdzie na ścieżkę wzrostu w 2011 r. Jego źródłem mają być wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych, które dysponują obecnie oszczędnościami na historycznie wysokich poziomach¹⁹. Mimo tego, że zgodnie z prognozami Komisji Europejskiej hiszpańska gospodarka już w 2011 r. powinna ponownie wejść na ścieżkę wzrostu gospodarczego, to oczekiwania te obarczone są wysokim ryzykiem. Wiąże się ono przede wszystkim z bieżącą sytuacją gospodarczą w strefie euro oraz obawą, że Hiszpania podzieli los Grecji i Irlandii, które samodzielnie nie były w stanie poradzić sobie ze zrównoważeniem finansów państwa.

Hiszpania bez wątpienia należy do krajów europejskich, w których skutki globalnego spowolnienia gospodarczego były najbardziej widoczne. Zaproponowane przez rząd rozwiązania, których efektem miało być ograniczenie rozprzestrzeniania się negatywnych skutków kryzysu ekonomicznego, objęły niemalże wszystkie płaszczyzny działania tj. wsparcie gospodarstw domowych, przedsiębiorców, systemu finansowego, pobudzenie zatrudnienia oraz reform strukturalnych. To właśnie na tych działaniach skupił się pierwsza inicjatywa walki z kryzysem w Hiszpanii, tj. przyjęty jeszcze w listopadzie 2008 r., *Plan Pobudzenia Gospodarki i Zatrudnienia na lata 2008-2010* (tzw. *Plan E*).

Planowana wartość wsparcia poszczególnych sektorów przemysłu motoryzacyjnego (800 mln euro), ochrony środowiska (600 mln euro), B&R (500 mln euro), stoczniowego (241 mln euro), turystycznego (30 mln euro). Wśród działań sektorowych, zawartych w *Planie E*, dużą wagę przywiązano do uregulowania sytuacji na rynku nieruchomości. Budżet *Krajowego Planu Mieszkalnictwa i Renowacji Budynków* na lata 2009-2012 wyniósł 10,2 mld euro. Dodatkowo w ramach wsparcia sektora przewidziano także możliwość udzielenia pożyczek na łączną kwotę 34 mld euro. W wyniku uruchomienia tychże środków zaplanowano wynajęcie 170 tys. mieszkań komunalnych (100 tys. nowych i 70 tys. wyremontowanych). Ponadto młodzi Hiszpanie chcący wynająć mieszkanie (63 tys. osób) mogli ubiegać się o tzw. *Podstawowe Świadczenia Emancypacyjne* w wysokości 210 euro miesięcznie. Poza tym przedłużono o rok czas trwania wprowadzonego w 2006 roku planu wsparcia dla przemysłu lekkiego (początkowo miał obowiązywać do końca 2008 roku). Przyznane w ramach tego planu linie kredytowe państwowego *Oficjalnego Instytutu Kredytowego* obejmowały

¹⁸ W latach 1997-2007 średni przyrost wartości dodanej budownictwa w hiszpańskiej gospodarce wyniósł 5,5% rocznie, a w przemyśle 2,7%.

¹⁹ Stopa oszczędności gospodarstw domowych, mierzona relacją ich oszczędności do dyspozycyjnej części dochodów, w latach 2008-2009 wzrosła z 13,4% do 18% i osiągnęła najwyższy w całej UE względny poziom.

dofinansowanie szkoleń pracowników, ulg w składkach na ubezpieczenie społeczne dla osób po 55 roku życia, poszukiwanie nowego zatrudnienia dla zwolnionych pracowników, mobilności geograficznej oraz samozatrudnienia.

Ponadto w celu dokończenia najbardziej pilnych inwestycji publicznych władzom największych miast przekazano do dyspozycji *Fundusz Inwestycji Publicznych*. Środki, którymi dysponował Fundusz miały wygenerować dodatkowych 200 tys. miejsc pracy.

W ramach wsparcia podaży akcji kredytowej wydane zostały dwa Królewskie Dekrety Legislacyjne. Pierwszy z nich dotyczył utworzenia *Funduszu na Zakup Aktywów Finansowych* i dysponował środkami rządu 30-50 mld euro. Drugi natomiast upoważniał rząd do udzielania poręczeń na emisję papierów dłużnych instytucjom finansowym do wysokości 100 mln euro w roku 2008 i kolejnych 100 mln euro w roku 2009. Okres zapadalności papierów dłużnych nie mógł przekroczyć 5 lat, a gwarancje mogły objąć także pożyczki międzybankowe. Poręczenia miały być przyznawane w drodze licytacji, a instytucje zainteresowane takim wsparciem musiały zapłacić prowizje w zależności od pozycji przyznawanej im przez agencje ratingowe. Ponadto podwyższono poziom gwarancji depozytów i inwestycji osób prywatnych oraz MŚP z 22,5 do 100 tys. euro.

Realizowana na podstawie *EERP* polityka antykryzysowa prowadzona przez rząd hiszpański w ramach narzędzi typowych dla fiskalnej ekspansji w latach 2009-2010 osiągnęła wartość odpowiednio 2,4% oraz 0,8% PKB i znacząco przyczyniła się do przyrostu zadłużenia kraju. Niższe od oczekiwanych wpływy podatkowe, przy wynikającym ze słabej kondycji gospodarki przyroście rentowności krajowych obligacji skarbowych, doprowadziły do gwałtownego wzrostu zadłużenia publicznego. Przewiduje się, że w latach 2007-2011 dług hiszpańskiego sektora *general government* wzrośnie w relacji do PKB niemalże dwukrotnie (z 36,1% do 69,7%). Deficyt sektora w 2009 r. osiągnął poziom 11,1% w relacji do PKB. 27 kwietnia 2009 r. Hiszpania została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

W celu przeciwdziałania silnemu przyrostowi zadłużenia rząd Hiszpanii podjął szereg działań, które mają za zadanie zarówno odciążenie strony wydatkowej budżetu państwa, jak i wygenerowanie dodatkowych wpływów dla jego strony dochodowej. W maju 2010 r. przyjęte zostały regulacje dotyczące zmniejszenia wydatków. Ich zagregowana wartość w 2010 r. ma przynieść oszczędności na poziomie 15 mld euro. Wśród najistotniejszych należy wymienić ograniczenie wynagrodzeń w sektorze publicznym o 5%, zmniejszenie nakładów na inwestycje publiczne, zamrożenie podwyżek emerytur w 2011 r. oraz zablokowanie możliwości zaciągania długu na rynku przez jednostki samorządowe (nie obejmie samorządów, które przejdą specjalnie opracowaną na ten cel procedurę). Dla wzmocnienia strony dochodowej budżetu w lipcu 2010 r. wprowadzono wyższą, 18% (wzrost o 2 pkt. proc.) podstawową stawkę podatku VAT.

Irlandia

Jako jedna z najdynamiczniej rozwijających się gospodarek w Unii Europejskiej (w latach 1997-2007 średnie tempo wzrostu PKB Irlandii wyniosło 7,1% rocznie²⁰) od wielu lat postrzegana była za wzór na drodze realizacji procesu realnej konwergencji. Opierająca swój rozwój na głębokich reformach strukturalnych, zapewniających silną pozycję konkurencyjną, irlandzka gospodarka od 1995 do 2007 r. niemalże czterokrotnie powiększyła nominalną wartość Produktu Krajowego Brutto.

Wraz z napływem inwestycji, które wpłynęły na zwiększenie możliwości przerobowych przedsiębiorstw przemysłowych oraz budowlanych²¹, silnie wzrosło zapotrzebowanie na pracę. Tendencja ta szybko przełożyła się na systematyczny spadek stopy bezrobocia (średni jej poziom w latach 1990-1995 wyniósł 14,3%, 1996-2001 7,1%, a w okresie 2002-2007 już tylko 4,5%) oraz szybki przyrost imigracji.

Znacząca poprawa sytuacji gospodarczej w Irlandii, która miała miejsce na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia, w naturalny sposób przełożyła się na poziom zamożności społeczeństwa. Rosnące w szybkim tempie wynagrodzenia, wraz z utrzymującymi się na niskim poziomie stopami procentowymi – jako efektem przystąpienia do strefy euro – determinującymi relatywnie wysoki poziom podaży pieniądza, przyczyniły się do wystąpienia silnej presji popytowej. Odzwierciedleniem jej był przede wszystkim gwałtowny przyrost cen mieszkań (w pierwszej połowie lat 90. wzrost ten realnie osiągnął poziom 300%).

Tab. 10. Irlandia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	5,6	-5,3	-7,6	-0,2	0,9
Konsumpcja prywatna	6,3	-1,8	-7,2	-1,4	-1,8
Konsumpcja publiczna	7,3	2,8	-4,1	-2,2	-5,7
Nakłady brutto na środki trwałe	2,8	-14,3	-31,1	-21,1	-10,0
Stopa bezrobocia	4,6	6,3	11,9	13,7	13,5
Inflacja (HICP)	2,9	3,1	-1,7	-1,5	0,4
Eksport	8,2	-0,8	-4,1	5,7	4,5
Import	7,8	-2,9	-9,7	2,3	0,9
Deficyt sektora <i>general government</i>*	0,0	-7,3	-14,4	-32,3	-10,3
Dług sektora <i>general government</i>*	25,0	44,3	65,5	97,4	107,0

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Wraz z rosnącą presją płacową oraz uzależnieniem gospodarki od sytuacji na rynku nieruchomości (w 2008 r. sektor budowlany posiadał ok. 12% udział w zatrudnieniu ogółem, a także odpowiadał za znaczącą część popytu kredytowego), które redukowały konkurencyjność gospodarki, w okresie poprzedzającym globalny kryzys finansowy, tempo rozwoju gospodarczego Irlandii wyraźnie spowolniło.

²⁰ Szybciej w tym okresie rozwijały się tylko, będące od 2004 r. członkami Unii Europejskiej Estonia (średni wzrost PKB o 7,7%) oraz Łotwa (7,9%).

²¹ W ostatnim dwudziestoleciu wzrosty produkcji przemysłowej oraz budowlanej w Irlandii osiągały w poszczególnych latach dwucyfrowe tempo, np. w 1998 r. przemysł 19,7%, a w 2004 r. budownictwo 25,6%.

Narastające nierównowagi między popytem a podażą nieprzystające do potencjalnych możliwości gospodarki doprowadziły do jej przegrzania, czego skutkiem było wejście w 2008 r. Irlandii na ścieżkę ujemnej dynamiki PKB. Kryzys gospodarczy dodatkowo pogłębił problemy kraju. Awersja do ryzyka, zwiększająca koszty pozyskania pieniądza na rynku międzybankowym, doprowadziła do wystąpienia w 2009 r. 1,7% deflacji, a brak zewnętrznego finansowania jeszcze bardziej obciążył pozbawionych zamówień krajowych producentów. Negatywne tendencje bardzo szybko znalazły swoje odzwierciedlenie na rynku pracy, gdzie w 2009 r. stopa bezrobocia wzrosła niemalże do poziomów z roku 1995.

Utrzymujący się od I kw. 2008 r. spadek PKB w skali roku kontynuowany był również w dwóch pierwszych kwartałach roku 2010 (odpowiednio spadki o 0,7% w I oraz 1,8% w II kw.). Oczekuje się, że w 2010 r. irlandzka gospodarka, mimo coraz lepszych wyników realnie nie będzie w stanie przekroczyć bazowego poziomu PKB. Wraz z poprawą globalnej koniunktury, przy konsolidacji finansów publicznych, wzrost gospodarczy ponownie zostanie osiągnięty w 2011 r.

Podejmowane przez rząd działania antykryzysowe w głównej mierze nakierowane były na realizację programu naprawczego irlandzkiego sektora bankowego oraz stabilizację finansów publicznych. Skupiające się na kredytowaniu działalności instytucji realizujących inwestycje deweloperskie oraz indywidualnych nabywców mieszkań, irlandzkie banki w czasie kryzysu znalazły się w niezwykle trudnej sytuacji. W wyniku tego - spadające od 2006 r. realne ceny mieszkań, przy dodatkowym ograniczeniu strony popytowej na rynku nieruchomości w związku z nadejściem kryzysu finansowego - bilanse większości banków zostały nadmiernie przeciążone. Jednocześnie przy braku możliwości pokrycia - utraconych w wyniku spadku cen nieruchomości – aktywów, kapitałem z ogarniętego awersją do ryzyka międzynarodowego rynku finansowego, instytucje krajowego sektora bankowego stały się głównym czynnikiem ryzyka dla stabilności irlandzkiej gospodarki.

W celu niedopuszczenia do załamania się systemu finansowego kraju, ciężar pomocy bankom zdecydował się przejąć na siebie skarb państwa. W celu poprawy nastrojów na rynku jeszcze we wrześniu 2008 r. wszystkie depozyty zdeponowane w irlandzkich instytucjach finansowych objęte zostały rządowymi gwarancjami (wartość tego programu szacuje się na ok. 400 mld euro). Szacuje się, że do końca 2010 r. wartość publicznych środków przeznaczonych na ratowanie największych na rynku podmiotów (*Allied Irish Bank, Anglo Irish Bank oraz Bank of Ireland*) przekroczyła poziom 50 mld euro (ok. 30% PKB)²².

Pomocą rządową objęty został również rynek nieruchomości, którego kondycja silnie skorelowana jest z rozwojem sytuacji w sektorze bankowym. Zagregowane wsparcie rynku nieruchomości kwotą 180 mln euro (0,1% PKB) rozłożone zostało na m.in. wydłużenie okresu dokonywania odpisów amortyzacyjnych dla nowych budynków w celu zwiększenia konkurencyjności budownictwa mieszkaniowego, redukcję opłat skarbowych dotyczących nieruchomości należących do nierezydentów oraz zwiększenie ulgi odsetkowej kredytu hipotecznego dla osób po raz pierwszy kupujących mieszkanie.

²² W związku ze zbyt dużym obciążeniem z jakim wiązało się utrzymanie stabilności systemu finansowego kraju, władze Irlandii zwróciły się z prośbą o wsparcie ze strony Komisji Europejskiej oraz Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Wartość planu pomocowego zatwierdzonego 28 listopada 2010 r. podczas wielostronnych negocjacji w Dublinie wyniosła 85 mld euro. 67,5 mld euro pochodzić będzie ze środków MFW, Unijnego Mechanizmu Stabilizacji oraz poszczególnych państw członkowskich. Pozostałe 17,5 mld euro przekazała sama Irlandia.

W drugiej kolejności podjęto szereg działań zmierzających do poprawy konkurencyjności irlandzkiej gospodarki na rynkach międzynarodowych. W tym zakresie działania rządu zmierzały z kolei do zmniejszenia wyjątkowo wysokich w tym kraju kosztów pracy, obniżenia kosztów energii oraz wspierania poprzez system ulg podatkowych inwestycji w B+R, a także poprzez system grantów szkoleń dla pracowników. Konkretnie rozwiązania zawarte zostały w ustawie budżetowej na rok 2009. Były to m.in. zwiększenie odpisów podatkowych na B&R w przedsiębiorstwach z 20% do 25% oraz wydłużenie okresu obowiązywania zachęt podatkowych na zakup energooszczędnego wyposażenia (ulga do 100% poniesionych wydatków).

Olbrzymi deficyt budżetowy wymusił podjęcie przez rząd szeregu niepopularnych decyzji mających na celu zmniejszenie jego skali. W budżecie na 2010 r. skala tych oszczędności wyniosła ponad 4 mld euro. Na kwotę tę składały się m.in. oszczędności z tytułu obniżenia wynagrodzeń w sektorze publicznym (1 mld euro) oraz oszczędności w funkcjonowaniu służby zdrowia i edukacji. Ponadto ograniczenia wydatków objęło także długookresowe programy inwestycyjne. Ogłoszony w lipcu 2010 r. wieloletni plan wydatków ujęty w *Infrastructure Investment Priorities* przewiduje, że w okresie 2010 – 2016 na cele związane z rozwojem szeroko rozumianej infrastruktury rząd irlandzki wyasygnuje kwotę 39,4 mld euro. Oznacza to, iż wydatki te będą prawie o połowę niższe od planowanych w Narodowym Planie Rozwoju Gospodarczego na lata 2007 – 2013. 27 kwietnia 2009 r. Irlandia została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Na poziomie realnej gospodarki skutki podjętych działań antykryzysowych znacząco ograniczane są przez bardzo trudną sytuację finansów publicznych państwa wymuszającą redukcję wydatków. Poziom długu publicznego Irlandii, zgodnie z prognozami od 2007 r. do 2011 r. wzrośnie w relacji do PKB ponad czterokrotnie.

Litwa

W dużej mierze uzależniona od popytu zewnętrznego litewska gospodarka bardzo silnie odczuła skutki globalnego kryzysu finansowego. Zmniejszenie zainteresowania produkcją krajowych przedsiębiorców, głównie ze strony Niemiec oraz Rosji, skutkowało gwałtownym dostosowaniem się wielkości głównych wskaźników gospodarczych do bieżącej koniunktury w postaci ogromnych spadków (w 2009 r. sektory przemysłowy oraz budowlany zmniejszyły produkcję odpowiednio o 14,6% oraz 48,5%). W całym 2009 r. PKB zmniejszył się realnie o 14,7%.

Ocenia się, że wraz z adaptacją rynku pracy do nowych warunków (spadek popytu na pracę zredukował nominalnie o 6,9% poziom wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw), przy stopniowym odtwarzaniu silnie zmniejszonego popytu inwestycyjnego, odbudowa pozycji konkurencyjnej litewskiej gospodarki nastąpi stosunkowo szybko. III kw. 2010 r. był pierwszym od końca 2008 r. kiedy to realna wartość PKB w ujęciu rocznym wzrosła (o 0,8%).

Zgodnie z prognozą KE już w 2010 r. Litwa ponownie wejdzie na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Mimo tego, że będzie to niewielki przyrost, to w roku kolejnym zmiana PKB będzie już wyraźna.

Tab. 11. Litwa - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	9,8	2,9	-14,7	0,4	2,8
Konsumpcja prywatna	12,1	3,7	-17,7	-5,9	2,9
Konsumpcja publiczna	3,2	7,3	-1,9	-1,3	0,0
Nakłady brutto na środki trwałe	23,0	-5,2	-40,0	-8,5	13,0
Stopa bezrobocia	4,3	5,8	13,7	17,8	16,9
Inflacja (HICP)	5,8	1,1	4,2	1,2	2,3
Eksport	3,0	11,6	-12,7	11,0	6,3
Import	10,7	10,3	-28,4	7,8	8,1
Deficyt sektora general government*	-1,0	-3,3	-9,2	-8,4	-7,0
Dług sektora general government*	16,9	15,4	29,5	37,4	42,8

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Mimo bardzo dobrych wyników gospodarczych notowanych na Litwie w okresie kilku przedkryzysowych lat²³, nagły odpływ kapitału, którego początek widoczny był już w 2008 roku, skutecznie pozbawił rozgrzaną gospodarkę podstaw do dalszego rozwoju. Przy mocno ograniczonych możliwościach wewnętrznego pozyskiwania płynności produkcja głównych sektorów gospodarczych Litwy zanotowała dwucyfrowe spadki, destabilizując tym samym sytuację na rynku pracy²⁴. Niska aktywność podmiotów gospodarczych oraz spadające zatrudnienie, przełożyły się dalej na zdecydowanie słabsze od założeń podatkowe wpływy

²³ Po przystąpieniu do Unii Europejskiej w latach 2004-2008 średni wzrost PKB Litwy w skali roku wyniósł 7,1%.

²⁴ W 2007 roku stopa bezrobocia na Litwie wyniosła 4,3%, w 2008 5,8%, a w 2009 13,7%.

budżetowe, co w dłuższym horyzoncie czasowym groziło utratą stabilności systemu finansów publicznych.

Litewski *Plan Zwalczenia Kryzysu* był jednym z najbardziej drastycznych w UE. Objął on niemalże każdą sferę działalności gospodarczej, dzięki czemu w efekcie synergii udało się uniknąć realizacji czarnych scenariuszy na poziomie całej gospodarki.

Pierwszym akcentem w walce z kryzysem na Litwie, który dość mocno akcentował kierunek dochodzenia do równowagi gospodarczej były obowiązujące od 1 stycznia 2009 r. zmiany systemu podatkowego. Na poziomie podatków pośrednich zdecydowano się na podniesienie stawki podatku VAT z 18% do 19%, jednocześnie likwidując część stawek preferencyjnych. Wzrosła również akcyza na wyroby alkoholowe oraz paliwa, a od 1 września 2009 również na wyroby tytoniowe. Wzrosły także podatki bezpośrednie, stawka CIT z 15% do 20%, oraz podatek dochodowy z działalności rolnej (w 2009 r. jego stawka wyniosła 5%, a w 2010 r. 10%). Zmiany w przeciwnym kierunku objęły stawki podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT), które zostały obniżone z 24% do 21%.

Znaczącym impulsem fiskalnym planowano natomiast zasilić projekty inwestycyjne. Środki w wysokości 800 mln LTL (ok. 960 mln PLN) miały zostać przeznaczone na docieplanie budynków będących własnością publiczną, a kolejne 1 mld LTL (ok. 1,2 mld PLN) na modernizację budynków wielorodzinnych.

Dla cierpiących na brak środków litewskich przedsiębiorstw wyasygnowano środki pomocowe o wartości 1,3 mld LTL (ok. 1,5 mld PLN). Fundusze te w formie mikrokredytów miały służyć poprawie płynnościowej sytuacji firm, które w związku z drastycznym spadkiem popytu na ich wyroby, znacząco ograniczyły swoją działalność. Redystrybucja tychże środków miała w pierwszej kolejności objąć projekty proeksportowo zorientowanych przedsiębiorstw. Źródłem finansowania programów wsparcia kredytowego był z jednej strony budżet państwa, z drugiej natomiast pożyczka z EBI.

W chwili obecnej można uznać iż sytuacja finansowa i gospodarcza Litwy jest na etapie zatrzymania tendencji spadkowych. Zaimplementowane dotychczas zmiany pozwoliły na przywrócenie równowagi zachwianej przez niewspółmierną do możliwości gospodarki produkcję przemysłową i budowlaną w dużej mierze determinowaną finansowaniem zewnętrznym. Ogromnym kosztem kryzysu jaki będzie musiał ponieść budżet państwa jest utrzymanie stabilności systemu finansów publicznych, który wskutek wysokiego deficytu budżetowego wzrósł w okresie 2007-2009 w relacji do PKB ponad dziewięciokrotnie. Dług publiczny w tym samym okresie w wartościach względnych wzrósł niemalże dwukrotnie. 7 lipca 2009 r. Litwa została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Łotwa

Łotwa, trwale utrzymująca się na ścieżce wzrostu gospodarczego od 1994 r., w latach 1997-2007 była najszybciej rozwijającą się gospodarką wśród wszystkich krajów Unii Europejskiej. Podobnie jak pozostałe państwa regionu również i Łotwa opierała swój rozwój w dużej mierze o kapitał zagraniczny, który bardzo chętnie inwestował w posiadającą duży potencjał wzrostu gospodarkę.

Pierwsze, negatywne skutki kryzysu finansowego, z racji silnego powiązania z zagranicznym kapitałem, odczuwalne były w łotewskiej gospodarce już w pierwszych kwartałach 2008 r. Wtedy to, po osiągnięciu w IV kw. 2007 r. 9,6% przyrostu PKB w skali roku, w kwartale następnym wzrost osiągnął już zdecydowanie niższy poziom 2,7%, a w kolejnych dynamika była już ujemna. Ograniczenie napływu kapitału zagranicznego, przy silnych spadkach popytu zewnętrznego, skutecznie stłumiły aktywność krajowych przedsiębiorców. To z kolei zahamowało zapotrzebowanie na pracowników, bardzo negatywnie przełożyło się na sytuację na rynku pracy. Poziom bezrobocia, stale rosnący, w 2009 r. osiągnął swoje historyczne maksima. Efektem były utrzymujące się na zdecydowanie najniższych w całej UE poziomach wyniki sprzedaży detalicznej, która w całym 2009 r. zanotowała 27,3% spadek, obciążając tym samym wkład konsumpcji do PKB.

W I i II kw. 2010 r. notowano spadki PKB w ujęciu rocznym (odpowiednio 5,1% oraz 2,9%). Oczekuje się, że mimo pozytywnych tendencji w globalnym handlu, realny wzrost gospodarczy na Łotwie przekroczy bazowe poziomy dopiero w roku 2011. W 2010 r. PKB będzie pozostawał pod silnym negatywnym wpływem popytu inwestycyjnego. Znaczącym ryzykiem dla wypełnienia prognozy jest przewidywany na 2010 r. spadek cen. Sprzyjać temu może silniejsze ograniczenie konsumpcji oraz nakładów inwestycyjnych. W przeciwnym kierunku oddziaływać może natomiast lepsza od prognozowanej koniunktura wśród partnerów handlowych Łotwy, która przełożyć się może na korzystniejszą relację eksportu do importu w analizowanym okresie.

Tab. 12. Łotwa - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	10,0	-4,2	-18,0	-0,4	3,3
Konsumpcja prywatna	14,8	-5,2	-24,1	-0,5	3,2
Konsumpcja publiczna	3,7	1,5	-9,2	-4,0	-2,6
Nakłady brutto na środki trwałe	7,5	-13,6	-37,3	-24,8	9,5
Stopa bezrobocia	6,0	7,5	17,1	19,3	17,7
Inflacja (HICP)	10,1	15,3	3,3	-1,3	1,1
Eksport	10,0	2,0	-14,1	8,6	6,0
Import	14,7	-11,2	-33,5	7,6	6,0
Deficyt sektora general government*	-0,3	-4,2	-10,2	-7,7	-7,9
Dług sektora general government*	9,0	19,7	36,7	45,7	51,9

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

W związku z pogarszającym się stanem finansów publicznych, przy będącym na skraju załamania krajowym rynku finansowym, ostatni kwartał 2008 r. okazał się być najtrudniejszym okresem kryzysu gospodarczego dla całej łotewskiej gospodarki. Ówczesne problemy kraju okazały się być na tyle poważne, że rząd zwrócił się o pomoc w ustabilizowaniu sytuacji w gospodarce do międzynarodowych organizacji finansowych.

Poza poszukiwaniem sposobów na rozwiązanie wewnętrznych problemów poza granicami kraju, władze Łotwy już w grudniu 2008 r. zdecydowały się na implementowanie własnego pakietu działań antykryzysowych zawartego w *Economic stabilisation and growth revival programme of Latvia*. Program ten zawierał główne zadania, przewidywane rezultaty oraz określał instytucje odpowiedzialne za wdrażanie polityki antykryzysowej. Głównymi celami jakie postawiono sobie w tym zakresie były poprawa konkurencyjności łotewskich przedsiębiorstw, przyspieszenie absorpcji strukturalnych funduszy unijnych oraz stabilizacja sektora finansowego.

Instrumentarium, na którym opierał się łotewski pakiet antykryzysowy bazowało zarówno na narzędziach charakterystycznych dla polityki monetarnej, jak i fiskalnej. Ich celem było nie tylko osiągnięcie krótkookresowej stabilizacji gospodarczej, ale wprowadzenie zmian stricte systemowych miało pozwolić na poprawę bilansu płatniczego kraju w dłuższym okresie. Główną płaszczyzną działań władz był rynek finansowy. Na tym polu podjęto próbę przekształcenia jego struktury tak, aby jego zależność od zewnętrznego finansowania poprzez swoje procykliczne oddziaływanie na gospodarkę, nie była dodatkowym źródłem ryzyka dla stabilnego wzrostu gospodarczego.

Dodatkowym elementem, który pozwolił znacząco ograniczyć niepewność co do rozwoju sytuacji w łotewskiej gospodarce była także pożyczka udzielona przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, EBOiR oraz kilka mniejszych podmiotów o wartości 7,5 mld euro. Środki te miały zostać przeznaczone na utrzymanie stabilności systemu finansów państwa.

Utrzymująca dotychczas na bardzo niskim poziomie dług publiczny Łotwa w okresie globalnego kryzysu finansowego znacząco obciążyła stronę wydatkową sektora instytucji rządowych i samorządowych. Spadające wpływy z podatków, przy lawinowo narastających potrzebach, wymusiły na władzach kraju sfinansowanie niezbędnych wydatków poprzez zwiększenie zadłużenia państwa do nienotowanych dotychczas rozmiarów. Deficyt g.g., który jeszcze w 2007 r. znajdował się na poziomie 0,3% PKB, w roku 2010 zgodnie z prognozą KE osiągnie wartość 7,7% PKB. 7 lipca 2009 r. Łotwa została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Malta

Recesja, która dotknęła gospodarkę Malty w 2009 r. w związku z globalnym kryzysem ekonomicznym, trwała trzy kwartały (w I, II oraz III kwartale 2009 r. spadki PKB w ujęciu rocznym wyniosły odpowiednio 2,3%, 3,3% oraz 2,2%) i relatywnie w niewielkim stopniu zaburzyła utrzymujące się dotychczas trendy. Zarówno Produkt Krajowy Brutto, jak i inne najważniejsze wskaźniki gospodarcze, zgodnie z prognozą Komisji Europejskiej, najpóźniej w 2011 r. powrócą do przedkryzysowych poziomów.

W kolejnych latach, w związku z utrzymaniem się na Malcie relatywnie niskich jednostkowych kosztów pracy, oczekuje się odbudowany popytu inwestycyjnego. To z kolei pozwoli na poprawę sytuacji na rynku pracy oraz pobudzi konsumpcję. Głównym motorem wzrostu gospodarczego powinien pozostawać popyt wewnętrzny.

Tab. 13. Malta - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	3,7	2,6	-2,1	3,1	2,0
Konsumpcja prywatna	0,9	4,4	0,0	1,0	1,6
Konsumpcja publiczna	0,0	12,8	-0,7	2,4	0,4
Nakłady brutto na środki trwałe	5,9	-27,5	-16,3	9,6	8,2
Stopa bezrobocia	6,4	5,9	7,0	6,6	6,6
Inflacja (HICP)	0,7	4,7	1,8	1,9	2,0
Eksport	2,7	-3,0	-7,6	19,0	6,3
Import	-0,8	-2,9	-10,6	18,1	6,5
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-2,3	-4,8	-3,8	-4,2	-3,0
Dług sektora <i>general government</i>*	61,7	63,1	68,6	70,4	70,8

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Odpowiedzią rządu Malty na ogólnoswiatowe spowolnienie gospodarcze, a w konsekwencji spadek popytu zewnętrznego, były regulacje zawarte w budżecie na rok 2009 wraz ze specjalnie przygotowanymi programami wydatków oraz działaniami ukierunkowanymi na ograniczenie obciążeń podatkowych. Wspomniane wydatki zostały skierowane przede wszystkim na realizację projektów związanych z infrastrukturą, ochroną środowiska, inwestycjami w edukację oraz przekwalifikowanie, przemysł oraz promocję turystyki. Równoległe podjęte zostały działania mające na celu wsparcie inicjatyw biznesu, głównie w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw oraz systemu flexicurity na każdym poziomie.

Ponadto ogromne znaczenie w procesie przywracania prawidłowości w funkcjonowaniu mechanizmów rynkowych miała współpraca z sektorem prywatnym. Dialog między biznesem a państwem sprowadzał się m.in. do takich kwestii jak: obniżenie kosztów operacyjnych funkcjonowania przedsiębiorstw, wsparcie działań promocyjnych podtrzymujących popyt w sektorze turystycznym, zagwarantowanie większej elastyczności umów o pracę, przyspieszenie procedur związanych z pozwoleniami przy realizacji dużych projektów.

W przypadku Malty należy podkreślić, iż rząd nie podjął działań antykryzysowych zakrojonych na szeroką skalę. Były to raczej mikro działania w niektórych sektorach, które jednak przyniosły określone rezultaty. Nie podjęto również szerokich działań jeśli chodzi o reformę administracji państwowej. Nie dyskutowano ewentualnego obniżania wynagrodzeń w administracji publicznej, gdyż w ocenie Ministerstwa Finansów, Gospodarki i Inwestycji już w chwili obecnej uposażenia maltańskich urzędników są mało konkurencyjne w stosunku do sektora prywatnego i ich obniżenie mogłoby spowodować ‘ucieczkę’ najlepszych pracowników do innych sektorów.

Niewielki zakres działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie negatywnym skutkom kryzysu pozwolił Malcie uniknąć losów pozostałych państw członkowskich Unii Europejskiej, które poprzez dyskrejonálną politykę gospodarczą znacznie obciążyły stronę wydatkową systemu finansów publicznych. Deficyt sektora *general government* Malty w najbliższych latach powinien utrzymać się na poziomie zbliżonym do 4% w relacji do PKB. Również po stronie długu publicznego nie odnotowano znacznego przyrostu wartości. Rząd Malty postanowił jednak podjąć działania zmierzające do zrównoważenia budżetu. Konsolidacja fiskalna, której pierwsze kroki zostały podjęte już w regulacjach zawartych w budżecie na 2010 r., opierać się ma o ograniczenie nadużyć i oszustw fiskalnych oraz kontynuację prac na rozpoczętą w 2006 r. reformą emerytalną. 7 lipca 2009 r. Malta została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Niderlandy

Rok 2009 był dla holenderskiej gospodarki rokiem największego spowolnienia rozwoju gospodarczego od czasów II wojny światowej. W całym roku wartość PKB spadła o 3,9%, ale w II jego połowie zauważalne były pierwsze oznaki poprawy koniunktury (w III i IV kw. 2009 r. PKB wzrósł odpowiednio o 2,9% oraz 2,3% kw/kw). W okresie tym głównym motorem wzrostu gospodarczego był eksport netto²⁵.

Szczególną uwagę zwrócić należy przede wszystkim na wyjątkową odporność na negatywne skutki kryzysu holenderskiego rynku pracy. Prognozowany na 2010 r. wzrost stopy bezrobocia do poziomu 4,5% w dalszym ciągu plasuje Niderlandy na pierwszym miejscu pod względem stosunku liczby bezrobotnych do całego zasobu siły roboczej.

Oczekuje się, że wraz ze stopniowo rosnącym popytem zewnętrznym w 2010 r. holenderska gospodarka rozwijała się będzie w tempie 1,7%. W okresie tym nieznacznym pozytywnym wkładem we wzrost wykazać powinien się popyt wewnętrzny.

Tab. 14. Niderlandy - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	3,9	1,9	-3,9	1,7	1,5
Konsumpcja prywatna	1,8	1,1	-2,5	0,2	0,7
Konsumpcja publiczna	3,5	2,5	3,7	1,7	0,1
Nakłady brutto na środki trwałe	5,5	5,1	-12,7	-4,3	3,2
Stopa bezrobocia	3,6	3,1	3,7	4,5	4,4
Inflacja (HICP)	1,6	2,2	1,0	1,0	1,5
Eksport	6,4	2,8	-7,9	10,3	6,0
Import	5,6	3,4	-8,5	10,4	5,2
Deficyt sektora <i>general government</i>*	0,2	0,6	-5,4	-5,8	-3,9
Dług sektora <i>general government</i>*	45,3	58,2	60,8	64,8	66,3

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Przełamanie utrzymujących się w holenderskiej gospodarce negatywnych trendów oraz zbudowanie solidnych podstaw dla długookresowego wzrostu gospodarczego było głównym celem działań podjętych na przełomie 2008 oraz 2009 roku w związku z niekorzystną sytuacją w globalnej gospodarce.

Narzędzia, na których opierał się rządowy pakiet antykryzysowy miały w dużej mierze charakter instrumentów wsparcia instytucji rynku ubezpieczeniowego oraz bankowego, jako głównych podmiotów zaopatrujących rynek w płynność. Wartość wsparcia w tym zakresie wyniosła ok. 32 mld euro (wykupienie akcji oraz dokapitalizowanie instytucji finansowych)²⁶.

²⁵ Gospodarka holenderska uznawana jest za najbardziej otwartą spośród wszystkich unijnych gospodarek.

²⁶ Nacjonalizacja Fortis Bank Nederland, wszystkie udziały zostały zakupione od akcjonariuszy przez skarbu państwa za kwotę 16,8 mld euro; ponadto zasilono kapitałowo ING (kwotą 10 mld euro), towarzystwo ubezpieczeniowe AEGON (3 mld euro) oraz bank oszczędnościowy SNS Real (750 mln euro).

Z drugiej strony, poprzez rozszerzenie zakresu gwarancji rządowych, pomocą objęto również przedsiębiorstwa oraz konsumentów indywidualnych (depozyty małego biznesu gwarantowane do 100 tys. euro).

Ważną płaszczyzną aktywności rządu w kwestii ograniczania kosztów kryzysu był również rynek pracy. W tej materii zdecydowano się zarówno na odciążenie pracodawców utrzymujących przedkryzysowy poziom zatrudnienia (*Ustawa o skróconym czasie pracy*), jak i wspomaganie bezrobotnych poszukujących pracy (stworzenie regionalnych centrów mobilizacji zawodowej - miały one pośredniczyć w znalezieniu pracy dla osób bezrobotnych). Regulacjami *Ustawy o skróconym czasie pracy* mogły zostać objęte tylko te przedsiębiorstwa, które były w stanie udowodnić spadek zysków w porównaniu do okresu przedkryzysowego (w przypadku niektórych instrumentów kryterium kwalifikacji było co najmniej 30% spadek zysków).

Dostosowanie do bieżącej sytuacji gospodarczej miało miejsce także na poziomie obciążeń podatkowych. Od roku 2009 obowiązuje obniżony próg podatkowy CIT z 23% do 20%. Obniżony podatek, zgodnie z założeniami, płać jedynie przedsiębiorcy, których obroty nie przekroczą 200 tys. euro.

Ponadto w celu wsparcia sektora budowlanego zwiększono gwarancje hipoteczne dla spółdzielni mieszkaniowych z 200 do 300 tys. euro oraz wprowadzono dofinansowanie państwowe do budowy nowych szpitali. W dłuższym horyzoncie czasowym zapowiedziano przyspieszenie realizacji projektów infrastrukturalnych, w szczególności związanych z transportem lądowym, innowacjami oraz oszczędnością energetyczną.

Działania antykryzysowe realizowane w oparciu o *EERP* w latach 2009 oraz 2010 pozwoliły na zasilenie gospodarki środkami na poziomie odpowiednio 0,9% oraz 1,9% PKB. Struktura tychże wydatków pozostawała w obu okresach podobna tj. większość transferów została przekazana na rzecz przedsiębiorstw (ok. 40%), następnie na inwestycje (ok. 30%) oraz wsparcie dochodów gospodarstw domowych (ok. 20%).

Niepokojącym zjawiskiem jest szybkie narastanie holenderskiego długu publicznego. Duży wkład w to miał m.in. deficyt sektora *general government*, który w okresie 2008-2009 wzrósł o 6 pkt. proc. (w latach 2006-2008 budżet sektora generował nadwyżki). 2 grudnia 2009 r. Holandia została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Niemcy

Kondycja niemieckiej gospodarki, silnie powiązanej z większością krajów Unii Europejskiej poprzez kanały handlowe, w dużej mierze wyznaczała kierunek oraz tempo w jakim rozwijać się będzie cała wspólnotowa gospodarka. Mimo początkowych, bardzo negatywnych prognoz podkreślających wiele źródeł niepewności i ryzyka, Niemcy stosunkowo szybko odzyskały równowagę gospodarczą, wprowadzając jednocześnie wiele istotnych zmian mających na celu osiągnięcie w długim okresie stabilizacji na poziomie finansów publicznych.

Jedynym elementem, który w 2009 r. zachował dodatnią kontrybucję we wzrost gospodarczy była konsumpcja. Wynikało to zarówno z niewielkiego spadku dynamiki spożycia indywidualnego, jak i utrzymującej się na wysokim poziomie dynamice spożycia zbiorowego. Będący głównym motorem wzrostu ostatnich lat eksport netto, w 2009 roku został znacznie ograniczony.

Prognozuje się, że niemiecka gospodarka już w roku 2010 osiągnie wyższy od średniogookresowego²⁷ poziom 3,7% wzrostu PKB (należy tu pamiętać o niskiej bazie, jaką jest 4,7% spadek PKB w roku 2009). Głównymi jego determinantami będą zarówno konsumpcja prywatna, bazująca na pozostającym w bardzo dobrej kondycji elastycznym rynku pracy, jak i popyt inwestycyjny nadrabiający zaległości z 2009 r. Ograniczony niepewną kondycją gospodarczą niemieckich partnerów pozostanie natomiast wpływ eksportu. W trzech pierwszych kwartałach 2010 r. PKB przyrastał realnie w tempie odpowiednio 2,1%, 3,9% oraz 3,9% w ujęciu rocznym.

Tab. 15. Niemcy - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	2,7	1,0	-4,7	3,7	2,2
Konsumpcja prywatna	-0,2	0,7	-0,2	0,1	1,4
Konsumpcja publiczna	1,6	2,3	2,9	2,9	1,0
Nakłady brutto na środki trwałe	4,7	2,5	-10,1	6,0	6,0
Stopa bezrobocia	8,4	7,3	7,5	7,3	6,7
Inflacja (HICP)	2,3	2,8	0,2	1,1	1,8
Eksport	7,6	2,5	-14,3	14,7	6,6
Import	5,0	3,3	-9,4	13,4	7,2
Deficyt sektora <i>general government</i>*	0,3	0,1	-3,0	-3,7	-2,7
Dług sektora <i>general government</i>*	64,9	66,3	73,4	75,7	75,9

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

W odpowiedzi na recesję w sektorze realnym rząd federalny zastosował narzędzia polityki gospodarczej wzmacniające popyt i zabezpieczające miejsca pracy, zwiększając - w celu sfinansowania tego działania - zadłużenie sektora publicznego na skalę niespotykaną w powojennej historii gospodarczej kraju. Podstawowym kryterium wyboru narzędzi było, aby nadawały się one do szybkiego wdrożenia i równie szybko przynosiły efekty, zachowując jednocześnie działanie długookresowe, oraz aby przyczyniały się one do zwiększenia zaufania

²⁷ Średnie roczne tempo wzrostu gospodarczego niemieckiej gospodarki w latach 1997-2007 wyniosło 1,6%.

do gospodarki niemieckiej. W zamierzeniu rządu podejmowane działania miały doprowadzić do kolejnego okresu wzrostu gospodarczego i wzmocnienia gospodarki na okres po wyjściu z kryzysu. Miały one działać podobnie jak *Agenda 2010*, dzięki przeprowadzeniu której niemiecka gospodarka była lepiej przygotowana do stawienia czoła recesji niż wiele innych krajów członkowskich UE.

Kluczowym elementem niemieckiego planu antykryzysowego były instrumenty wsparcia przedsiębiorstw, które w analizowanym okresie pogorszenia koniunktury znacząco ucierpiały w związku z osłabieniem globalnego popytu konsumpcyjnego (w 2009 r. zmiana produkcji przemysłowej w skali roku wyniosła -16,3%). Obejmowały one m.in. wsparcie przedsiębiorców w zakresie dostępu do środków finansowych, pozwalających na utrzymanie odpowiedniego poziomu płynności. W tym celu państwowy bank KfW- Bank (*Kreditanstalt für Wiederaufbau*) w 2009 roku otrzymał do 15 mld euro (0,6% PKB) na utworzenie dodatkowego instrumentu finansowego przeznaczonego dla małych i średnich przedsiębiorstw. Po korekcie pierwszego pakietu antykryzysowego całościowa wartość środków stymulujących niemiecką gospodarkę, jakimi zarządzał KfW szacowana była na ok. 100 mld euro. Ponadto zdecydowano się również na wprowadzenie specjalnych udogodnień w zakresie amortyzacji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw.

Działania antykryzysowe na poziomie niemieckiej gospodarki podejmowane były także na innych płaszczyznach. W odniesieniu do rynku pracy (*Pakt dla zatrudnienia i stabilizacji w Niemczech poprzez zapewnienie miejsc pracy, wzmocnienie potencjału wzrostu i modernizację krajów związkowych – landów*) zdecydowano się na implementację regulacji prawnych dotyczących ochrony zatrudnienia oraz stabilności o wartości 37 mld euro, pochodzących ze środków budżetu uzupełniającego na rok 2009. W celu promocji skróconego czasu pracy, Federalna Agencja Zatrudnienia (*Federal Employment Agency*) przejęła połowę (bądź też całość jeśli pracownik brał udział w szkoleniach) zobowiązań pracodawców w zakresie składek na ubezpieczenie społeczne do końca 2010 r. W celu poprawy pośrednictwa i opieki nad poszukującymi pracy utrzymano 5000 dodatkowych punktów pośrednictwa pracy. Niezwykle istotne dla ustabilizowania sytuacji pracowników w niemieckich przedsiębiorstwach były również układy zbiorowe, dzięki którym przy niewielkiej ingerencji państwa udało się utrzymać zatrudnienie na warunkach satysfakcjonujących zarówno pracodawców jak i pracowników.

Dodatkowym narzędziem wsparcia zarówno rynku pracy, jak i portfela zamówień przedsiębiorstw była zapowiedź przyspieszenia realizacji infrastrukturalnych projektów inwestycyjnych. Planowany wzrost inwestycji w wysokości 17,3 mld euro miał zostać skoncentrowany na realizacji potrzeb krajów związkowych i objąć szkoły, przedszkola, wyższe uczelnie, szpitale (ok. 10 mld euro), oraz na państwowe inwestycje, np. drogi krajowe (ok. 4 mld euro). Dodatkowo, w celu skrócenia czasu realizacji projektów uproszczono procedury towarzyszące przetargom.

Będący bardzo ważnym ogniwem niemieckiej gospodarki przemysł samochodowy, również objęty został działaniami antykryzysowymi. W tej materii wprowadzono m.in. dopłaty w wysokości 2500 euro za złomowanie starego auta, opodatkowanie samochodów ze względu na wielkość emitowanego przez nie CO₂ oraz wyłączenie z konieczności uiszczania podatku drogowego posiadaczy aut spełniających najwyższe normy dot. emisji CO₂. Do końca lutego 2009 złożono 120 tys. wniosków (środki przeznaczone na ten cel to 1,5 mld euro). W ramach wprowadzania innowacyjnych rozwiązań w przemyśle motoryzacyjnym rząd federalny

ogłosił podjęcie starań na rzecz zwiększenia możliwości kredytowania tego typu projektów przez EBI.

Stworzony został ponadto specjalny fundusz dodatkowy w kwocie 21 mld euro, z którego finansowane będą poszczególne wydatki rządowe w ramach stymulacji gospodarki. Rząd federalny oraz landy ustaliły także, że od 2020 r. nie będą się zapożyczać, co ma na celu ograniczenie długu publicznego.

Sytuacja w niemieckim systemie finansowym została opanowana za pomocą wyjątkowych narzędzi polityki fiskalnej i monetarnej. Dzięki umiarkowanemu zadłużeniu krajowych przedsiębiorstw sektora niefinansowego, jak i prywatnych gospodarstw domowych, pozycja wyjściowa do przezwyciężenia kryzysu finansowego w Niemczech była stosunkowo korzystna. Mimo, że niemieckie banki skonsolidowały odczuwalnie swoje sumy bilansowe i zwiększyły kapitały własne, przed niemieckim systemem finansowym stoją ciągle wyzwania związane z odpisami oczekiwanych strat.

Wartość działań antykryzysowych realizowanych w Niemczech w ramach EERP w formie dyskrecjonalnej polityki gospodarczej szacuje się na 1,7% PKB w 2009 i 2,4% PKB w 2010 r. O ile w 2009 implementowane środki zostały podzielone mniej więcej równomiernie pomiędzy główne sektory aktywności post kryzysowej państwa, to w roku kolejnym ich dystrybucja miała zupełnie inną strukturę. Ok. 46% wartości wsparcia ogółem trafiło w postaci różnych form pomocy do gospodarstw domowych, a pozostała część przetransferowana została między rynek pracy, przedsiębiorstwa oraz inwestycje publiczne.

Obciążenie niemieckiego systemu finansów publicznych, którego źródłem były z jednej strony podjęte działania antykryzysowe, a z drugiej ograniczone wpływy podatkowe, znalazło swoje odzwierciedlenie w ujemnym bilansie sektora *general government*. O ile w latach 2007-2008 saldo sektora było dodatnie, to w 2009 r. osiągnęło poziom -3% PKB, a rok 2010 prawdopodobnie zakończy deficytem na poziomie 3,7% PKB. W związku z brakiem równowagi systemu finansów publicznych władze Niemiec ogłosiły plan konsolidacji fiskalnej, którego realizacja nastąpi od 2011 r. Plan ten bazował będzie m.in. na ustaleniu górnego pułapu deficytu strukturalnego 0,35% PKB na poziomie federalnym od 2016 r. oraz wymogu zbilansowania budżetów federalnych od roku 2020. Ponadto w latach 2011-2014 planuje się opodatkować energię produkowaną w elektrowniach atomowych, zredukować świadczenia dla długotrwale bezrobotnych, ograniczenie ilości żołnierzy, redukcję etatów w administracji publicznej oraz objęcie banków podatkiem od ryzyka. 2 grudnia 2009 r. Niemcy zostały objęte *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Polska

Zjawiskom kryzysowym, które dotarły do Polski z pewnym opóźnieniem, w początkowej ich fazie nie towarzyszyły żadne gwałtowne dostosowania mechanizmów rynkowych zarówno na poziomie przedsiębiorstw jak i samych gospodarstw domowych. Wciąż rozrastający się rynek pracy²⁸ - u którego podstaw leżały dynamicznie rozwijające się sektory usług, przemysłu i budownictwa - podtrzymując konsumpcję na relatywnie wysokich poziomach zapewniał bardzo dobre nastroje w gospodarce, ograniczając znacząco niepewność wśród inwestorów.

Najtrudniejszym dla polskiej gospodarki okresem w czasie globalnego kryzysu ekonomicznego był przełom roku 2008 oraz 2009, kiedy to ograniczone spadkiem popytu zagranicznego polskie przedsiębiorstwa znacząco zredukowały swoją aktywność gospodarczą. W miarę rozszerzania się niekorzystnych zjawisk kryzysowych na kolejne kraje, polska gospodarka stopniowo zaczęła odczuwać ich negatywne skutki. Mechanizm ich transmisji działał głównie poprzez dwa kanały tj. rynki finansowe oraz handel zagraniczny.

Pojawiająca się niepewność co do perspektyw dalszego rozwoju polskiej gospodarki spowodowała wycofanie się z rynku kapitałowego inwestorów zagranicznych, a co za tym idzie również osłabienie popytu na krajową walutę. Element ten miał paradoksalnie pozytywne przełożenie na cenową pozycję konkurencyjną polskich przedsiębiorstw, a co za tym idzie również i relację między eksportem a importem. Szczególnie istotny pozytywny wpływ eksportu netto na wzrost PKB ujawnił się w roku 2009. Mimo dramatycznego załamania wymiany towarowej z zagranicą, spowodowanego głęboką dekoniunkturą na rynkach wszystkich najważniejszych partnerów handlowych Polski, spadek polskiego eksportu o 6,8% okazał się o blisko 6 pkt. proc. niższy niż w imporcie. Rezultatem tego, wyjątkowo głęboki deficyt notowany w roku 2008 - na poziomie ponad 26,2 mld euro - został zredukowany blisko 3-krotnie, do niespełna 9,3 mld euro.

Tak radykalna poprawa bilansu handlu zagranicznego sprawiła, że pozytywny wpływ eksportu netto na tempo wzrostu PKB w 2009 roku sięgnął 2,8 pkt. proc. i tym samym skompensował negatywny wpływ spadku popytu krajowego (-1,1 pkt. proc.), zapewniając w rezultacie wyjątkowy wśród krajów członkowskich UE i innych gospodarek rozwiniętych dodatni przyrost PKB sięgający 1,7%. Mimo negatywnej kontrybucji zagregowanego popytu wewnętrznego we wzrost gospodarczy należy podkreślić, że w całym okresie kryzysu bardzo dobre wyniki notowała również główna siła napędowa polskiej gospodarki tj. konsumpcja. Udział popytu konsumpcyjnego w tworzeniu PKB w całym 2009 r. wyniósł 1,7 pkt. proc. i również w dużym stopniu pozytywnie wpłynął na ostateczny wynik.

Bardzo dobrą kondycję polskiej gospodarki potwierdzają także wyniki osiągnięte w kolejnych okresach 2010 r. (w I, II oraz III kw. PKB Polski wzrósł realnie odpowiednio o 3,1%, 3,8% oraz o 4,7% w skali roku). Zgodnie ze wstępnych szacunkiem GUS wzrost gospodarczy w całym 2010 r. wyniósł 3,8%. Oczekuję się, że motorem wzrostu gospodarczego Polski w nadchodzących latach będą, podobnie jak w okresie przed kryzysowym, inwestycje oraz konsumpcja.

²⁸ Od momentu wejścia Polski do UE stopa bezrobocia wg metodologii Eurostat spadła z 19% w 2004 r. do 7,1% w roku 2008.

Tab. 16. Polska - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	6,8	5,1	1,7	3,5	3,9
Konsumpcja prywatna	4,9	5,7	2,0	2,8	3,2
Konsumpcja publiczna	3,7	7,4	2,0	3,5	-0,2
Nakłady brutto na środki trwałe	17,6	9,6	-1,1	0,1	8,4
Stopa bezrobocia	9,6	7,1	8,2	9,5	9,2
Inflacja (HICP)	2,6	4,2	4,0	2,6	2,9
Eksport	9,1	7,1	-6,8	10,0	6,9
Import	13,7	8,0	-12,4	10,2	7,5
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-1,9	-3,7	-7,2	-7,9	-6,6
Dług sektora <i>general government</i>*	45,0	47,1	50,9	55,5	57,2

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Bardzo silna deprecjacja złotego, nadal będący w fazie rozwoju – relatywnie w małym stopniu zależny od kapitału zagranicznego – rynek finansowy oraz zdrowe podstawy finansów polskich przedsiębiorstw były głównymi czynnikami ograniczenia negatywnych skutków globalnego kryzysu w Polsce. Tak kształtująca się rzeczywistość ekonomiczna pozwoliła polskiej gospodarce nie tylko utrzymać się na ścieżce wzrostu gospodarczego, ale ponadto dała możliwość ograniczenia do minimum ingerencji władz publicznych w funkcjonowanie mechanizmów rynkowych w kraju.

W celu utrzymania aktywności gospodarczej w okresie kryzysowym podjęto szereg inicjatyw służących przede wszystkim ograniczeniu wpływu niekorzystnych tendencji. Już w listopadzie 2008 przygotowano oraz wprowadzono serię działań antykryzysowych. Przyjęty *Plan Stabilności i Rozwoju* zawierał szereg instrumentów, które miały na celu zwiększenie zaufania na rynku międzybankowym i ograniczenie spadku akcji kredytowej. Dodatkowe działania w obszarze systemu finansowego prowadził Narodowy Bank Polski, który przyjmując *Pakiet Zaufania* ograniczył zarówno ryzyko kredytowe jak i ryzyko utraty płynności banków. Pozostałe działania służyły wzrostowi popytu konsumpcyjnego (ograniczenie podatków oraz obciążeń parapodatkowych) oraz popytu inwestycyjnego (ograniczenie barier administracyjnych, ułatwienia w wykorzystaniu środków unijnych, rozwój inicjatyw oraz wprowadzenie ułatwień w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego). W dalszej kolejności podjęto działania na rzecz utrzymania miejsc pracy w przedsiębiorstwach poprzez wprowadzenie bardziej elastycznych rozwiązań w zakresie rozliczania czasu pracy oraz dodatkowych świadczeń w okresach przestoju ekonomicznego. W tym celu, w sierpniu 2008 weszła w życie *Ustawa o łagodzeniu skutków kryzysu ekonomicznego dla pracowników i przedsiębiorców*.

Antykryzysowe działania polskiego rządu przybrały nieco inny kształt niż w przypadku innych krajów. Nie podjęto prób (nie było takiej konieczności) tak znacznego zwiększania wydatków publicznych w celu bezpośredniego dokapitalizowywania przedsiębiorstw, jak miało to miejsce w większości państw rozwiniętych.

Niezwykle istotnym dla podtrzymania wiarygodności na międzynarodowym rynku pozyskania długu było także otrzymanie przez Polskę dostępu do elastycznej linii kredytowej (*flexible credit line*) MFW. Kwota, jaką mógł dysponować polski rząd w razie

nieprzewidzianych okoliczności, wynosiła 15 mld euro. Również w roku 2010 polski rząd skorzystał z tego instrumentu. Kwota na jaką obowiązywała umowa nie uległa zmianie.

Podejście do walki z kryzysem zastosowane przez polski rząd zdeterminowane było w dużej mierze chęcią utrzymania stabilności systemu finansów publicznych. Brak pakietów wsparcia transferujących środki publiczne do zdrowego sektora bankowego miały pozwolić na uniknięcie w okresie pokryzysowym sytuacji, w której efektywna ekspansywna polityka fiskalna byłaby ograniczana poprzez zbyt wysoki deficyt budżetowy. Niestety, mimo tak ukierunkowanej polityki gospodarczej rządu, deficyt sektora *general government* na koniec 2009 r. przekroczył poziom 7% PKB. 7 lipca 2009 Polska została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

W ramach ograniczania poziomu zadłużenia publicznego rząd Polski przyjął szereg rozwiązań, które mają na celu zmniejszenie obciążenia strony wydatkowej budżetu państwa, oraz przyrost dochodów. Podstawą planu konsolidacji finansów publicznych w Polsce ma być przyjęcie od 2011 r. tzw. reguły wydatkowej, ograniczającej wydatki elastyczne do poziomu inflacji + 1%. Przewiduje się rozpoczęcie debaty nad racjonalizacją systemu rent i emerytur dla uprzywilejowanych grup zawodowych. Reforma w tym zakresie miałaby obowiązywać od 2012 r. Zmiany obejmą także część wydatków zdeterminowanych, np. na obronę narodową, które zgodnie z obowiązującymi przepisami mają wynosić 1,95% PKB rocznie. Po planowanych zmianach wydatki te będą rozpatrywane w 6-letnim horyzoncie czasowym w którym średnia wynosić będzie ustawowe 1,95% z zastrzeżeniem, że w poszczególnych latach okresu wydatki mogą być niższe w zależności od kondycji finansów państwa. Po stronie dochodowej od 2011 do 2013 r. wprowadzona zostanie wyższa o 1 pkt. proc. podstawowa stawka podatku VAT. W przypadku przekroczenia drugiego progu ostrożnościowego²⁹ w kolejnych latach przewiduje się możliwość wydłużenia okresu obowiązywania wyższej stawki podstawowej VAT.

²⁹ W polskim prawodawstwie z zakresu finansów publicznych ustanowione zostały trzy progi ostrożnościowe określające relację długu publicznego (liczonego wg. metodologii krajowej) do PKB, których przekroczenie wiąże się z uruchomieniem instrumentów prewencyjnych, ograniczających deficyt budżetu państwa. Pierwsze dwa progi tj. relacja długu do PKB na poziomie 50% oraz 55% zawarte zostały w Ustawie o Finansach Publicznych, trzeci na poziomie 60% w Konstytucji RP.

Portugalia

Portugalska gospodarka, zmagająca się z niskim poziomem aktywności przedsiębiorstw, boleśnie ucierpiała w okresie kryzysu finansowego. Poza czynnikami będącymi pochodną globalnego spowolnienia gospodarczego takimi jak spadek dynamiki obrotów handlowych, Portugalia musiała zmagać się z wewnętrznymi nierównowagami będącymi efektem liberalnej polityki nadzorczej w stosunku do sektora bankowego.

Zbyt duża, w stosunku do potencjalnych możliwości gospodarki, akcja kredytowa prowadzona przez instytucje finansowe na portugalskim rynku bankowym w ostatnim dwudziestolecu wywołała nadmierny przyrost wynagrodzeń, czego efektem było zwiększeniem popytu na nieruchomości. To z kolei, przy braku możliwości szybkiego dostosowania podaży do popytu, wywindowało ceny nieruchomości, które w dużej części skupiły wydatki majątkowe lokowane w kraju. Oba te elementy złożyły się na osłabienie cenowej pozycji konkurencyjnej krajowych przedsiębiorstw, a co za tym idzie i na ograniczenie ich możliwości kreowania wartości dodanej portugalskiej gospodarki.

Mimo prognoz przewidujących w 2010 r. wzrost PKB na poziomie 1,3%, w roku kolejnym tempo rozwoju gospodarczego Portugalii w skali roku ponownie się obniży. Głównym czynnikiem działającym *in minus* będą inwestycje oraz zmiany zapasów, które w 2010 r. zostaną skompensowane poprzez konsumpcję oraz eksport netto. Rok później, w związku z rosnącym bezrobociem, do negatywnie wpływających na wzrost gospodarczy czynników dołączy również konsumpcja, a jedynym dodatnim składnikiem PKB pozostanie eksport netto.

Tab. 17. Portugalia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	2,4	0,0	-2,6	1,3	-1,0
Konsumpcja prywatna	2,5	1,8	-1,0	1,6	-2,8
Konsumpcja publiczna	0,5	0,8	2,9	3,0	-6,8
Nakłady brutto na środki trwałe	2,6	-1,8	-11,9	-4,1	-3,2
Stopa bezrobocia	8,1	7,7	9,6	10,5	11,1
Inflacja (HICP)	2,4	2,7	-0,9	2,1	2,3
Eksport	7,6	-0,3	-11,8	9,1	5,6
Import	5,5	2,8	-10,9	5,8	-3,2
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-2,8	-2,9	-9,3	-7,3	-4,9
Dług sektora <i>general government</i>*	62,7	65,3	76,1	82,8	88,8

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Podjęte przez portugalski rząd działania ukierunkowane na walkę ze skutkami kryzysu finansowego opierały się na zaktualizowanym w styczniu 2009 r. *Pakcie Stabilizacji i Rozwoju*. Dokument ten wpisywał się w swoich założeniach w Europejski Plan Naprawy Gospodarczej (*European Economic Recovery Plan*), akcentując dwie płaszczyzny, na których dyskrecjonalna polityka gospodarcza państwa powinna skupić swoje działania. Pierwszą z nich było wsparcie inwestycji, a poprzez nie również i zatrudnienia, drugą ustabilizowanie wewnętrznego rynku finansowego.

Wśród planów inwestycyjnych realizowanych głównie ze środków publicznych duże nadzieje, w świetle założeń Paktu Stabilizacji i Rozwoju, wiązano m.in. z budową nowego portu lotniczego w Alcochete, miejscowości oddalonej o 30 km od stolicy kraju. Koszt tego przedsięwzięcia szacuje się na 5 mld euro. Ponadto władze portugalskie rozważają możliwość rozpoczęcia prac nad projektem budowy sieci linii kolejowych wraz z całą infrastrukturą dla szybkiej kolei TGV.

Pomoc skierowana do sektora bankowego miała charakter gwarancji i poręczeń i objęła głównie pożyczki międzybankowe (ok. 20 mld euro). Ponadto poza 4 mld euro przeznaczonymi na dokapitalizowanie krajowych banków, rząd zapowiedział również pomoc w podniesieniu ich obowiązkowych rezerw własnych.

Poza pakietem działań skupionym wokół Paktu Stabilizacji i Rozwoju wprowadzono również szereg innych regulacji, które obejmowały swoim oddziaływaniem głównie gospodarstwa domowe. M.in. ustanowiono Funduszu Nieruchomości, który umożliwi rodzinom z kredytem hipotecznym czasowe przekazanie nieruchomości do funduszu. Rodziny będące w tym czasie najemcami tych nieruchomości (przy niższych opłatach miesięcznych niż poprzednie spłaty długu hipotecznego) miały opcję umożliwiającą odkupienie nieruchomości w późniejszym czasie. Poza tym w ramach polityki zwiększającej dochody gospodarstw domowych zaplanowano zwiększenie wsparcia finansowego na edukację dla najuboższych rodzin, obniżenie podatku od mienia osobistego, rozszerzenie dodatków dla osób na emeryturze (średnio 1000 euro) oraz zwolnienia podatkowe w przypadku przeniesienia prawa własności nieruchomości.

Od dłuższego czasu międzynarodowe instytucje ratingowe z pewnym niepokojem przyglądają się rozwojowi sytuacji gospodarczej w Portugalii. Permanentny brak równowagi systemu finansów publicznych, wraz z będącą efektem zbyt luźnej polityki kredytowej sektora bankowego stopniową utratą pozycji konkurencyjnej, składają się na bardzo niestabilny obraz portugalskiej gospodarki. Zarówno koszty budżetowego wsparcia gospodarki w okresie kryzysu w ramach *EERP*, które szacuje się na 1,1% PKB w 2009 r. oraz 0,6% PKB w 2010 r., jak i niska aktywność portugalskich przedsiębiorstw³⁰ przełożyły się na znaczne zwiększenie zadłużenia państwa. W 2010 r. jego poziom ma przekroczyć 80% w relacji do PKB. 2 grudnia 2009 r. Portugalia została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Odpowiedzią władz Portugalii na tak kształtujące się najważniejsze wskaźniki makro był ogłoszony w maju 2010 r. plan konsolidacji finansów publicznych na lata 2010-2011. Obejmuje on wzrost stawek VAT (do poziomów 6%, 13%, 21%), PIT o 1,5 pkt. proc. oraz CIT o 2,5 pkt. proc. w zależności od progu podatkowego, wprowadzenie opłat drogowych na wybranych autostradach, ograniczenie wydatków inwestycyjnych, redukcję zatrudnienia w sektorze publicznym oraz zmniejszenie subwencji dla jednostek regionalnych i lokalnych.

³⁰ W ostatniej dekadzie produkcja sprzedana przemysłu oraz budownictwa w Portugalii osiągnęły średnie roczne przyrosty rzędu odpowiednio 0,8% oraz -3,2%.

Rumunia

Dynamicznie rozwijająca się rumuńska gospodarka, postrzegana przez inwestorów za bardzo perspektywiczną z punktu widzenia zwrotu z nakładów, w okresie kryzysu finansowego odnotowała 7,1% spadek PKB. Popyt wewnętrzny³¹, utrzymujący dotychczas na wysokim poziomie tempo wzrostu gospodarczego, w 2009 r. znacznie obciążył wynik całej gospodarki zamieniając się rolami z do tej pory charakteryzującym się negatywną kontrybucją w PKB eksportem netto.

Rumunia w fazę recesji weszła w I kw. 2009 r. (zmiana PKB o -5,2% r/r) i nadal znajduje się w trendzie ujemnej (choć w coraz mniejszym wymiarze) dynamiki PKB (w II kw. 2010 r. spadek PKB wyniósł 1,5% r/r). Oczekuje się, że wraz z poprawą nastrojów na globalnych rynkach oraz redukcją awersji do ryzyka inwestorzy powrócą na rynki gospodarek wschodzących, w tym rumuński. Wzrost gospodarczy w horyzoncie prognozy zostanie osiągnięty w 2011 r.

Tab. 18. Rumunia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	6,3	7,3	-7,1	-1,9	1,5
Konsumpcja prywatna	11,9	9,0	-10,6	-1,6	1,8
Konsumpcja publiczna	-0,1	7,2	0,8	-3,9	-1,0
Nakłady brutto na środki trwałe	30,3	15,6	-25,3	-9,9	4,2
Stopa bezrobocia	6,4	5,8	6,9	7,5	7,4
Inflacja (HICP)	4,9	7,9	5,6	6,1	5,5
Eksport	7,8	8,3	-5,5	17,0	6,0
Import	27,3	7,9	-20,6	12,9	6,4
Deficyt sektora general government*	-2,6	-5,7	-8,6	-7,3	-4,9
Dług sektora general government*	12,6	13,4	23,9	30,4	33,4

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Działania antykryzysowe władz Rumunii w dużym stopniu wspierane były finansowaniem zewnętrznym, bez którego zagrożona zostałaby płynność finansowa państwa. Rumunia wystąpiła o pożyczki do MFW (12,95 mld euro), UE (5 mld euro), Banku Światowego (1 mld euro na projekty inwestycyjne) oraz EBOiR (1 mld euro w formie linii kredytowych dla banków). Z MFW rumuński rząd zawarł dwuletnią umowę typu *stand-by*. Pożyczka będzie wypłacana w transzach do końca 2010 r., a termin zwrotu ustalono na 2015 r. Jednym z warunków wypłaty pożyczki jest utrzymanie w ryzach deficytu budżetowego – maksymalny deficyt budżetowy w 2009 r. określono na 7,3%. Dotychczas wypłacono pierwszą transzę w wysokości 5 mld euro oraz drugą w wysokości 1,85 mld euro. Połowa drugiej transzy została przeznaczona na finansowanie wydatków budżetowych³².

³¹ W pięcioletnim okresie przedkryzysowym średnie tempo wzrostu spożycia prywatnego w Rumunii wyniosło rocznie 11,9%, a nakładów brutto na środki trwałe 18,4%.

³² W 2009 r., wbrew przyjętemu harmonogramowi wypłat, zgodnie z decyzją MFW, nie doszło do wypłaty trzeciej transzy (1,5 mld euro). Przyczyną tej decyzji był brak w 2009 r. formalnej możliwości przedłożenia parlamentowi przez tymczasowy rząd premiera E. Boca projektu budżetu na 2010 r. oraz podjęcia wiążących

Polityka antykryzysowa rządu od początku 2009 r. roku wspierana była przez Narodowy Bank Rumunii, który pięciokrotnie obniżył referencyjną stopę procentową (z 10% do 8%). Poprzez operacje otwartego rynku bank centralny stabilizował również kurs lei względem dolara. Bank centralny starał się także zniechęcać zagraniczne spółki matki banków do wprowadzania środków z krajowego systemu bankowego.

Pomimo obiektywnych trudności³³ udało się zrealizować, a w niektórych przypadkach zapoczątkować część działań antykryzysowych. Zasadniczym elementem tych zmian była *Ustawa w sprawie ujednoczenia systemu płac personelu opłacanego z funduszy publicznych*, która weszła w życie 1 stycznia 2010 r. Nowy system dąży do likwidacji nieuzasadnionych różnic wynagrodzeń w budżetówce, uzależnia poziom wynagrodzenia od wydajności pracy, a także ogranicza koszty funkcjonowania systemu. Drugim filarem zmian jest restrukturyzacja administracji publicznej, w wyniku której likwidacji ulega 112 agencji rządowych. Wedle zapowiedzi ma to przynieść około 1 mld lei oszczędności rocznie. Trzecim zasadniczym elementem zmian jest likwidacja przywilejów emerytalnych niektórych grup zawodowych.

W 2010 r. przedłużono okres obowiązywania instrumentu wsparcia rynku pracy tzw. 'bezrobocia technicznego' dla przedsiębiorstw w fazie upadłości. Ta forma pomocy pozwalała zawiesić czasowo działalność firmy, natomiast państwo w tej sytuacji zobowiązywało do przejęcia na okres 3 miesięcy płatności ubezpieczeń pracowników i kierownictwa - przy czym pracownik dostawał tylko 75% płacy (pracownik był zwolniony z płatności podatku dochodowego).

W czasie kryzysu pozycja fiskalna Rumunii zdecydowanie się pogorszyła. Co prawda Rumunia posiada możliwość realizacji swoich zobowiązań dzięki niskiemu poziomowi długu publicznego, odziedziczonemu jeszcze po okresie sprzed transformacji ustrojowej, kiedy prowadzono politykę zrównoważonego budżetu, ale wysokie deficyty w ostatnich latach doprowadziły do objęcia również tego kraju *Procedurą Nadmiernego Deficytu*. W rezultacie w I połowie 2010 r. podjęto decyzję o wprowadzeniu instrumentów przeciwdziałających pogorszeniu sytuacji w finansach publicznych. Od 1 stycznia 2010 r. mikroprzedsiębiorstwa osiągające w skali roku przychód mniejszy niż 100 tys. euro nie mogą już korzystać z preferencyjnego CIT w skali 3% rocznych przychodów. Obecnie płacą one 16% podatek liniowy (tak jak pozostałe przedsiębiorstwa) lub rozliczają się ryczałtem. Stawka CIT wzrosła z 19% do 24%. Od 1 lipca 2010 r. obniżono wynagrodzenia pracowników budżetowym o 25% (nie udało się obniżyć emerytur jako sprzeczne z obowiązującym ustawodawstwem), rozszerzono obowiązywanie stawek PIT i CIT 16% na dochody w postaci bonów obiadowych, talonów na wakacje i opłacanych przez pracodawcę żłobków (dotychczasowe bonusy), oraz wprowadzono podatek od nieruchomości dla osób posiadających więcej niż jeden lokal mieszkalny/dom/budynek. Osoby posiadające więcej nieruchomości zapłacą podatek od nieruchomości zwiększony stosownie o 65%, o 150%, o 300%.

zobowiązań zmierzających do redukcji deficytu budżetowego. MFW wznowił misję ewaluacyjną natychmiast po powołaniu nowego rządu, na początku 2010 r.

³³ Na jakość oraz kierunek polityki gospodarczej rządu w czasie kryzysu złożyły się również pozaekonomiczne przesłanki. Skomplikowana sytuacja polityczna związana z wyborami prezydenckimi, angażując główne siły polityczne pozostawiła przez dużą część roku rząd bez wsparcia stabilnej większości w parlamencie, co nie pozwoliło na przygotowanie projektu budżetu w 2009 r.

Słowacja

Dla słowackiej gospodarki, przechodzącej w ostatnim okresie głęboki proces dostosowywania do przyjęcia euro, kryzys gospodarczy był pewnego rodzaju testem na elastyczność oraz sprawność działania mechanizmów rynkowych bazujących na nowej walucie. W związku z ograniczeniem ryzyka w postaci wahań kursów walut, słowackie przedsiębiorstwa – przy relatywnie niskich kosztach pracy – dość optymistycznie patrzyły w przyszłość, oczekując przejścia wiodącej roli w regionie. Niestety wraz z pojawieniem się pierwszych oznak globalnego spowolnienia gospodarczego plany te musiały zostać zrewidowane. Gwałtowny spadek popytu zewnętrznego oraz będący jego skutkiem wzrost bezrobocia skutecznie ograniczyły możliwość kreowania wartości dodanej słowackiej gospodarki.

Silnie podporządkowana koniunkturze wśród swoich głównych partnerów gospodarczych (relacja wartości eksportu do PKB przekracza 80%), słowacka gospodarka ucierpiała przede wszystkim wskutek znacznego ograniczenia międzynarodowych przepływów handlowych. Pozbawione zamówień krajowe przedsiębiorstwa zmuszone zostały do zmniejszenia produkcji (produkcja sprzedana przemysłu w 2009 r. zmniejszyła się w skali roku o 13,7%, a budowlana o 11,1%) oraz redukcji zatrudnienia. Przełożyło się to na ponowny wzrost stopy bezrobocia, z którym Słowacja skutecznie walczyła w ostatniej dekadzie, a to wraz ze spadkiem inwestycji na ujemną kontrybucję całego popytu wewnętrznego w PKB.

Oczekuje się, że wraz z poprawą nastrojów na międzynarodowych rynkach finansowych popyt zewnętrzny w krótkim czasie pozwoli słowackiej gospodarce powrócić na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Zgodnie z prognozą KE zmiana PKB w 2010 r. wyniesie 4,1% a rok później 3%.

Tab. 19. Słowacja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	10,5	5,8	-4,8	4,1	3,0
Konsumpcja prywatna	6,8	6,2	0,3	-0,5	1,5
Konsumpcja publiczna	0,1	6,1	5,6	0,7	-4,5
Nakłady brutto na środki trwałe	9,1	1,0	-19,9	1,7	5,1
Stopa bezrobocia	11,1	9,5	12,0	14,5	14,2
Inflacja (HICP)	1,9	3,9	0,9	0,7	3,2
Eksport	14,3	3,1	-15,9	14,7	7,9
Import	9,2	3,1	-18,6	13,7	6,6
Deficyt sektora general government*	-1,8	-2,1	-7,9	-8,2	-5,3
Dług sektora general government*	29,6	27,8	35,4	42,1	45,1

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Działania rządu Słowacji ukierunkowane na ograniczenie negatywnych skutków kryzysu finansowego podobnie jak w pozostałych państwach członkowskich Unii Europejskiej objęły niemalże każdą sferę działalności gospodarczej. Jednakże w przypadku słowackiej gospodarki wyjątkowo szerokim wachlarzem instrumentów wsparcia objęty został rynek pracy. Z jednej strony wynikało to zarówno z obawy przed powrotem jednego z większych problemów słowackiej gospodarki w okresie przemian tj. trwałej wysokiej stopy bezrobocia. Z drugiej

natomiast miało to swoje uzasadnienie w fakcie, iż dużą część popytu na pracę w kraju zgłaszają inwestorzy zagraniczni, przez co przy ograniczeniu ich aktywności ucierpieć może również i rynek pracy.

Wśród tych działań wymienić należy m.in. udział państwa w pokrywaniu obowiązkowych świadczeń pracowników, których zatrudnienie zostanie utrzymane (rządowe dopłaty obowiązywały przez 60 dni). Według władz rozwiązanie to pozwoliło na utrzymanie 45 tys. miejsc pracy, a jego koszt do końca 2010 r. szacuje się na 35,3 mln euro. Innym zastosowanym narzędziem, głównie w przemyśle motoryzacyjnym, było ustalenie elastycznego czasu pracy. Mechanizm ten, w przypadku braku zamówień, zakładał możliwość wysyłania pracowników na płatne urlopy. W późniejszym okresie, przy lepszej koniunkturze, pracownik ten musiał odpracować czas, który wcześniej spędził na opłacanym przez pracodawcę urlopie.

Koszty działań antykryzysowych realizowanych przez władze Słowacji w ramach EERP wyniosły 0,4% PKB w 2009 oraz 0,5% PKB w roku 2010. Większość środków w formie wsparcia przeznaczono na wsparcie gospodarstw domowych (ok. 50%). W związku z wyższym od zakładanego przyrostem długu publicznego, na który złożyły się nieprzewidziane wydatki związane z powodzią 2010 r. oraz z kryzysem władze Słowacji zdecydowały się na rozpoczęcie procesu konsolidacji finansów. Jego filarem ma być redukcja kosztów związanych z administracją centralną w tym z reorganizacją sił zbrojnych. Po stronie dochodowej planuje się zwiększenie podstawowej stawki podatku VAT (o 1 pkt. proc. do 20%), akcyzy oraz poszerzenie bazy podmiotów objętych podatkiem dochodowym. 2 grudnia 2009 r. Słowacja została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Słowenia

W dużej mierze uzależniona od eksportu (relacja wartości eksportu do PKB przekracza 70%) słoweńska gospodarka w 2009 r. zanotowała realnie 8,1% spadek PKB. Na tak słaby wynik złożyły się zarówno skurczenie popytu inwestycyjnego, który w przedkryzysowym okresie silnie skupiony został w sektorze budowlanym oraz spadek konsumpcji prywatnej. Podobnie jak w sąsiednich krajach należących do Unii Europejskiej, tak i w Słowenii w 2009 r. doszło do obniżenia produkcji przemysłowej (o 17,6%) oraz budowlanej (o 20,1%). Wartość dodana obu sektorów w tym samym okresie skurczyła się w takim samym tempie (15,5%).

Mimo silnego ograniczenia działalności gospodarczej w 2009 r., w roku kolejnym oczekuje się dodatniej zmiany PKB. Wzrost gospodarczy na poziomie 1,1% w 2010 r. powinien opierać się o systematycznie odradzający się eksport do krajów UE oraz Płw. Bałkańskiego.

Tab. 20. Słowenia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	6,9	3,7	-8,1	1,1	1,9
Konsumpcja prywatna	6,7	2,9	-0,8	-0,5	0,8
Konsumpcja publiczna	0,7	6,2	3,0	0,9	-0,3
Nakłady brutto na środki trwałe	12,8	8,5	-21,6	-4,4	2,9
Stopa bezrobocia	4,9	4,4	5,9	7,2	7,2
Inflacja (HICP)	3,8	5,5	0,9	2,1	2,0
Eksport	13,7	3,3	-17,7	8,1	5,9
Import	16,7	3,8	-19,7	6,3	5,0
Deficyt sektora general government*	0,0	-1,8	-5,8	-5,8	-5,3
Dług sektora general government*	23,4	22,5	35,4	40,7	44,8

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Utrzymujący się na relatywnie bardzo niskim poziomie dług publiczny słoweńskiej gospodarki był niezwykle istotnym czynnikiem dla prowadzenia efektywnej polityki fiskalnej w czasie globalnego spowolnienia gospodarczego. Rząd Słowenii skutecznie wykorzystał ten element opierając oba dotychczas implementowane pakiety działań antykryzysowych właśnie na instrumentach charakterystycznych dla ekspansji fiskalnej.

Proces tłumienia niekorzystnych efektów kryzysu finansowego w Słowenii rozpoczął się stosunkowo szybko bo już w II połowie 2008 r. W okresie tym istotną rolę w równoważeniu gospodarki odegrały swobodnie działające automatyczne stabilizatory koniunktury, jednakże przy utrzymującym się deficycie strukturalnym³⁴ wraz z koniunkturalnym zmniejszeniem wpływów podatkowych do budżetu, w późniejszym okresie coraz silniej zaczęły obciążać jego stronę wydatkową.

Pierwszym krokiem słoweńskiego rządu było podjęcie szeregu wstępnych działań, które z jednej strony miały uspokoić sytuację na rynku finansowym, z drugiej natomiast pomóc władzom w zidentyfikowaniu skali problemu. Działania te skupiały się głównie na wsparciu rynków finansowych w celu podtrzymania dostępu do pieniądza kredytowego dla

³⁴ Deficyt strukturalny Słowenii wyniósł 3,6% w 2006 r., 3,7% w 2007 r., 4,7% w 2008 r. oraz 6,6% w 2009 r.

przedsiębiorstw (rządowe gwarancje i poręczenia na kredyty udzielane słoweńskim instytucjom kredytowym – do końca 2010 r. ich wartość ma osiągnąć w sumie 12 mld euro).

Po wstępnej fazie oceny wpływu kryzysu na słoweńską gospodarkę, władze zdecydowały się na zastosowanie bardziej radykalnych działań. Celem pierwszego pakietu antykryzysowego było przede wszystkim przeciwdziałanie negatywnym skutkom zmniejszenia popytu zagranicznego. W tym kierunku aktywność rządu widoczna była na trzech płaszczyznach tj. redukcji negatywnego wpływu kryzysu na bieżącą działalność przedsiębiorstw (m.in. obniżenie CIT o 1 pkt. proc. Z 22% do 21%), zapewnienie odpowiedniego poziomu płynności finansowej przedsiębiorstw oraz miejsc pracy (m.in. zlikwidowanie podatku od funduszu płac oraz subsydiowanie przedsiębiorstw powstrzymujących się od zwolnień pracowników), a także działania na rzecz zwiększenia wydatków na badania i rozwój (głównie dotyczyło to uczelni oraz ośrodków badawczych).

Drugi pakiet bodźców, który stanowił niejako kontynuację oraz rozszerzenie pierwszego, został przyjęty w lutym 2009 roku. Znaczna część jego środków miała na celu pomoc w zwiększeniu kapitału banków dla poprawy płynności i przyrostu akcji kredytowej dla przedsiębiorstw. W tym zakresie władze dokapitalizowały *SID Bank* 35 kwotą 160 mln euro, a w razie potrzeby gotowe były zwiększyć pomoc do 300 mln euro (*Act amending Slovene Export and Development Bank Act*). W drugim pakiecie antykryzysowym szczególną uwagę zwrócono również na element wsparcia inwestycji publicznych jako środka do podtrzymania zatrudnienia oraz poszerzenia portfela zamówień słoweńskich przedsiębiorstw. Działania w tym zakresie objęły głównie remonty budynków będących własnością publiczną, a także budowę szerokopasmowej sieci łączy internetowych. Ponadto pakiet ten zawierał również szereg działań zmierzających do odciążenia strony wydatkowej budżetu państwa. Szacuje się, że dzięki tym rozwiązaniom w 2009 r. udało się zaoszczędzić do 130 mln euro.

W pierwszym półroczu 2010 szeroko dyskutowano możliwość wprowadzenia w życie kolejnego pakietu działań antykryzysowych. Jego celem miało być zapoczątkowanie średnio- oraz długoterminowych strukturalnych zmian, które w przyszłości w sposób automatyczny ograniczyłyby negatywne skutki dekonunktury. Zmiany dotyczyły m.in. systemu emerytalnego, systemu pomocy społecznej oraz przekształcenia struktury budżetu z naciskiem na odciążenie jego strony wydatkowej.

Wydatki budżetowe związane z implementowaniem dwóch pakietów antykryzysowych w ramach *EERP* w latach 2009 i 2010 wyniosły odpowiednio 1,5% PKB oraz 1,8% PKB. Ponad połowa tych środków przekazana została w formie różnego rodzaju programów pomocowych słoweńskim przedsiębiorstwom, które wskutek ograniczenia popytu zagranicznego cierpiały w całym 2009 r. na brak zamówień. W związku z przyrostem długu publicznego, który w latach 2007-2009 zwiększył się w relacji do PKB niemalże dwukrotnie, władze podjęły działania konsolidacyjne w sektorze finansów publicznych. Wśród najważniejszych należy wymienić racjonalizację wydatków na administrację centralną, wycofanie do końca 2010 r. pakietów stymulujących gospodarkę, kontynuowanie reformy emerytalnej oraz zbilansowanie budżetu Funduszu zdrowia. 2 grudnia 2009 r. Słowenia została objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

³⁵ Bank ten pełni bardzo ważną rolę w słoweńskim systemie kredytowania działalności eksportowej krajowych przedsiębiorstw.

Szwecja

Bardzo stabilnie rozwijająca się w średnim okresie szwedzka gospodarka, oparta zarówno na popycie krajowym, jak i zagranicznym wraz z pierwszymi oznakami globalnego spowolnienia już w 2008 r. zanotowała spadek PKB na poziomie 0,4%. Stopniowe nasilenie negatywnych trendów w 2008 r. osiągnęło swój szczytowy poziom w roku kolejnym, kiedy to zdecydowanie pogorszyły się warunki prowadzenia działalności dla krajowych przedsiębiorstw redukując realny wzrost gospodarczy o 5,1% w skali roku.

Pierwszym sygnałem poprawy sytuacji gospodarczej w Szwecji był I kw. 2010 r. kiedy to przyrost PKB w skali roku osiągnął poziom 2,8%, będąc niejako zapowiedzią bardzo szybkiej odbudowy pozytywnych nastrojów na rynkach. Wyniki kolejnych kwartałów (w II kw. PKB wzrósł o 4,5%, a w III kw. o 6,8% r/r) potwierdziły odwrócenie niekorzystnych trendów i dały podstawy do bardzo optymistycznych prognoz dla kolejnych okresów.

Oczekuje się, że wzrost gospodarczy, napędzany popytem wewnętrznym oraz w mniejszym stopniu popytem zewnętrznym, w 2010 r. osiągnie tempo 4,8%. W kolejnych latach, wraz z szybszym przyrostem importu, kontrybucja eksportu netto spadnie, a głównym motorem wzrostu pozostanie konsumpcja oraz inwestycje krajowe.

Tab. 21. Szwecja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	3,3	-0,4	-5,1	4,8	3,3
Konsumpcja prywatna	3,7	-0,1	-0,8	3,7	2,7
Konsumpcja publiczna	0,7	1,3	1,7	1,0	0,9
Nakłady brutto na środki trwałe	8,9	1,7	-16,0	5,9	8,1
Stopa bezrobocia	6,1	6,2	8,3	8,3	8,0
Inflacja (HICP)	1,7	3,3	1,9	1,8	1,4
Eksport	5,7	1,4	-12,4	10,8	6,9
Import	9,0	2,9	-13,2	12,1	7,7
Deficyt sektora general government*	3,6	2,2	-0,9	-0,9	-0,1
Dług sektora general government*	40,0	38,2	41,9	39,9	38,9

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Działania na rzecz stabilizacji szwedzkiego rynku finansowego podjęte zostały już w 2008 r. W celu odbudowy zaufania klientów do instytucji finansowych od 6 października 2008 r. *Narodowy Bank Szwecji (Riksbank)* oraz *Szwedzkie Krajowe Biuro Długów (Riksgäldskontoret)* zdecydowały o podniesieniu gwarancji bankowej dla rachunków/kont depozytowo-oszczędnościowych do wysokości 500 tys. SEK. W oparciu o wspólny plan UE opracowano specjalny plan stabilizacyjny oraz stworzono *Fundusz Stabilizacyjny* zasilany przez banki i inne instytucje finansowe. Od 29 października 2008 r. rząd wprowadził programy gwarancyjne dla banków oraz instytucji kredytowo-hipotecyjnych ułatwiając im tym samym zaciąganie pożyczek. Na ten cel wyasygnowano 3 mld SEK dla *Szwedzkiej Agencji Kredytującej Eksport (AB Svensk Exportkredit)* oraz 2 mld SEK dla *ALMI Företagspartner* (instytucji wspierającej rozwój MŚP) w celu efektywnego zabezpieczenia wymagań

kredytowych przedsiębiorstw. Powodem tychże działań była chęć wprowadzenia ułatwień dla eksporterów, tak aby mogli bez przeszkód realizować zaplanowane projekty inwestycyjne.

W odpowiedzi na globalny kryzys finansowy rząd Szwecji stanął przed zadaniem odbudowy zaufania do systemu finansowego oraz wyznaczył sobie cel zmniejszenia bezrobocia poprzez stymulowanie popytu na siłę roboczą. W kwestii wsparcia zatrudnienia uznano, że redukcja podatków dla małych oraz średnio zarabiających, ułatwienie dostępu do rynku pracy, zmniejszenie kosztów zatrudnienia oraz zwiększenie możliwości kształcenia się w dłuższym okresie przyniosą skutek w postaci przyrostu popytu na pracę. Rząd zdecydował również o zwiększeniu wydatków na infrastrukturę, w szczególności na remonty i przebudowę dróg i kolei. W krótkim czasie miało się to przyczynić do zwiększenia miejsc pracy w sektorze budowlanym.

Warto podkreślić, że kryzys finansowy w Szwecji dotknął w szczególności branżę samochodową, co spowodowało, że rząd szwedzki podjął decyzję o wprowadzeniu wyjątkowych działań antykryzysowych dla tego sektora. Z zakresu wsparcia przemysłu samochodowego rząd szwedzki zdecydował o przeznaczeniu 28 mld SEK na pomoc dla tego sektora. 20 mld SEK zostało przeznaczone na gwarancje kredytowe dla przemysłu samochodowego (głównie gwarancje dla kredytów z Europejskiego Banku Inwestycyjnego związane z przestawieniem produkcji na samochody z napędem hybrydowym bądź elektrycznym). Poza tym 3 mld SEK przeznaczono na pakiet badawczo-rozwojowy. Rząd zdecydował również o przeznaczeniu 5 mld SEK na kredyty dla przedsiębiorstw samochodowych znajdujących się w ciężkiej sytuacji finansowej.

Ponadto jednym z głównych priorytetów rządu szwedzkiego w walce ze skutkami kryzysu gospodarczego było przestrzeganie dyscypliny finansów publicznych, co zaowocowało tym, że w II półroczu 2010 r. Szwecja była jednym z zaledwie trzech państw Unii Europejskiej, wobec których nie została wszczęta *Procedura Nadmiernego Deficytu*. Dług publiczny Szwecji w latach 2007-2009 wzrósł w relacji do PKB o 1,9 pkt. proc. Oczekuje się jednak, że wraz z przywróceniem równowagi budżetowej przyrost długu w okresie 3-5 lat zostanie zredukowany do przed kryzysowego poziomu. Ogółem w 2009 r. na działania antykryzysowe w ramach *EERP* rząd przeznaczył środki o równowartości 1,7% PKB, rok później o 1 pkt. proc. więcej. Ponad 70% tychże wydatków przeznaczonych zostało - zgodnie z postawionym sobie przez szwedzkie władze celem - na wsparcie działań stymulujących popyt na pracę.

Węgry

Recesja, której doświadczyła w 2009 r. węgierska gospodarka była efektem nałożenia się na siebie dwóch czynników, które już we wcześniejszych latach powodowały narastanie nierównowag w gospodarce. Pierwszym z nich był zbyt niski stopień nadzoru nad działalnością instytucji finansowych, które w przedkryzysowym okresie rozwinęły akcję kredytową na skalę nie przystającą do potencjalnych możliwości gospodarki. Z drugiej strony zbyt wysoka relacja wartości eksportu do PKB (77%), uzależniła krajową produkcję od koniunktury wśród największych partnerów handlowych Węgier.

Odzwierciedleniem nasilenia się oddziaływania czynników, które leżały u podstaw niskiego poziomu aktywności gospodarczej w kraju (0,8% wzrost gospodarczy w latach 2007 i 2008) w związku z szybkim rozprzestrzenianiem się negatywnych skutków kryzysu finansowego był spadek PKB widoczny już na przełomie 2008 i 2009 r. (w IV kw. 2008 zmiana PKB wyniosła -2,2%, a w I kw. 2009 -6,4% r/r). Tendencja ta, wraz z pojawieniem się zagrożenia dla utrzymania płynności finansowej kraju, pogłębiała się w kolejnych kwartałach, składając się na 6,7% spadek PKB w całym 2009 r. Dzięki głębszemu spadkowi importu w stosunku do eksportu, pozytywny wkład we wzrost miał eksport netto. Jednakże składnik ten nie był w stanie skompensować ujemnego wkładu popytu krajowego.

Oczekuje się, że wraz z poprawą sytuacji na rynku bankowym, przy rosnącym popycie zewnętrznym w 2010 r. węgierska gospodarka osiągnie 1,1% wzrost PKB. W roku kolejnym, przy stopniowo malejącym bezrobociu i odbudowie inwestycji zmiana PKB zbliży się do poziomu 3%. Należy tu jednak podkreślić, że przedstawione prognozy obarczone są wysokim poziomem ryzyka. Wiąże się ono z decyzjami węgierskiego rządu³⁶, które w bardzo krótkim okresie wymuszają dostosowanie się do nowych warunków podmioty, których owe decyzje dotyczą.

Tab. 22. Węgry - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	0,8	0,8	-6,7	1,1	2,8
Konsumpcja prywatna	0,2	0,4	-7,8	-3,2	2,8
Konsumpcja publiczna	-7,3	1,0	-0,2	-0,9	-0,1
Nakłady brutto na środki trwałe	1,7	2,9	-8,0	-1,9	4,3
Stopa bezrobocia	7,4	7,8	10,0	11,1	11,0
Inflacja (HICP)	7,9	6,0	4,0	4,7	3,9
Eksport	16,2	5,7	-9,6	13,5	9,0
Import	13,3	5,8	-14,6	11,5	9,5
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-5,0	-3,7	-4,4	-3,8	-4,7
Dług sektora <i>general government</i>*	66,1	72,3	78,4	78,5	80,1

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

³⁶ W listopadzie 2010 r. węgierskie władze zdecydowały o zaniechaniu kontynuowania reformy emerytalnej opierającej cały system emerytalny o filar publiczny i kapitałowy. Obywatele mają do końca 2010 r. czas na zdecydowanie czy ich emerytura będzie trafiała w całości do OFE czy do funduszu publicznego. Ponadto zdecydowano się także o objęciu w 2010 i 2011 r. podatkiem instytucji finansowych działających na terytorium Węgier.

Działania antykryzysowe rządów węgierskich w latach 2008-2010, w związku z bardzo dynamicznym rozwojem negatywnych tendencji gospodarczych w czasie ich wdrażania, miały różnorodny charakter.

W początkowej fazie kryzysu, charakteryzującej się silnym spadkiem popytu konsumpcyjnego, przy zyskującej na znaczeniu barierze popytu zewnętrznego, wprowadzane w życie programy antykryzysowe opierały się w głównej mierze o silne bodźce stymulacji fiskalnej oraz monetarnej. Podstawowym celem działań rządu w tej fazie kryzysu było utrzymanie pożądanego poziomu płynności finansowej krajowych banków, którym mocno zaszkodziła gorączkowa 'ucieczka' zagranicznego kapitału. To z kolei zagroziło stabilności całego systemu bankowego, pozbawiając jednocześnie przedsiębiorstwa oraz gospodarstwa domowe dostępu do pieniądza kredytowego. Odpowiedzią rządu na tak kształtującą się rzeczywistość ekonomiczną było objęcie krajowego sektora finansowego systemem gwarancji i poręczeń kredytowych.

Sytuacja zmieniła się wraz z pierwszymi oznakami nasilenia się ryzyka utraty płynności węgierskiego systemu finansów publicznych. Zbyt duża swoboda w obciążaniu wydatkowej strony budżetu państwa doprowadziła do rozluźnienia dyscypliny budżetowej, a przy bardzo niekorzystnych warunkach pozyskiwania środków na międzynarodowym rynku długu, zagroziła stabilności finansów państwa.

Rezultatem tak kształtującej się sytuacji gospodarczej w kraju, było podjęcie natychmiastowych działań bazujących głównie na instrumentach typowych dla restrykcji fiskalnej. W połowie 2009 r. wprowadzono podwyżkę podstawowej stawki podatku VAT z 20% do 25%. Ponadto od początku 2010 r. wprowadzono inne liczne zmiany, m.in. w sposobie naliczania PIT i CIT, które generalnie skutkowały zwiększeniem obciążeń podatkowych zarówno po stronie gospodarstw domowych jak i przedsiębiorstw. Celem tychże działań było zwiększenie strony dochodowej budżetu państwa.

Dodatkowym źródłem pozyskania środków na rzecz osiągnięcia pożądanego stopnia wypłacalności węgierskiego budżetu, była również pożyczka udzielona przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Unię Europejską oraz Bank Światowy o wartości 20 mld euro. W zamian rząd węgierski zobowiązał się do wypełniania szeregu wymogów stawianych przez fundusz. Wśród nich jest m.in. konieczność wejścia na ścieżkę ograniczenia deficytu sektora finansów publicznych. 5 czerwca 2004 r. Węgry zostały objęte *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

Obciążenie budżetu państwa wydatkami skoncentrowanymi na pobudzenie gospodarki w 2009 i 2010 roku wyniosło odpowiednio 0,5% PKB oraz 2,1% PKB. Środki, które przeznaczone zostały niemalże w całości na wsparcie rynku pracy, przyjęły głównie formę odciążenia przedsiębiorstw z kosztów utrzymywania pracowników czasie dekonunktury. Działania te prowadzone były w ramach *EERP*.

Wielka Brytania

Słabe wyniki brytyjskiej gospodarki w okresie globalnego kryzysu finansowego spowodowane były w znacznym stopniu ograniczeniem akcji kredytowej w kraju, które dotknęło przede wszystkim w niewystarczający sposób zabezpieczone finansowo przedsiębiorstwa. Pozbawione dostępu do kredytu, zrezygnowały one nie tylko z realizacji projektów inwestycyjnych, ale również zmuszone zostały do redukcji zatrudnienia. Dodatkowo brak zamówień, będący efektem spadku popytu zewnętrznego oraz konsumpcji prywatnej, przełożył się na systematyczne obniżanie stanu zapasów, którego negatywne efekty odczuła cała gospodarka.

Gospodarka Wielkiej Brytanii, która na ścieżkę ujemnej dynamiki PKB w skali rocznej weszła już w I kw. 2008 pozostawała w tym negatywnym trendzie aż do II kw. 2010 r., kiedy to zanotowano wzrost gospodarczy (1,7% r/r). O ile główną determinantą recesji w roku 2008 był drastyczny spadek zapasów gromadzonych przez przedsiębiorstwa, to w roku 2009 PKB zaobserwowano negatywny wkład ze strony całego popytu wewnętrznego. W całym okresie recesji jedynym składnikiem generującym przyrost wartości po stronie wzrostu gospodarczego był eksport netto.

Prognozowany według Komisji Europejskiej przyrost PKB w roku 2010 wyniesie 1,8%, a rok później 2,2%. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że przewidywania co do tempa zmian w brytyjskiej gospodarce obarczone są znacznym ryzykiem w związku z planami zacieśnienia polityki fiskalnej państwa. Ocena zachowania podmiotów gospodarczych jak i kierunku efektów mnożnikowych tychże zmian możliwa będzie dopiero w późniejszym etapie wdrażania programów.

Tab. 23. Wlk. Brytania - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	2,7	-0,1	-5,0	1,8	2,2
Konsumpcja prywatna	2,2	0,4	-3,3	1,1	1,6
Konsumpcja publiczna	1,3	1,6	1,0	2,3	-0,8
Nakłady brutto na środki trwałe	7,8	-5,0	-15,1	2,8	3,5
Stopa bezrobocia	5,3	5,6	7,6	7,8	7,9
Inflacja (HICP)	2,3	3,6	2,2	3,2	2,6
Eksport	-2,6	1,0	-11,1	5,5	8,3
Import	-0,8	-1,2	-12,3	8,6	5,7
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-2,7	-5,0	-11,4	-10,5	-8,6
Dług sektora <i>general government</i>*	44,5	52,1	68,2	77,8	83,5

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

W związku z odrzuceniem możliwości stymulacji gospodarki za pomocą obniżek stóp procentowych, jako nieefektywnego przy bieżącej awersji do ryzyka na rynku międzybankowym, brytyjski program walki z kryzysem miał charakter bardzo silnego impulsu fiskalnego. Szeroko zakrojone działania opierające się na transferze środków publicznych do gospodarki miały przyczynić się do utrzymania aktywności podmiotów gospodarczych kosztem przyrostu zadłużenia publicznego (wzrost deficytu sektora *general government* z 2,7% PKB w 2007 r. do 11,4% w roku 2009).

Podstawowym narzędziem władz Wielkiej Brytanii w kreowaniu wartości dodanej w gospodarce miało być przyspieszenie o rok wydatkowania środków publicznych o wartości 2,9 mld GBP. Fundusze te miały zostać przeznaczone na drogowe i kolejowe projekty infrastrukturalne (700 mln GBP), remonty i budowę domów (775 mln GBP), szkolnictwo (800 mln funtów), na dalszą edukację i szkolnictwo wyższe (442 mln GBP) oraz 100 mln GBP na ochronę zdrowia. Wydatki te miały za zadanie podtrzymanie popytu wewnętrznego.

W celu poprawy sytuacji finansowej przedsiębiorstw władze zaproponowały im udział w jednym z dwóch programów wsparcia. Pierwszy z nich *Program Wsparcia Finansów Przedsiębiorstw (Business Payment Support Scheme)* obejmował swoim działaniem firmy borykające się z przejściowymi problemami finansowymi (mogły z opóźnieniem regulować swoje zobowiązania podatkowe). Drugi, *Program Finansowania Małych Przedsiębiorstw (Small Business Finance Scheme)* zakładał stworzenie nowego, czasowego programu gwarancji rządowych o wartości 1 mld GBP, którego celem było zwiększenie akcji kredytowej na potrzeby inwestycyjne.

Ponadto, w kierunku utrzymania równowagi wewnętrznego systemu finansowego, rząd zdecydował o wsparciu krajowych banków, które zagrożone były utratą płynności. Koszt tego działania szacuje się na kwotę 149 mld GBP. Objęte nim zostały w formie pożyczek banki *Northern Rock* (99 mld GBP) oraz *Bradford & Bingley* (50 mld GBP). Zdecydowano się również na pokrycie gwarancjami rządowymi depozytów bankowych do kwoty 50 tys. GBP. Dodatkowo *Bank of England*, w formie wykupu papierów wartościowych banków oraz samych przedsiębiorstw, zwiększył płynność rynku kwotą 235 mld GBP³⁷.

Silna ekspansja fiskalna jaka została zastosowana w celu pobudzenia brytyjskiej gospodarki przyniosła oczekiwane rezultaty w postaci ponownego wejścia na ścieżkę wzrostu, nadwyrężyła jednak kondycję finansów publicznych. Należy pamiętać, że od 8 lipca 2009 r. Wielka Brytania pozostaje objęta *Procedurą Nadmiernego Deficytu*. W rezultacie podjęto decyzję o wprowadzeniu planu radykalnych oszczędności budżetowych. Ich celem miało być zrównoważenie finansów państwa przy bardziej sprawiedliwej konstrukcji systemu redystrybucji dochodu narodowego.

Pierwszy etap oszczędności, ogłoszony w maju 2010 r., opiewał na kwotę 6,2 mld GBP i obejmował przede wszystkim funkcjonowanie instytucji publicznych. Natomiast główny plan oszczędności - *UK Emergency Budget 2010* - obejmował oszczędności w wysokości 32 mld GBP rocznie³⁸, pozyskanych w drodze redukcji wydatków publicznych. Jego kontynuację stanowi przedstawiony w październiku 2010 r. *Spending Review*, zakładający plan ograniczenia wydatków większości resortów średnio o ok. 25% i redukcję zatrudnienia w administracji. Planuje się także do 2020 r. podniesienie wielu emerytalnego do 66 roku życia. Zgodnie z założeniami rządu obecny deficyt strukturalny ma zostać wyeliminowany do roku finansowego 2014/2015, a w 2015/2016 powinna wystąpić jego nadwyżka w wysokości 0,8% PKB.

³⁷ *The State of Public Finances – Outlook and Medium-Term Policies After 2008 Crisis*, IMF, March 2009.

³⁸ Dodatkowo 8 mld GBP rocznie pochodzić ma ze wzrostu podatków netto, tj. z wzrostu głównej stawki VAT, która ma wzrosnąć do 20% (od stycznia 2011 r.), wzrostu stawki ubezpieczenia (*Insurance Premium Tax*), wprowadzenia od stycznia 2011 r. opłaty bankowej (*bank levy* - przychód z tego tytułu wyniesie 2 mld GBP rocznie) oraz wzrostu podatku od dochodów kapitałowych z 18% do 28% (dla PIT przekraczających ponad 150 tys. GBP).

Włochy

Niska produktywność włoskiej gospodarki zaważyła na kondycji gospodarki w średnim okresie³⁹, a dodatkowo przyczyniła się do pogłębienia negatywnego wpływu globalnego kryzysu finansowego. W latach 2008-2009 włoska gospodarka znajdowała się w fazie recesji.

W 2010 r. doszło do nieznacznej poprawy wyników. W kolejnych kwartałach notowano wzrost PKB. Zgodnie z prognozą w całym roku wzrost gospodarczy ma wynieść 1,1%. Głównym motorem wzrostu, mimo utrzymującego się bezrobocia, będzie popyt wewnętrzny, który odradza się wraz z poprawą sytuacji przedsiębiorstw. Z kolei słaba pozycja konkurencyjna włoskich przedsiębiorstw ograniczająca możliwości eksportowe oraz planowana konsolidacja finansów publicznych redukująca transfery do gospodarstw domowych stanowią ryzyka dla przedstawionej prognozy.

Tab. 24. Włochy - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	1,5	-1,3	-5,0	1,1	1,1
Konsumpcja prywatna	1,1	-0,8	-1,7	0,4	0,9
Konsumpcja publiczna	0,9	0,8	0,6	-0,4	0,0
Nakłady brutto na środki trwałe	1,7	-4,0	-12,1	2,4	1,6
Stopa bezrobocia	6,1	6,7	7,8	8,4	8,3
Inflacja (HICP)	2,0	3,5	0,8	1,6	1,8
Eksport	4,6	-3,9	-19,1	7,9	5,6
Import	3,8	-4,3	-14,5	6,8	4,3
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-1,5	-2,7	-5,3	-5,0	-4,3
Dług sektora <i>general government</i>*	103,6	106,3	116,0	118,9	120,0

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Polityka gospodarcza rządu w czasie globalnego spowolnienia gospodarczego w dużej mierze determinowana była sytuacją finansów publicznych Włoch. Kraj od lat zmagają się z długiem publicznym o wartości znacznie przekraczającej 100% PKB, a ambitne plany jego redukcji i doprowadzenia do równowagi budżetowej w 2011 r. okazały się nierealne. Warto jednak zwrócić uwagę, że dotychczasowe pakiety pomocowe były finansowane głównie z przesunięć pomiędzy poszczególnymi kategoriami wydatków i realizowanych oszczędności, co zapobiegło lawinowemu wzrostowi zadłużenia państwa.

Narzędzia, które zastosował rząd (m.in. możliwość dokapitalizowania banków, gwarancje dla depozytów bankowych, obligacje Tremontiego, obserwatorzy kredytowi, fundusze gwarancyjne dla MŚP, moratorium na spłatę części kapitałowej rat kredytowych i leasingowych) uspokoiły rynek finansowy i przyczyniły się do wznowienia dopływu kapitału dla firm. Największe włoskie banki, choć nie dokonały w tym roku żadnych spektakularnych inwestycji, planują dalszy rozwój na rynkach zagranicznych (np. *UniCredit*

³⁹ W okresie 1997-2007 średni roczny wzrost PKB włoskiej gospodarki był najniższy w całej Unii Europejskiej i wyniósł 1,5%.

podtrzymał priorytetowe znaczenie regionu Europy Środkowo-Wschodniej w swojej polityce inwestycyjnej).

Częściowo zostały wprowadzone w życie działania zwiększające siłę nabywczą obywateli, ale większość zapowiadanych działań nie przybrało dotychczas żadnych konkretnych kształtów. W zamian za państwowe środki włoskie władze oczekiwały zobowiązania banków m.in. do utrzymania akcji kredytowej wobec sektora MŚP na określonym poziomie oraz czasowego zawieszania spłaty należności hipotecznych na wniosek kredytobiorcy. Jednakże nie wszystkie instytucje finansowe w kraju skłonne były przystać na te warunki.

Rząd pod naciskami Zrzeszenia Przedsiębiorców Włoskich zdecydował się na przedłużenie okresu moratorium na spłatę zobowiązań sektora MŚP wobec sektora bankowego, utrzymał preferencyjne opodatkowanie składników wynagrodzeń związanych z wydajnością pracy dla pracowników z najniższymi uposażeniami, zapowiedział zwolnienia podatkowe dla nowo powstających przedsiębiorstw w południowych regionach kraju oraz ułatwienia przy otwieraniu działalności gospodarczej.

Według szacunków program zachęt dla nabywców nowych pojazdów ekologicznych kosztował włoskich podatników ponad 500 mln euro (różnica pomiędzy wypłaconą kwotą 2,3 mld euro a 1,7 mld euro VAT zainkasowanego z tytułu sprzedaży pojazdów). W ramach tego programu sprzedano ok. 436 tys. samochodów. Podjęto także próby wsparcia sektora budowlanego i turystyki, lecz żadna inna branża nie dostała tak silnego wsparcia jak sektor samochodowy.

Nie zrealizowano zapowiadanej reformy włoskiego Instytutu Handlu Zagranicznego, jakkolwiek trwają nadal dyskusje nad przyszłym kształtem i rolą tej instytucji w systemie włoskiej promocji.

Trwająca do końca kwietnia 2010 r. amnestia podatkowa zakończyła się znaczącym sukcesem. Według szacunków włoskiego banku centralnego podatnicy ujawnili majątek w łącznej wysokości 97 mld euro, z czego 40 mld euro fizycznie powróciło do kraju. W końcu kwietnia 2009 r. przyjęto ramowy plan zmian legislacyjnych prowadzących do pełnego federalizmu fiskalnego w obszarze zadań podstawowych jst⁴⁰. Po raz pierwszy władzom udało się wyjść poza fazę koncepcyjną proponowanych zmian.

Koszty antykryzysowych działań rządu Włoch, w ramach EERP, szacuje się na 0,8% PKB w 2009 i 2010 r. Bardzo niepokojącym jest znaczny przyrost długu publicznego kraju, który według prognoz KE w 2011 r. przekroczy wartość 120% w relacji do PKB. Jest to najwyższe spośród wszystkich państw UE zadłużenie w wielkościach względnych. 2 grudnia 2009 r. Włochy zostały objęte *Procedurą Nadmiernego Deficytu*.

⁴⁰ Niezbędne zmiany legislacyjne zostaną wprowadzone do końca 2011 r.

II. Państwa kandydujące do Unii Europejskiej

Chorwacja

Duży napływ kapitału do szybko rozwijającej się chorwackiej gospodarki oraz związana z tym luźna polityka kredytowa banków komercyjnych wpłynęły na ukształtowanie się wśród gospodarstw domowych pozytywnych oczekiwań co do przyszłości, a co za tym idzie przełożyła się na ich wysoki poziom konsumpcji. Awersja do ryzyka, która towarzyszyła przez cały okres trwania kryzysu poczynaniom inwestorów zredukowała tempo narastania akcji kredytowej pozbawiając konsumentów dostępu do zewnętrznego finansowania. To, wraz z ograniczeniem popytu na pracę (wzrost bezrobocia) zmniejszyło poziom spożycia prywatnego osłabiając jednocześnie aktywność w gospodarce.

Chorwacka gospodarka bardzo mocno odczuła negatywne skutki globalnego spowolnienia gospodarczego wywołanego kryzysem finansowym. Spadek PKB w 2009 r., (o 5,8%) zdeterminowany został głównie obniżeniem popytu wewnętrznego.

Negatywne tendencje gospodarcze utrzymywały się w Chorwacji również w 2010 roku. Ujemna dynamika PKB w pierwszych dwóch kwartałach (w I i II kw. 2010 r. spadki PKB po -2,3% r/r w każdym) i bieżące indykatory gospodarki sugerują utrzymanie ujemnego wyniku w całym roku. Zgodnie z prognozami KE ożywienie gospodarcze nadejdzie w 2011 r., wraz z poprawą sytuacji na rynku pracy i będącym tego konsekwencją - wyższym poziomem spożycia prywatnego. Dodatkowym elementem wspierającym wzrost gospodarczy będzie odbudowa zaufania wśród inwestorów, którzy stopniowo przywracać będą zachwianą równowagę popytu inwestycyjnego.

Tab. 25. Chorwacja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	5,5	2,4	-5,8	-1,8	1,5
Konsumpcja prywatna	6,2	0,8	-8,5	-2,5	1,3
Konsumpcja publiczna	3,4	1,9	0,2	-0,9	0,8
Nakłady brutto na środki trwałe	6,5	8,2	-11,8	-12,0	2,0
Stopa bezrobocia	9,6	8,4	9,1	12,5	12,3
Inflacja (HICP)	2,7	5,8	2,2	1,1	1,8
Eksport	4,3	1,7	-16,2	5,1	3,8
Import	6,5	3,6	-20,7	-3,7	4,0
Deficyt sektora general government*	-2,5	-1,4	-4,1	-5,7	-6,1
Dług sektora general government*	32,9	28,9	35,3	40,9	45,9

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Jednym z podstawowych celów programu uzdrowienia gospodarki, jaki postawiły sobie chorwackie władze w polityce gospodarczej kraju w okresie globalnego spowolnienia rozwoju, była poprawa klimatu inwestycyjnego. Narzędziem, które w dużym stopniu miało ułatwić osiągnięcie priorytetowego celu miała być szeroko zakrojona promocja chorwackiej gospodarki. Wśród szczegółowych przedsięwzięć wymieniono ponadto m.in. wspieranie projektów inwestycyjnych z naciskiem na energetykę (ochronę środowiska – 'zielone technologie'), kształcenie, ochronę zdrowia, rolnictwo, i nawadnianie oraz infrastrukturę (koleje, porty morskie i lotnicze, zaopatrzenie w wodę). Część z nich miała być finansowana

w pierwszym rządzie przez kapitał prywatny i środki europejskie, a w mniejszym stopniu przez budżet państwa.

Zaplanowano również wzmocnienie *Chorwackiego Banku Odbudowy i Rozwoju (HBOR)*, poprzez zapewnienie uzyskane od międzynarodowych instytucji finansowych (*EBOiR i BŚ*), że udzieli *HBOR* kredytów na korzystnych warunkach. Przewidziano też odpowiednie zmiany w regulacjach prawnych dotyczących wydawania zgód dotyczących warunków zabudowy oraz powołanie specjalnego urzędu ds. koordynacji, przyspieszenia i nadzoru nad wydawaniem zezwoleń na wszystkie znacznie większe inwestycje, z ministrem na czele. Wsparciu bezpośrednich inwestycji zagranicznych miało służyć skrócenie terminu wydawania zezwoleń dla inwestorów do 45 dni, a przy nakładach inwestycyjnych o wartości ponad 10 mln euro do 10 dni.

W ramach pakietu antykryzysowego w 2009 r. przewidziano ograniczenie parafiskalnych obciążeń dla gospodarki, w tym, zmniejszenie obowiązkowych składek członkowskich w Chorwackiej Izbie Gospodarczej i innych opłat wprowadzanych przez terenowe organy samorządowe. Kolejnym środkiem ukierunkowanym na poprawę sytuacji gospodarczej kraju było także skrócenie terminu płatności przez przedsiębiorstwa z sektora publicznego do 60 dni i powiązanie płac kierownictwa tych przedsiębiorstw z osiąganymi rezultatami. Dodatkowo w celu ograniczenia kosztów tychże przedsiębiorstw, zdecydowano się na redukcję płac ich kierownictwa. 10% obniżką zarobków objęto parlamentarzystów oraz sędziów, a 6% członków korpusu służby cywilnej oraz pozostałych pracowników administracji publicznej.

Ze względu na duże znaczenie dla całej gospodarki sektor turystyczny miał zostać objęty specjalnym pakietem wsparcia. W tym zakresie Ministerstwo Turystyki zostało zobowiązane do przedstawienia planu przedsięwzięć i zachęt do korzystania z usług turystycznych, obejmującego podejmowanie działań marketingowych i promocyjnych na rynkach zagranicznych m.in. Europy Środkowej i na rynku krajowym.

Redukująca w ostatnim dziesięcioleciu zadłużenie sektora *general government* Chorwacja w związku z koniecznością pokrycia wydatków związanych z działaniami antykryzysowymi, w okresie 2008-2010 powróciła do poziomu notowanego w roku 2000. W związku z realizacją szeregu programów dostosowujących gospodarkę do wymogów Unii Europejskiej oczekuje się przywrócenia równowagi budżetowej w średnim okresie.

Turcja

Kryzys gospodarczy, którego pierwsze symptomy widoczne były w tureckiej gospodarce już w 2008 r. uderzył w silnie uzależnioną od eksportu Turcję głównie poprzez sferę handlową i finansową. Gwałtownie załamał się światowy popyt na wyroby branży motoryzacyjnej i sprzęt AGD, tj. w branżach, w których Turcja zbudowała uprzednio solidną bazę produkcyjną na potrzeby rynku europejskiego.

Mimo pozytywnych nastrojów panujących w gospodarce opartych o bardzo dobre wyniki aktywności przedsiębiorstw⁴¹, już pierwszy kwartał 2009 r. nakreślił bardzo negatywny kierunek rozwoju wydarzeń (14,5% spadek PKB w skali roku). W 2009 r. turecka gospodarka doświadczyła głębokiej recesji, wg ostatecznych danych generując spadek PKB o 4,7%.

Mimo znaczącego spadku PKB w 2009 r. oczekuje się, że już w kolejnym roku turecka gospodarka odnotuje bardzo wyraźne przyspieszenie. Dzięki przeprowadzonej po kryzysie 2001 r. restrukturyzacji sektora bankowego, która zapewniła jego dekapitalizowanie i niską wrażliwość na zawirowania kursów wymiany walut oraz płynność spłaty kredytów, a także podjętym działaniom antykryzysowym wzrost PKB w I połowie 2010 r. wyniósł 11% r/r. Źródłem wzrostu w całym roku będzie odradzająca się po gwałtownym spadku zatrudnienia konsumpcja prywatna, która wspierana przyrostem akcji kredytowej i odbudową inwestycji, pozwoli osiągnąć wzrost gospodarczy w granicach 7,5%.

Tab. 26. Turcja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	4,7	0,7	-4,7	7,5	5,5
Konsumpcja prywatna	5,5	-0,3	-2,3	6,8	4,5
Konsumpcja publiczna	6,5	1,7	7,8	5,5	4,2
Nakłady brutto na środki trwałe	3,1	-6,2	-19,2	9,2	9,2
Stopa bezrobocia	10,3	11,0	14,0	12,2	11,7
Inflacja (HICP)	8,8	10,4	6,3	8,5	6,5
Eksport	7,3	2,7	-5,4	5,1	6,7
Import	10,7	-4,1	-14,4	14,4	6,3
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-1,0	-2,2	-6,7	-3,7	-2,8
Dług sektora <i>general government</i>*	39,4	39,5	45,4	42,8	42,1

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

Działania antykryzysowe rządu skupiły się na stabilizacji finansów publicznych oraz pobudzaniu sektorów odpowiedzialnych za generowanie najwyższych udziałów w strukturze PKB. Dużą część aktywności rządu skoncentrowano na odbudowie eksportu, który w 2009 r. zanotował spadek o ok. 5,4% r/r (w szczególności w odniesieniu do branży budowlanej, motoryzacyjnej, sprzętu AGD i elektroniki), pobudzeniu napływu BIZ i inwestycji krajowych sektora prywatnego oraz przeciwdziałaniu wzrostowi inflacji.

⁴¹ Sektory budowlany i przemysłowy rozwijały się w Turcji w przedkryzysowym okresie 2006-2007 średnio w tempie odpowiednio 11,9% oraz 7,3% rocznie .

W celu pobudzenia koniunktury na rynku wewnętrznym poprzez wzrost konsumpcji prywatnej, w 2009 r. rząd wprowadził obowiązujące do końca września 2009 r. zachęty w postaci obniżenia podatku od konsumpcji prywatnej (ÖTV) od zakupu sprzętu elektronicznego, samochodów i urządzeń AGD, usług transportowych i komunikacyjnych oraz VAT w odniesieniu do sprzętu z grupy IT, zakupu nieruchomości, mebli, elektroniki i urządzeń biurowych dla MŚP. Obniżki te przyniosły 4% wzrost wolumenu zakupów. Szacunkowy koszt tej operacji dla rządu wyniósł ponad 4 mld TL.

Zrealizowany w okresie od listopada 2008 r. do końca 2009 r. przez rząd program abolicji majątkowej doprowadził do ujawnienia majątku w wysokości ogółem 47,3 mld TL, który w efekcie został ponownie wprowadzony do krajowego obiegu gospodarczego.

Globalny kryzys doprowadził do załamania napływu BIZ (w 2009 r. 7,6 mld USD wobec 22 mld USD w 2007 r.). Działania rządu w celu nakłonienia inwestorów zagranicznych do powrotu na rynek turecki obejmowały: atrakcyjny program prywatyzacji (m.in. energetyka, w tym OZE, sieci dystrybucji nośników energii, porty morskie, cukrownie, rafinerie), tradycyjne zachęty inwestycyjne, poprawę warunków biznesowych poprzez dostosowanie ram regulacyjnych do standardów światowych (m.in. nowelizacja ustawy o zamówieniach publicznych). Efekty tych działań są nadal dalekie od oczekiwań: napływ BIZ do Turcji w I poł. 2010 r. wyniósł zaledwie 3,2 mld USD. Skumulowany napływ zagranicznego kapitału do Turcji osiągnął na koniec czerwca 2010 r. poziom 138,2 mld USD.

Załamanie się popytu w UE wymusiło na tureckich przedsiębiorstwach zwrot w kierunku współpracy regionalnej i dywersyfikację rynków przeznaczenia tureckiego eksportu. Spadek możliwości eksportowych do krajów UE tureccy przedsiębiorcy kompensowali ekspansją na inne rynki, przy silnym wsparciu rządu, banków i organizacji pozarządowych. Ministerstwo Handlu Zagranicznego zidentyfikowało 11 krajów istotnych z punktu widzenia interesu gospodarczego Turcji - opracowano dla nich zindywidualizowane strategie intensyfikacji wymiany handlowej. Podczas gdy w całym 2009 r. turecki eksport odnotował spadek rzędu 30% (wyrażony w lokalnej walucie), o średnio 10% wzrósł turecki eksport do krajów, z którymi Turcja podpisała umowy o wolnym handlu (FTA). W odniesieniu do 12 krajów, z którymi FTA weszły w życie (zawarto ogółem 26 umów), w latach 2000-2008 turecki eksport wzrósł niemalże pięciokrotnie. Dodatkowo nowa strategia państwowej agencji kredytów eksportowych *Turk Eximbank* przewiduje udzielenie w 2010 r. dziesięciokrotnie większej w stosunku do poprzedniego roku kwoty kredytów na wsparcie tureckiego eksportu (ogółem 1,45 mld USD, wobec 150 mln w 2009 r.). *Eximbank* zastąpi ponadto kredyty krótkoterminowe kredytami średnio- i długoterminowymi.

Niezwykle istotne dla łagodzenia negatywnych skutków kryzysu były również działania podejmowane przez Narodowy Bank Turcji, który starał się zredukować do minimum efekty zewnętrzne ograniczenia płynności na rynku finansowym. Już pod koniec 2008 r. bank centralny w ramach prowadzonej polityki monetarnej zmniejszył stopę rezerw obowiązkowych w walutach obcych z 11% do 9%. Podobnie postąpił w październiku 2009, kiedy to obniżka z 6% do 5% objęła rezerwy w walucie krajowej.

Turecka gospodarka, mimo znaczących wydatków skierowanych na pobudzenie aktywności w kraju zdołała utrzymać relatywnie niski przyrost zadłużenia publicznego. Element ten jest o tyle istotny, że kraj ten w 2001 r. podjął starania zmierzające od ograniczenia długu państwa i zredukował go z poziomu 104,4% w relacji do PKB do 39,4% PKB w roku 2007. Wartość działań antykryzysowych w latach 2009-2010 szacuje się w sumie na ok. 6,6% PKB.

III. Pozostałe kraje nie będące członkami Unii Europejskiej

Chiny

Pomimo bardzo silnego spadku popytu zagranicznego na chińskie towary w 2009 r. gospodarka zanotowała 9,1% wzrost PKB.

Po pierwszych trzech kwartałach 2010 r. wzrost gospodarczy chińskiej gospodarki wyniósł 10,6% r/r. Na skutek wyższego wzrostu importu w porównaniu z dynamiką eksportu, kontrybucja eksportu netto zmniejsza się na rzecz szybko rosnących konsumpcji (w pierwszych trzech kwartałach sprzedaż detaliczna realnie wzrosła o 18,3% r/r) oraz inwestycji (nakłady brutto na środki trwałe wzrosły realnie po 10 miesiącach 2010 r. o ok. 24% r/r).

Oczekuje się, że w całym 2010 r. Chiny osiągną wzrost gospodarczy na poziomie 10,5%. Tempo zmian PKB w roku kolejnym może nieco osłabnąć. Źródłem tego jest niepewność co do kształtowania się trendów inwestycyjnych, które z racji niezrównoważonej struktury chińskiej gospodarki, mają niezwykle istotny wpływ na tempo procesu kreowania wartości dodanej. Ponadto czynnikiem ryzyka są także niepewne prognozy dotyczące rozwoju największego rynku zbytu chińskiej produkcji tj. gospodarki amerykańskiej.

Tab. 27. Chiny - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	13,0	9,0	9,1	10,5	9,2
Konsumpcja prywatna	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>
Konsumpcja publiczna	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>
Nakłady brutto na środki trwałe	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>
Stopa bezrobocia	4,0	4,2	4,3	4,4	4,2
Inflacja**	4,8	5,9	-0,7	3,3	3,3
Eksport	36,9	11,9	-22,7	22,0	11,7
Import	11,2	6,3	-18,4	25,5	11,7
Deficyt sektora <i>general government</i>*	0,6	-0,4	-2,3	-1,0	0,0
Dług sektora <i>general government</i>*	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

** Mierzona wg krajowej metodologii

Wraz z pojawieniem się pierwszych sygnałów o postępującej fali negatywnych skutków kryzysu gospodarczego chińska gospodarka znajdowała się w fazie wysokiej koniunktury. Niskie koszty pracy pozwalały krajowym przedsiębiorcom osiągnąć bardzo silną cenową pozycję konkurencyjną.

Chiński plan antykryzysowy, obejmujący swoją perspektywą lata 2008-2010, który miał za zadanie zwiększyć siłę nabywczą gospodarstw domowych, szacuje się na kwotę ok. 586 mld USD. Pakiet ten obejmował podjęcie działań zarówno ograniczających obciążenia po stronie podatkowej, jak i zwiększających dostępność do pracy (publiczne inwestycje infrastrukturalne). Ponadto w 2009 r. wprowadzony został 9-letni plan obowiązkowej bezpłatnej edukacji, a także 3-letni program rozszerzający dostępność usług medycznych o tereny wiejskie.

Japonia

Silny spadek popytu zagranicznego na produkty wytwarzane przez krajowych producentów wraz z utrzymującymi się od 2007 r. w ujemnym trendzie nakładami inwestycyjnymi, zdecydowały o bardzo słabej kondycji japońskiej gospodarki w okresie całego kryzysu gospodarczego. Dodatkowym obciążeniem dla aktywności gospodarczej był spadek cen, który w całym 2009 r. wyniósł 1,4%.

W pierwszych trzech kwartałach 2010 r. japońska gospodarka odbudowała część utraconego wcześniej PKB rosnąc w średnim tempie 3,8% w skali roku. Dużym wkładem we wzrost wykazała się głównie konsumpcja gospodarstw domowych. Działo się tak za sprawą wprowadzenia w życie specjalnego programu ulg podatkowych przy zakupie samochodu oraz zwiększenia pomocy socjalnej. W ostatnim kwartale 2010 r., po wygaśnięciu pozytywnego wpływu tych czynników, kontrybucja konsumpcji indywidualnej we wzrost będzie z dużym prawdopodobieństwem ujemna.

Oczekuje się, że w całym 2010 r. PKB Japonii wzrośnie realnie o 3,5%, a w kolejnym o 1,3%. Dzięki spadkowi realnych kosztów pracy, łatwiejszej dostępności do kredytu oraz rosnącemu popytowi ze strony pozostałych krajów azjatyckich, źródłem wzrostu w kolejnych latach mogą być nakłady inwestycyjne, głównie te pochodzące z zagranicy. Ich rola w kształtowaniu tempa rozwoju gospodarczego może być w nadchodzących kwartałach zdecydowanie większa niż konsumpcji prywatnej.

Tab. 28. Japonia - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	2,4	-1,2	-5,2	3,5	1,3
Konsumpcja prywatna	1,6	-0,7	-1,0	2,3	1,0
Konsumpcja publiczna	1,5	0,3	1,5	1,4	0,8
Nakłady brutto na środki trwałe	-1,2	-2,6	-14,0	-0,2	2,6
Stopa bezrobocia	3,9	4,0	5,1	5,1	4,9
Inflacja **	0,0	1,4	-1,4	-0,9	-0,7
Eksport	8,4	1,6	-23,9	24,7	4,8
Import	1,6	1,2	-16,7	10,9	5,4
Deficyt sektora <i>general government</i>*	-2,4	-2,1	-6,3	-6,5	-6,4
Dług sektora <i>general government</i>*	187,7	194,7	188,9	192,3	195,9

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

** Mierzona wg krajowej metodologii

Łagodzenie skutków kryzysu władze Japonii rozpoczęły już w sierpniu 2008 roku, kiedy to ogłoszono wprowadzenie w życie pierwszego planu stymulującego gospodarkę o wartości 12 mld USD. Ponadto po stronie monetarnej Bank Japonii rozpoczął cykl obniżek podstawowych stóp procentowych ustalając początkowo ich wielkość na poziomie 0,1% w grudniu 2008 r. (spadek w okresie wrzesień-grudzień o 0,4 pkt. proc.), a następnie w przedziale 0,0%-0,1% w październiku 2010 r.

Z racji wciąż pogarszającego się stanu japońskiej gospodarki w październiku 2008 r. rząd ogłosił projekt kolejnego pakietu antykryzysowego, tym razem o wartości 20 mld USD. Podstawowym jego celem było wsparcie funduszu dla bezrobotnych, pracodawców w rejonach kraju najbardziej dotkniętych skutkami kryzysu oraz pracodawców oferujących stałe zatrudnienie, w przeciwieństwie do coraz bardziej popularnego zatrudnienia 'part-time'. W ramach pakietu przewidziano również tzw. nowe subwencje lokalne, z których finansowane miały być roboty publiczne w zakresie ochrony środowiska i w rolnictwie.

W grudniu 2008 roku premier Japonii przedstawił kolejny, już trzeci plan działań ukierunkowanych na stymulowanie gospodarki, który miał na celu przede wszystkim wsparcie krajowych instytucji sektora finansowego. Wraz z działaniami po stronie fiskalnej, również Bank Japonii w ramach monetarnych narzędzi regulacji podjął się poprawy płynności na rynku bankowym. Wartość wprowadzonego w życie we wrześniu 2009 r. planu krótkoterminowych pożyczek dla banków komercyjnych, przeznaczonych na zwiększenie akcji kredytowej skierowanej do przedsiębiorstw, wyniosła 1,4% PKB. Ponadto w czerwcu 2010 r. bank centralny kontynuował te działania inicjując w okresie kolejnych czterech miesięcy szereg krótko- oraz średnioterminowych schematów pożyczkowych dla banków komercyjnych.

Obecnie najpoważniejszym problemem z jakim musi zmierzyć się gospodarka japońska jest utrzymująca się deflacja. W horyzoncie prognozy, pomimo interwencji na rynku walutowym ukierunkowanej na zmniejszenie wartości jena⁴², spadek cen w ujęciu rocznym nadal będzie się utrzymywać. Poza tym niezbędna jest systematyczna konsolidacja finansów publicznych. Władze Japonii przewidują, że redukcja zadłużenia będzie możliwa dopiero po 2021 r. przy założeniu, że wcześniej przeprowadzone zostaną niezbędne reformy systemu wydatków i dochodów budżetowych.

⁴² 15 września 2010 r. po raz pierwszy od sześciu lat władze Japonii zdecydowały się na interwencję na rynku walutowym. Jej wartość szacuje się na kwotę 0,4% PKB.

Rosja

Recesja, której w 2009 r. doświadczyła rosyjska gospodarka była efektem nałożenia się na siebie dwóch negatywnych szoków, w postaci ograniczenia napływu kapitału do gospodarki oraz spadku cen surowców mineralnych na rynkach międzynarodowych. Oba te elementy złożyły się na głębokie dostosowanie do bieżącej sytuacji konsumpcji gospodarstw domowych oraz nakładów inwestycyjnych, które ujemnie wpływały na wskaźnik PKB.

Faza cyklu koniunkturalnego, w którym znajduje się obecnie Rosja prawdopodobnie charakteryzowała się będzie bardzo dynamicznym okresem ożywienia i powrotem na ścieżkę wzrostu (kształt V). Mimo bardzo ciężkich warunków atmosferycznych, które niekorzystnie wpłynęły na możliwości produkcyjne sektora rolnego, oczekuje się, że w całym 2010 r. zmiana PKB w relacji do poprzedniego roku wyniesie 3,5%. Źródłem wzrostu będzie odwrócenie zapoczątkowanych w czasie kryzysu negatywnych trendów dotyczących spadku cen surowców oraz redukcji napływu zagranicznego kapitału.

Tab. 29. Rosja - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	8,1	5,6	-7,9	3,5	3,8
Konsumpcja prywatna	13,8	10,7	-7,6	4,1	4,3
Konsumpcja publiczna	3,7	2,9	2,0	2,2	1,9
Nakłady brutto na środki trwałe	21,1	10,4	-15,7	5,9	4,3
Stopa bezrobocia	5,7	7,0	7,3	8,2	7,9
Inflacja*	9,0	14,1	11,7	7,5	6,5
Eksport	6,3	0,6	-4,7	5,1	4,9
Import	26,6	15,2	-30,4	11,6	7,7
Deficyt sektora <i>general government</i>*	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>
Dług sektora <i>general government</i>*	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	<i>b.d.</i>	11,3	11,1

Zródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

** Mierzona wg krajowej metodologii

Kryzys finansowy uzewnętrznił słabości rosyjskiej gospodarki. Jej ekspansja zewnętrzna jak i finansowany w dużej mierze zagranicznymi kredytami - zaciągany przez korporacje i banki rosyjskie (zakumulowały one ponad 90% zadłużenia zagranicznego) - popyt wewnętrzny, przełożyły się na wystąpienie na przełomie 2008 i 2009 roku w rosyjskiej gospodarce gwałtownego negatywnego szoku podażowego na rynku pieniężnym.

W kryzysowym 2009 roku pogłębiło się uzależnienie gospodarki od eksportu surowców. Tym samym Rosja stała się największym producentem na świecie ropy naftowej (wyprzedzając Arabię Saudyjską). Z drugiej strony w przemyśle gazowym odnotowano największe od lat załamanie wydobywania. Produkcja gazu ziemnego gwałtownie spadła, a Rosja straciła na rzecz USA pozycję światowego lidera produkcji, którą utrzymywała od 2002 r.

Rząd przeznaczył znaczne środki na dokapitalizowanie sektora bankowego, wsparcie przedsiębiorstw oraz rolnictwa. Podwyższano kapitał zakładowy spółek, udzielano pożyczek oraz gwarancji rządowych, rekompensowano część kosztów zaciąganych kredytów, udzielano

preferencji podatkowych. Wydzielono 295 najważniejszych dla rosyjskiej gospodarki przedsiębiorstw, które mogły liczyć na wsparcie państwa. Znaczne środki pieniężne zostały przeznaczone na pomoc dla tzw. monomiast.

Poza fiskalnym wsparciem sektora bankowego również Centralny Bank Rosji złagodził formę prowadzonej polityki monetarnej. Podstawowa stopa procentowa, która jeszcze w kwietniu 2009 r. znajdowała się na poziomie 13%, 1 lipca 2010 r. po czternastu obniżkach wynosiła 7,75%.

Jednym z kierunków działań antykrzysowych podjętych przez władze Rosji było zwiększenie ochrony taryfowej i pozataryfowej, które miały na celu wsparcie gospodarki wobec konkurencji zagranicznej. Do najczęściej stosowanych metod ochrony rynku należy wprowadzanie wysokich ceł importowych. Wśród instrumentów pozataryfowych wymogi posiadania odpowiednich certyfikatów i gwarancji dla produktów eksportowanych do Rosji (wprowadzane przez służby weterynaryjne i fitosanitarne). Działania protekcyjnościowe służące ochronie rynku krajowego odnotowano w wielu gałęziach gospodarki. Rząd podejmuje aktywne działania i zatwierdza rozwiązania mające na celu nakłonienie inwestorów zagranicznych do uruchamiania produkcji w Rosji.

Przedsięwzięciem mających na celu wsparcie rozwoju gospodarczego Rosji m.in. poprzez rozszerzenie rynku zbytu było utworzenie w 2010 r. Unii Celnej Białoruś – Rosja – Kazachstan. Od 1 stycznia 2010 r. zaczęła obowiązywać wspólna importowa taryfa celna, zbliżona do obowiązującej w Rosji (ok. 80% stawek rosyjskich pozostało bez zmian). Ocenia się, że w dłuższej perspektywie Rosja odniesie znaczne korzyści z Unii Celnej, zwłaszcza po utworzeniu wspólnej przestrzeni gospodarczej.

Ocenia się, że wartość transferów przekazanych w różnych formach wsparcia rosyjskiej gospodarce w samym tylko 2009 roku wyniosła ok. 110 mld euro tj. 9,1% PKB tego kraju.

USA

Załamaniem na rynku nieruchomości, będące efektem niedostatecznego nadzoru nad silnie rozrastającym się rynkiem kredytów hipotecznych, stanowiło główny impuls dla wystąpienia szeregu negatywnych tendencji redukujących pozytywne nastroje konsumentów. Bazująca na popycie wewnętrznym, w dużym stopniu kreowanym przez wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych, amerykańska gospodarka w okresie 2008-2009 musiała zmierzyć się z tym problemem.

Głównym źródłem ograniczeń po stronie popytu konsumpcyjnego był wzrost bezrobocia, którego stopa w okresie 2008-2009 zwiększyła się ponad dwukrotnie. Dodatkowo obawiające się o stan przyszłej koniunktury gospodarstwa domowe zwiększyły poziom swoich oszczędności⁴³ zmniejszając swój bezpośredni udział w tworzeniu wartości dodanej w gospodarce.

Recesja utrzymująca się w amerykańskiej gospodarce od III kw. 2008 r. r/r przełamana została w ostatnim kwartale roku 2009. Początkowo bardzo słaby wzrost gospodarczy (w IV kw. 2009 zmiana PKB wyniosła 0,9% w skali roku), z kwartału na kwartał przyspieszał osiągając w III kw. 2010 r. tempo 3,2% r/r. Oczekuje się, że w całym 2010 r. przyrost PKB wyniesie 2,7%. Dodatnią kontrybucją wykaże się popyt wewnętrzny, w tym głównie zmiana poziomu zapasów. Ujemnie na wzrost przełoży się natomiast eksport netto. W roku 2011 wg prognoz KE przy mniejszym udziale popytu krajowego i niższym poziomie obciążenia ze strony popytu zewnętrznego PKB wzrośnie o 2,1%

Tab. 30. USA - Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne (% zmiana w skali roku).

	2007	2008	2009	2010	2011
PKB	1,9	0,0	-2,7	2,7	2,1
Konsumpcja prywatna	2,4	-0,3	-1,2	1,6	1,6
Konsumpcja publiczna	1,4	2,9	1,9	1,2	1,2
Nakłady brutto na środki trwałe	-1,4	-5,1	-15,5	3,2	4,8
Stopa bezrobocia	4,6	5,8	9,3	9,6	9,4
Inflacja**	2,8	3,8	-0,4	1,6	1,1
Eksport	9,3	6,0	-9,5	11,8	8,4
Import	2,7	-2,6	-13,8	14,1	8,0
Deficyt sektora general government*	-2,8	-6,2	-11,2	-11,3	-8,9
Dług sektora general government*	62,4	71,5	84,7	92,2	98,4

Źródło: Eurostat (dla 2010 i 2011 prognoza)

*Dług oraz deficyt sektora g.g. wyrażony w relacji do PKB

** Mierzona wg krajowej metodologii

Pierwsze sygnały o problemach amerykańskiego sektora bankowego wynikających z niskiego odsetka spłacalności kredytów hipotecznych *subprime*, z punktu widzenia społeczności międzynarodowej rozpatrywane były głównie w kategoriach krótkotrwałego niedopasowania mechanizmów rynkowych. Po krótkim czasie okazało się, że skala problemu jest niezwykle duża, a efekt silnego powiązania globalnych rynków finansowych stał się źródłem transmisji

⁴³ Stopa oszczędności gospodarstw domowych, mierzona relacją ich oszczędności do dyspozycyjnej części dochodów, w latach 2008-2009 wzrosła z 6,9% do 8,7%.

negatywnych szoków do pozostałych podmiotów międzynarodowych stosunków gospodarczych. Wtedy to stało się jasne, że w najbliższym okresie Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, pełniące dotychczas rolę napędu światowego wzrostu gospodarczego, stały się głównym 'eksporterem' nierównowagi makroekonomicznej w skali globalnej.

W celu przeciwdziałania takiemu rozwojowi wydarzeń, pierwsze kroki skierowane na zneutralizowanie skutków kryzysu w Stanach Zjednoczonych podjęto już w grudniu 2007 r. Wtedy to, z myślą o utrzymaniu pożądanego poziomu płynności w sektorze bankowym, Rezerwa Federalna zastosowała standardowe rozwiązanie w postaci krótkoterminowych pożyczek skierowanych do banków komercyjnych. Ponadto w związku z problemami finansowymi dwóch największych emitentów obligacji hipotecznych Fannie Mae oraz Freddie Mac, władze federalne zdecydowały się na przejęcie we wrześniu 2008 r. obu instytucji. Koszt tej operacji dla budżetu centralnego szacuje się na kwotę 291 mld USD w 2009 r. oraz 100 mld USD w latach 2010-2020.

W miarę rozpoznawania skali problemu władze Stanów Zjednoczonych podejmowały kolejne kroki w kierunku zahamowania zaburzeń na rynku finansowym. Wynikiem tego było opracowanie i wprowadzenie w życie planu pomocowego dla amerykańskiej gospodarki o wartości 700 mld USD (*Emergency Economic Stabilization Act of 2008*, potocznie zwany *Planem Paulsona*)⁴⁴.

Antykryzysowe działania nie ominęły również pozostałych sfer aktywności gospodarczej kraju. Bardzo ważnym ich elementem były regulacje zawarte w *The American Recovery and Reinvestment Act* z lutego 2009 r. Pakiet o wartości 787 mld USD ukierunkowany został na działania zmierzające ku zwiększeniu zakresu aktywnej polityki na rzecz ochrony oraz tworzenia miejsc pracy, wsparcia najbiedniejszych grup społecznych, systemu edukacji oraz inwestycji infrastrukturalnych. Miało to na celu zahamowanie wzrostu stopy bezrobocia oraz podtrzymanie popytu wewnętrznego. Wartość środków przeznaczonych na ulgi oraz odpisy podatkowe dla przedsiębiorstw decydujących się na utrzymanie miejsc pracy, zasiłki dla bezrobotnych i inne formy pomocy najuboższym wyniosła w 2009 r. ok. 288 mld USD. Wsparcie rynku pracy odbywało się również w drodze pośredniej, poprzez dofinansowanie oraz przyspieszenie realizacji publicznych projektów inwestycyjnych. Szacuje się, że koszty fiskalnych działań antykryzysowych w Stanach Zjednoczonych w roku 2009 wynikających z realizacji założeń *The American Recovery and Reinvestment Act*, wyłączając obciążenia wynikające ze wsparcia systemu finansowego, sięgnęły poziomu 2% PKB. W 2010 r. ich wartość ma osiągnąć poziom 2,25% PKB⁴⁵.

Ponadto, po stronie działań monetarnych, Rezerwa Federalna dążąc do utrzymania odpowiedniego dla gospodarki poziomu kapitału oraz wypłacalności amerykańskich instytucji sektora finansowego, chcąc obniżyć koszty pozyskania pieniądza, zwiększyła jego podaż ustalając na koniec 2008 r. podstawowe stopy procentowe na poziomie 0,25% (spadek w okresie wrzesień-grudzień o 1,75 pkt. proc.) oraz skupując papiery wartościowe w drodze operacji otwartego rynku.

⁴⁴ Podstawowym narzędziem tego programu był *Troubled Assets and Relief Programme (TARP)*, którego celem było wykupienie od banków części tzw. 'toksycznych długów', które w znaczącym stopniu ograniczały zasoby kapitałowe instytucji finansowych.

⁴⁵ *Restoring fiscal sustainability in the United States*. Economics Department Working Paper no. 806. OECD.

Pomimo osiągnięcia w kolejnych kwartałach 2010 r. pozytywnej dynamiki zmian PKB oraz zapowiedzi wykupu obligacji państwowych przez Rezerwę Federalną⁴⁶, nastroje w amerykańskiej gospodarce nadal pozostają neutralne. Źródłem niepewności jest m.in. słabszy od oczekiwanego przyrost miejsc pracy, który nadal skutecznie ogranicza popyt konsumpcyjny.

Według wstępnych ocen programy rządowe nie pełni spełniły oczekiwań związane z ożywieniem gospodarki. O ile istnieje przekonanie, że udało się załagodzić skutki recesji jaka dotknęła gospodarkę amerykańską, o tyle nie osiągnęły one swojego celu jakim była redukcja bezrobocia, które nadal utrzymuje się na wysokim jak na amerykańskie standardy poziomie zbliżonym do 9%.

Kolejną problematyczną kwestią jest ocena powodzenia programu *TARP*, mającego na celu ratowanie systemu bankowego. Większość banków zanotowało rekordowe zyski w pierwszych kwartałach 2010 roku, niektóre z nich (*Goldman Sachs*) w całości spłaciło zobowiązania wynikające z rządowych pożyczek, co sugerować może powodzenie programu. Kontrowersje wzbudza jednak formuła wydatkowania tych środków przez niektóre instytucje, np. w przypadku *AIG*, które przeznaczyło fundusze otrzymane w ramach *TARP* na spłatę zobowiązań wobec *Goldman Sachs*, bądź asygnacja środków na wypłatę wysokich nagród rocznych, które po ujawnieniu tego faktu przez prasę zostały przez niektóre banki zredukowane. Rozliczenie programu *TARP* według optymistycznych prognoz zajmie, co najmniej 18 do 24 miesięcy, wtedy będzie też można ostatecznie ocenić ich efekty. Wiadomym jest natomiast, iż w niektórych przypadkach (*Citigroup*) rząd amerykański odnotował zysk netto z inwestycji.

W stosunku do kształtowania się koniunktury w amerykańskiej gospodarce nadal utrzymuje się wiele ryzyk, których zmaterializowanie może przełożyć się na zdecydowaną zmianę kierunku oraz tempa rozwoju. Pod dużym znakiem zapytania stoi przede wszystkim kondycja rynku nieruchomości, który mimo okazywania pierwszych oznak stabilizacji, nadal znacznie obciąża m.in. rynek pracy. Kryzys finansowy w skali globalnej, z racji spadku zaufania do bieżącego schematu międzynarodowych stosunków gospodarczych, przełożył się także na zwiększenie presji protekcyjnych zachowań poszczególnych krajów. Element ten, z punktu widzenia amerykańskiej gospodarki również postrzegany jest jako realne zagrożenie dla wzrostu. W celu ograniczenia niepewności jako jedno z najważniejszych przedsięwzięć wymienia się konieczność konsolidacji finansów publicznych, które może dać impuls do odrodzenia się pozytywnych, przedkryzysowych trendów koniunkturalnych.

⁴⁶ Ogłoszona 3 listopada 2010 r. operacja wykupu obligacji skarbu państwa *Quantitative Easing 2* o wartości 600 mld USD miała na celu obniżenie długoterminowych stóp procentowych, a co za tam idzie przesunięcie popytu inwestycyjnego na rynek prywatnych papierów wartościowych.